

LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS TEOLÓGIAI SZAKFOLYÓIRAT

Percze Sándor \ A csend teológiája

Blázy Árpád \ Újra az Eucharisztia kezdeteiről – különös tekintettel Jusztinoszra. II. rész

Szabó Lajos \ Az igehirdető műhelye. Az íróasztaltól a szószékig

Menczinger Tamás – Csáky-Pallavicini Zsófia \ Diakónia az ifjúsági munkában – ifjúsági munka a diakóniában. A diakóniai-szociális tanulás lehetőségei

Bodó Sára \ Egy könyv szükség idejére

Tikász Ábel \ Krízisben születő homiletika

Kedves Olvasó!

A zaj diktatúrájában a Názáreti Jézus személye és tanítása eminens módon jeleníti meg a csend teológiáját. Annyira titokzatos és megragadhatatlan, amennyire a kinyilatkoztatás befogadhatósága megkívánja. A diktatúra kísértés – írja Percze Sándor *A csend teológiája* című dolgozatában. Gondolatait ezzel a kérdéssel zárja: vajon Krisztus mai követőinek nem jelenthet-e a csendben való elmélyülés egy olyan keskeny ösvényt, amelyen nem sokan járnak ugyan, de amely mégis az életre vezet?

Blázy Árpád *Újra az Eucharisztia kezdeteiről – különös tekintettel Jusztinoszra* című munkájának második részét közöljük a tanulmányok rovatban. A szerző megállapítja: a bor és a kenyér Isten szava által válik Krisztus mennyei vérének és testének eukharisztijává. Ennek magunkhoz vétele által pedig a mi testünk – Antiókhiai Ignác gondolatmenetéhez hasonlóan – úgyszintén halhatatlanságot ölt magára.

Napjainkban is kiindulhatunk abból, hogy a lelkési pálya két legmeghatározóbb alkotói környezete az íróasztal és a szószék. Bár kételyek is felmerülnek ezzel kapcsolatban, hogy vajon a 21. század lelkészeire igaz-e még ez az állítás, vagy csak idealizálás ez a két szó? Nem rendeződött-e át teljesen más helyszínekre és hangsúlyokra a lelkési munka a mai egyházi és társadalmi életben? Ezekre a kérdésre keres és ad választ Szabó Lajos tanulmánya.

Menczinger Tamás és Csáky-Pallavicini Zsófia a diakóniai-szociális tanulás lehetőségeit vizsgáló írásukban a diakóniai nevelés rendkívüli jelentőségére világítanak rá, hangsúlyozva hogy az nemcsak az intézményi keretek között, de gyülekezeti tagjaink és fiataljaink körében is nélkülözhetetlen: nemcsak a közösségépítést szolgálhatja, hanem személyiségformáló, érzékenyítő, orientációs és pályorientációs hatással is bír.

Az igehirdetési előkészítők az egyházi esztendő *utolsó (örök élet) vasárnapjától advent 4. vasárnapjáig* segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Novemberi számunk szerzői

Balog Eszter lelkész – Dabas

Blázy Árpád igazgató lelkész, egyháztörténész – Budapest

Bodó Sára általános rektorhelyettes, tanszékvezető, egyetemi docens – Debrecen

Csáky-Pallavicini Zsófia pszichológus, tanársegéd – Budapest

Győri Péter Benjámin esperes – Szolnok

Herczog Csaba lelkész, könyvtáros – Budapest

Jetter, Claudia teológus, tudományos munkatárs

– Heidelberg (Németország)

Labossáné Kővágó Anita lelkész – Érd

Menczinger Tamás hitoktató, gyülekezeti munkatárs – Sopron

Percze Sándor lelkész, adjunktus – Tényő

Pethő Judit iskolalelkész – Miskolc

Szabó Lajos nyugalmazott lelkész, egyetemi tanár – Budapest

Szigethy Szilárd lelkész – Medgyesegyháza

Tikász Ábel református teológus-lelkész szakos hallgató – Budapest

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

Rovatszerkesztő: Szakács Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai

Csáky-Pallavicini Zsófia

Fabiny Tamás

Johann Gyula

Kodácsy-Simon Eszter

Kondor Péter

Korányi András

Kőszeghy Miklós

László Virgil

Pángyánszky Ágnes

Percze Sándor

Szabó B. András

Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050, e-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Grafika: Bódi Kati

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 14 400 Ft; fél évre: 7200 Ft. Egy szám ára: 1000 Ft.

Digitális előfizetés egy évre: 8100 Ft; fél évre: 4050 Ft. Egy példány ára: 700 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)

évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Prime Rate Kft.

Felelős vezető: dr. Tomcsányi Péter

ISSN 0133-2821 (nyomtatott)

ISSN 2786-2585 (online)

2 133282 122110

Mégis

Ézs 5,20

■ LABOSSÁNE KŐVÁGÓ ANITA

Ézsaiás könyvében többször is elhangzik ez az Úrtól jövő, figyelmeztető jalkiáltás. Az Úr fájdalmaiként, ítéleteként fogalmazódik meg, mert a nép közömbös volt az Úr szava, igéje iránt. Folyt a kultusz, éltek a maguk vallásos életét, de a szívük távol volt az Úrtól.

De mi a rossz és mi a jó? Relatív, hiszen az egyik ember valamit jónak tart, a másik viszont rosszként konstataálja ugyanazt.

Mihez-kihez igazodunk összekuszálódott világunkban? Mi vagy ki határozza meg, hogy számunkra mi a jó, az elfogadható, és mi a rossz, az elfogadhatatlan? A különféle izmusok, a társadalmi szokások, a nyugat-európai gondolkodásmód, keleti filozófiák vagy az Isten igéje? Mert minden attól függ, hogy mit jelent számunkra Isten szava, igéje, hogy kicsoda számunkra Jézus Krisztus. Ha a Biblia nem abszolút tekintély, felülbíráható, kritizálható, ízeire szedhető, akkor nem fogadható el jónak, illetve rossznak, amit tartalmaz. Fontos kérdés, tudunk-e úgy nézni a Szentírásra, mint egyik gyermekénekünkben hangzik: „A Biblia Isten szava, Bibliámból Isten szól hozzám!” Mert csak ha ezzel a gyermeki alázattal, elfogadással tekintünk rá, akkor válik abszolút tekintéllyé, zsinórmértékké, amelyhez szabhatjuk az életünket. Ha az Úr Jézus nem csupán a világ világossága, hanem számunkra is világosság, akkor leplezi le a mi személyes életünkben is, hogy mi a sötétség, a rossz, amitől általa megszabadulhatunk.

Lelkészként, igehirdetőként különösen is fontos, hogy ne bíráljuk felül az ígét, hogy az a mi életünkben is iránymutató legyen, hiszen csak így lehetünk segítségére mindazoknak, akik keresik az Urat, keresik a helyüket ebben az erkölcsileg egyre sötétedő világban.

Nagy kísértés, hogy a világi trendekhez igazodva, a túlzott toleranciát képviselve tompítsuk az ige élet.

De ez a havi ige figyelmeztetés, amelyet nekünk is komolyan kell vennünk, ha meg akarunk menekülni és másokat is meg akarunk menteni. Mert nem azzal teszünk jót,

ha elhallgatjuk, elferdítjük, tompítjuk Isten üzenetét, hanem azzal, ha felvállaljuk, és komolyan vesszük, hogy a rosszért, a sötétségért az Úr Jézus nagy árat fizetett. Az életét adta, hogy minket megmentsen.

Ezzel a mentő szeretettel szól hozzánk ma is, és mi is ezt a mentő szeretetet kell, hogy megéljük egymás felé úgy is, hogy nem hallgatjuk el az igazságot, és amit az ige által Isten rossznak vagy jónak mond, aszerint élünk, és hirdetjük az ígét.

Bár ez az ige komoly figyelmeztetés számunkra, mégis benne rejlik az örömhír, hogy van jó, van világosság, amely az Úr által megismerhető, és a hívő embernek van lehetősége világosságban élni, járni. Ehhez viszont az életünk irányítását át kell adnunk az Úr Jézusnak, aki szeretne beragyogni az életünkbe és a sötétséget leleplezve, attól megszabadítva vezetni a világosságban. A jó és a rossz, a sötétség és a világosság folytonos harcát élhetjük át naponként, de hálásak lehetünk, hogy tudhatjuk, a mi Urunk győztes Úr, hiszen azon a golgotai kereszten teljes győzelmet aratott a rossz, a sötétség, a bűn, a Sátán felett. És ha a mi életünk Ura Jézus Krisztus, akkor mi a győztes oldalán állunk, és erőt kapunk a harchoz, a küzdelemhez és ahhoz, hogy minden körülmény között ragaszkodjunk a mi Urunkhoz és az ő tanításához.

Nagy ajándéka az Úrnak, hogy ebben a szolgálatban egymás segítőtársai lehetünk. Bátoríthatjuk, erősíthetjük egymást, hogy hűségesek maradjunk az Úrhoz és az ő igéjéhez.

Csak úgy lehet áldás életünkön, szolgálatunkon, ha az Isten üzenetét, igazságát őrállói felelősséggel adjuk tovább, ha örködjük az ige tisztaságán, és a hamisítatlan üzenetet visszuk az elveszettek felé. Ez az üzenet olykor keserűnek, fájdalmasnak tűnik, mégis ebből fakad élet, üdvösség.

Engedjük, hogy Isten szava először minket leplezzen le, hogy mint kétélű kard valóban megítélje, ami nem szerinte való az életünkben! Az Úr adjon erőt, bölcsességet, alázatot, hogy mindig, minden körülmények között a szerinte való jó, a világosság határozza meg életünket, szolgálatainkat és igehirdetésünket.

A csend teológiája

■ PERCZE SÁNDOR

„Mesélik, hogy szerzetesnek állt három egymással baráti viszonyban lévő aszkéta. Az első közülük azt választotta, hogy kibékíti azokat, akik egymással harcban állnak, amint az Írás mondja: »Boldogok a békességszerzők« (Mt 5,9). A második a betegeket látogatta, a harmadik pedig elment, és a csendességet gyakorolta a sivatagban. Mármost az első, bár sokat fáradozott az egymással küzdő emberekért, sokakat nem tudott meggyógyítani. Megcsömörlött, s elment ahhoz, aki a betegeket gondozta. De azt kellett látnia, hogy rajta is a csüggedés vett erőt, s neki sem sikerült maradéktalanul teljesíteni az Úr parancsát. Összebeszéltek hát ketten, és elmentek, hogy megnézzék a remetét. Elmondták neki gyötrelmeiket, s kérték, hogy ő is mondja el, mire jutott. Rövid hallgatás után a remete vizet öntött egy tálkába, s így szólt: »Nézzétek a vizet!« Azt látták, hogy a víz kavarog. Kicsivel később újra szólt hozzájuk: »Nézzétek, hogy lenyugodott a vízfelszín!« S amint belenéztek a tálba, mint egy tűkörben, látták saját arcukat. Akkor így szólt hozzájuk: »Így van ez azzal, aki az emberek között él. A zaklatottságtól nem látja saját bűneit. Amikor azonban csendességbe vonul, főként, ha sivatagban teszi, akkor felfedezi saját hiányosságait.«” (A paradicsom könyve, 48–49. o.)

E pusztai atyákról fennmaradt történetet nyitányának szánom. Részletes elemzésére írásom végén még rátérek. Az ok, amiért minden előzetes bevezető nélkül idézem, kettős.

Az egyik, hogy – mint mindegyik pusztai remetétől ránk maradt történet – önmagáért beszél, magában is megáll. S mert önmagában megáll, ezért meg is állít. Elgondolkodtat, töprengésre késztet. Egyéni értelmezésre hív.

A másik ok, amiért a csend teológiájáról szóló rövid bevezetés nyitányának választottam, az a világ, amelyet elénk tár. Ismeretlen és ismerős egyszerre. Idegen, és mintha mégis kapcsolatban lennénk vele. Az „idegen otthon” (HÖHN 2012) képét villantja fel, és annak érzését idézi meg. A csendet, mely a keresztény, a jézusi lelkiség alapja, de amit mai Krisztus-követők öntudatlanul hiányolunk, vagy régen elfelejtettük, hogy a miénk volt.

A következőkben először röviden ismertetem a mai kor viszonyát a csendhez és azt a hatást, amelyet a társadalomban tetten érhető zajtrend az egyházra és teológiára gyakorol. Majd a csend fenomenológiáján keresztül a költészetben vizsgálom a csend szerepét. Végül a csend biblikus-teológiai nyomait vizsgálom, amit a pusztai szerzetesek lelkiségi impulzusai zárnak.

Korunk viszonya a csendhez

Zajterhelés és csendvédelem

A csend teológiája a 21. században egy rendkívül zajos világban szólal meg. Nem csupán hangos a technizált, gépiesített és modernnek nevezett civilizáció, hanem zajos. Méghozzá olyan mértékben, hogy az az egészségre is káros.

Az egyén birtoklási igényeinek felkeltésére és kielégítésére alapozott ipari-fogyasztói társadalmi rendszer lényege a globális vásárlás folyamatossá tétele és a profit növekedésének fenntartása. Földön, vízen és levegőben éjjel-nappal utaznak az újabb és újabb árucikkek egyik pontból a másikba. Az ebből fakadó zaj a természet csendjét és az ember életminőségét jelentősen károsítja. Az Európai Környezetvédelmi Ügynökség (EEA) 2021-ben kiadott jelentése szerint száztizenhárommillió európai lakos él ötven decibelt meghaladó egész napos zajterhelésben. „Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) szerint az ilyen zajszintnek való hosszú távú kitettség valószínűsíthetően kedvezőtlen hatása az egészségre.”¹

¹ „Az EEA becslései szerint a környezeti zajnak való hosszú távú kitettség évente 12 000 idő előtti halálesetért felelős, és Európa-szerte 48 000 új iszkémiás szívbetegséghez járul hozzá. Becslések szerint emellett 22 millió embert érint tartósan erősen zavaró zajterhelés, és 6,5 millióan szenvednek krónikus alvászavarban.” <https://www.eea.europa.eu/hu/jelzesek/jelzesek-2020/articles/a-zajszennyezés-továbbra-is-elterjedt>. (Megtekintés: 2022. június 27.)

A fogyasztói kultúrában a pihenés, a szórakozás és a kapcsolódás is árucikké vált, amelynek élvezetéért nagyon sok pénzt fizet az élményre vágyó társadalom. Amellett, hogy a pihenés és szórakozás nagyfokú turisztikai mobilitással jár együtt, a terjedőben lévő tömegrendezvények, fesztiválok erősen zajszenyezők. Az Optikai, Akusztikai, Film- és Színháztechnikai Tudományos Egyesület 2010-es tanulmánya szerint a disco és az élőzene elektroakusztikus erősítéssel jellemzően a száz-száztizenöt decibeles tartományban mozog.² Ez az egészségesnek mondott zajszint kétszerese.

Teológiai, teremtésvédelmi szempontból logikusnak tűnik Széchezy Béla József érvelése, miszerint zajvédelem helyett a csend védelme kifejezést kellene alapul venni a környezetvédelmi gondolkodásban. Hiszen a csend a természetes közeg, melyet a zaj fenyeget és szennyez. A földet, vizet, levegőt, az élővilágot, sőt az épített környezetet ugyanis a törvény ezen megnevezések alatt védi. Ebből a logikából kiindulva zajvédelem helyett „a csend biztosítása, őrzése és védelme [lenne – P. S.] a valódi és kívánatos környezeti tevékenység” (SZÉCHEZY 1997, 13. o.).

A termelés és áruiprodukciónak zajszintjének folyamatos emelkedése a fogyasztás területein is a zaj és a hangerő növekedését hozta magával. A bevásárlóközpontokban, bárókban, éttermekben – az élményt növelendő – kötelezően szól a zene. Mivel ez csak kísér egyéb más tevékenységeket, inkább háttérzajként, mint zenei élményként funkcionál.

A megnövekedett környezeti hang- és zajterhelés érdekes módon a privát szférában is *felgyorsult életet* hoz magával. A fogyasztói rendszer „sokat, többet és mindig újat” szemlélete az egyén viselkedését is befolyásolja. Mivel egyre több információ egyre gyorsabban zúdul az egyénre, annak saját tevékenysége és kommunikációja is felgyorsul. Csak az tűnik tartalmas és értelmes életnek, ami a mobilitás, tömegkommunikáció, állandó tevékenykedés és élményszerűség síkján történik. Ez szinte állandósítja a cselekvés kényszerét. Úgy tűnik, a mai kor gyermeke képtelen csendben lenni. Szinte menekül a csendtől.

A zaj hatása az egyházra és a teológiára, avagy a zaj diktatúrája

A *Csönd ereje* című könyvében Robert Sarah római katolikus bíboros a zaj diktatúrájáról beszél a modern korban (vö. SARAH–DIAT 2018). Ezzel a kifejezéssel arra világít rá, hogy a zajjal kapcsolatos fent leírt folyamatok nem egyszerűen jelenségek. Nem pusztán a rendszer „melléktermékei”, hanem a rendszer – gazdasági, politikai, társadalmi és egyéni szinten – kötelező elvárásai. A zaj diktatúrája ellenséges a csend tapasztalásával szemben, egyenesen elnyomja azt.

Ennek a diktatúrának számos negatív hatása van a spirituális életre. A lelkiség felől nézve a zaj, a háttérzene és a mértéktelen információáramlás jelenségei sokkal kevesebb teret adnak az ember számára *belső összeszedettségének megéléséhez*. Az állandósuló és mindenütt jelen lévő zaj *spirituális eltompuláshoz* vezet.

A diktatúra elnyomása. A zaj diktatúrája a csend szisztematikus elfojtására irányul. Az élmény, a megtapasztalás – amelyet oly nagyon keres e kor – elsősorban nem *belső felismerések megszületését* jelenti, hanem külső, látványos eseményekben való részvételt, valamint annak a közösségi médiában való posztolását...

A diktatúra behódolásra kényszerít. *A zaj diktatúrája a beszéd, a közlés és az akciók előtti kényszeres behódolást erölteti az ige egyházára is*. Azt a hamis látszatot fogadtatja el vele, hogy csak ezek az egyedül érvényes és hatásos médiumok e világban. És csak az találhat visszhangra, befogadásra a társadalomban, ami ezeken keresztül jelenik meg. A közléskényszer szükségszerűen locsogáshoz vezet; a figyelemfelkeltő akciók látványcselekvésekhez. Mindkettő a hitelesség ellensége.

A diktatúra kísértés. Kísértés arra, hogy az egyén vagy egy közösség egy erőszakos csoport által kijelölt egyetlen irányba mozduljon. *A zaj diktatúrája azzal kísérti Isten gyermekeit, hogy szakadjanak el a csendtől*, és hasonuljanak a világhoz. Szavaik és cselekedeteik legyenek olyanok, mint a világé. Másolják le a világ mutatványát reklámokkal és reklámarcokkal, kampányokkal és kampányarcokkal.

A kísértés fondorlatossága abban rejlik, hogy látszólag jót és előnyt kínál. *A zaj diktatúrájának fondorlata, hogy a tömegek megszólíthatóságával és elérhetőségével kecsegtet*. Az állandó mobilitást, a figyelemfelkeltést, a szóbeli közlést és a külső cselekményeket az evangélium hirdetésének nagy és egyetlen lehetőségeként állítja be. Ezzel elfordítja a figyelmet a személyes kapcsolatokról. Másodlagossá teszi a Te és Én Martin BUBER által megfogalmazott, alapvetően interszónális viszonyát (1991). Széles tömegeket megcélozva elvész a négy szemközti kapcsolatok mélysége.

A zaj diktatúrájában a keresztény embernek és az egyház közösségének meg kell találnia a békés, erőszakmentes ellenállás jézusi útját. A zaj diktatúrájának kísértését kell legyőzniük. Egy hangos és zürzavaros világban kell hovatartozásukkal felmutatniuk azt a többletet és mást, amely messze felülmúlja „*az írástudók és farizeusok igazságát*” (Mt 5,20). A Hegyi beszéd értelmezésének bonhoefferi magyarázata a zaj diktatúrája alatti életre is érvényes lehet: „Nem a természetes adottságokon belül érvényesül a kereszténység, hanem úgy, hogy kilép belőlük, és föléjük kerekedik.” (BONHOEFFER 2022, 125. o.) Úgy vélem, a csend világába való kilépés, a tudatos csendben való élet lehet az az alternatíva, amely a kereszténység másságát és szabadságát fel tudja mutatni a zaj diktatúrájában.

² http://www.jno.hu/hu/zajvedelem101006/Kvojka_Ferenc.pdf. (Le-töltés: 2022. június 27.)

A csend szerepe

Fenomenológiai aspektusok

Manfred JOSUTTIS, a 20. század neves gyakorlati teológusa képviselte azt a véleményt, amely szerint a valláskritika utáni posztmodern korban lehetetlen teológiai kijelentéseket tenni „az emberlét elementáris aspektusaival való összekapcsolás” nélkül (1991, 205. o.). Vagyis a teológia feladata, hogy minden kérdést ne csupán vallásos vagy egyházon belüli témaként artikuláljon, hanem azokat szerves egységben lássa az emberi lét teljességével, és ahhoz kapcsolja őket.

A csend teológiája ezért nem nélkülözheti a csendnek az emberi életben betöltött szerepére és létére való reflektálást. Ennek teljes spektrumát lehetetlen vállalkozás lenne leírni. Csupán néhány alapvető jelenséget említek.

Az emberlét első és legalapvetőbb valósága, hogy *csendben fejlődik ki az élet*. A fogantatástól a születés és a felsírás kínjáig tartó kilenc hónapban az anyaméh csendje fogja körül a magzatot. Természetesen nem süket ez a csend. De az anya szívdobbanása és a külvilág hangjai az anyaméh jótékony szűrőjén és védelmén keresztül jutnak el a magzathoz. „A csend nem valaminek a hiánya, hanem annak a lehetősége, ami megszülethet” – írja MUSTÓ Péter a belső imádságról szóló könyvében (2013, 22. o.). Amennyire igaz biológiai szempontból, hogy az anyaméh jótékony csendjének lehetőségében születik az ember a világra, ugyanannyira igaz, hogy a csend lehetősége adja meg a spirituális újjászületés lehetőségét is.

A beszéd alapvető emberi képesség. A nyelvet azonban – amelynek segítségével a világot megérti és önmagát kifejezi – az ember „nem önmagából hozza elő, hanem vele történik meg” (MÜLLER-SCHWEFE 1961, 72. o.), vagyis kapja. Olyan tér ez számára, amelyet be kell laknia. Ezért a beszéd készségéhez hozzátartozik a *gondolkodás csendje* és a mondatok közti *lélegzetvétel szünete*.

Hasonló a helyzet a zenével. „A zenész nyersanyaga a hangok; ezeket komponálja az időben.” (Lev Kulesovot idézi PUDOWKIN 1978, 17. o.) A zenei élmény nem egyszerűen hangfolyam. A dallam vagy zenemű a különböző hangok egymás utáni sorrendjéből és ritmusából, valamint a *hangok közötti hosszabb-rövidebb szünetekből* áll össze egy egésszé. Ezek a szünetek vagy kis csendek ugyanúgy hozzátartoznak a darabhoz, mint a hangok.

A csend a vallások világában is fontos szerepet tölt be. Valamennyi nagy világvalláson belül léteznek irányzatok, amelyek nem valamilyen külső tevékenységre vagy nyilvános tanításra teszik a hangsúlyt, hanem befelé figyelő, meditatív vagy kontemplatív életet próbálnak megvalósítani. A buddhizmusban ilyen például a zen, a mohamedán vallásban a szufizmus, a kereszténységben az úgynevezett hallgató rendek, mint a karthauzi. Valamennyire jellemző GÖRFÖL Tibor római katolikus teológus megfogalmazása szerint az a törekvés, hogy „a szavak és a konkrétumok vé-

gességéből a némaság és az abszolút tágasság határtalanságába” lépjenek át (2019, 16. o.).

Fenomenológiai példaként végül hadd hozzam a poétist. A költők a versek születésének forrásaként élik meg és írják le a csendet. Akkor is, ha nem kifejezetten vallásosak, vagy az egyházzal szemben kritikusak. Kitűnő példa erre József Attila. Különösen kései nagy verseiben találhatók olyan csendleírások, amelyek bizonyos értelemben meditív-misztikus megtapasztalásokhoz hasonlatosak.

„Itt ülök csillámló sziklafalon.
Az ifju nyár
könnyű szellője, mint egy kedves
vacsora melege, száll.
Szoktatom szívemet a csendhez.
Nem oly nehéz –
idesereglik, ami tovatűnt,
a fej lehajlik és lecsüng
a kéz.”
(Óda – részlet, 1933)

A szív csendhez szoktatása e leírás szerint nem nehéz. Két minőség jelenik meg a csendben, illetve a csenden keresztül. Az egyik az emlékek felelevenedése. A rég tovatűnt események, érzések a csendben jelen idejűvé válnak, „idesereglenek”. A másik a test ellazulása. A „lehajlik” és „lecsüng” igék szinte megmutatják, hogyan megy végbe ez a folyamat. Először a fej megszokott tartása változik meg, majd az egyébként tevékeny kezek „csüngnek” – azaz funkció nélkül csak lógnak.

Egy évvel későbbi versében szintén ehhez hasonlatos csendélményt foglal szavakba:

„Fák közt,
virág közt
ülök egy padon.
Kotyogok, mint elhagyott csolnak,
sok lány levegő locsolgat -
a szabadság nagy csendjét hallgatom.
S valami furcsa módon
nyitott szemmel érzem,
hogy testként folytatódom
a külső világban –
nem a fűben, a fákban,
hanem az egészben.”
(Alkalmi vers a szocializmus állásáról – részlet, 1934)

A csend ebben a versben már minőséget kap, a „szabadság csendje” lesz, amelyet hallgatni lehet. Ez a csend nagy, sokkal nagyobbak tűnik, mint aki hallgatja. Az a „furcsasága” ennek a csendnek, hogy ebben nem az emlékek elevenednek meg, mint az Ódában, hanem a valóság tágul ki benne. Jól jelzi a vers, hogy ez valóságérzékelés, nem pedig képzelődés. Hiszen „nyitott szemmel érzi” ezt az eggyé válást. Itt és most

megy végbe vele és benne. Nem képzeleg, hanem egy, az eddigénél tisztább tudatállapotba kerül ebben a csendben. A csend „műveli” ezt vele. Ez a csend az azonosulás, a valamibe való „átfolyás” állapotába helyezi József Attilát. Az eggyé válás azonban nem tárgyias. „Nem a fűvel” és „nem a fákkal” lesz egy, hanem a titokzatos „egészbe” kerül bele. Részévé válik.

Ez a költői példa jól mutatja, hogy a csend profán tapasztalása mennyire transzcendens távlatokat tud nyerni.

A csend biblikus-teológiai nyomai

Isten csendje

A Szentírás szavai, képei és történetei Istent a csendben rejtőzködőként festik az olvasó elé. Isten csendje nem a *csend* szó ismételtetését jelenti a Biblia nyelvezetében. Isten csendje csendesen és rejtetten van jelen a bibliai narratívákban.

A teremtés kezdetén, mielőtt elhangzik az „*Ekkor azt mondta Isten*” (1Móz 1,3), csak csend van. Ez a csend sötét és tér nélküli, de Isten Lelkének lebegése járja át és élteti. Ebben a csendben születik az élet.

Maga a Teremtő és a teremtett élet a hetedik napon megpihennek (1Móz 2,2), vagyis valamilyen formában visszatérnek a csendbe. A nyugalomnak ezt a napját Izrael népének törvénye különösen szentnek tartja, és féltve őrzi. Úgy beszél róla, mint megáldott és megszentelt napról. Az embernek emlékeznie kell erre a napra és meg kell azt szentelnie (2Móz 20,8–11). Ez a megemlékezés a munkálkodástól való tartózkodásban jut kifejezésre. A cselekvéstől, fizikai tevékenykedéstől való tudatos elszakadás teremt olyan atmoszférát, amely a Teremtőre és a teremtettségre való emlékezést intenzívebb szinten engedi megélni.

Az idők végéről a Zsidókhoz írt levél az Isten nyugalomába való bemenetelként beszél (Zsid 4,1). A földi élet végessége ebben az összefüggésben nem véget jelent, hanem a munkálkodástól és annak terhétől való nyugalmat. Tehát isteni teljességet és tökéletességet, amihez nem kell hozzátenni semmit. „*Aki ugyanis bement Isten nyugalomába, maga is megnyugodott a munkáitól, mint Isten is a magáétól.*” (Zsid 4,10)

Ugyanezt a csendet jeleníti meg János evangéliuma, amikor azt mondja, hogy „*Kezdetben volt az Ige*” (Jn 1,1). Az Ige „lakhelye” vagy „lételeme” a „kezdetben”, a mindeneket megelőző csend volt. Ez az Ige Isten volt, és semmi nem lett nélküle. „*Benne élet volt, és az élet volt az emberek világossága.*” (Jn 1,4) Az Ige sokkal több tehát, mint a szó, amellyel gyakran azonosítjuk. Amit az élet és a világosság hordoz, sokkal több és teljesebb annál, hogy azt szavakba lehessen foglalni. Az Ige – ahogy Antiókhiai Szent Ignác írja a magnésziaiakhoz írt levelében – Jézus Krisztus, Isten „hallgatásból származó Igéje” (VIII. 2). Valami, Valaki, aki túl van a szavakon, mert több náluk.

Ehhez az Igéhez nem nagyon lehet máshogy közelíteni, mint a csendben. Ezért mondja a zsoltár: „*Csendesedjetek*

el, és tudjátok meg, hogy én vagyok az Isten!” (Zsolt 46,11) Isten megismeréséhez vagy az isteni tudás megszerzéséhez az elcsendesedésen át vezet az ösvény. Így lesz a csend Isten lakhelye, ahol jelenléte mindenkor megtapasztalható. Ebben a csendbe vezet a Názáreti Jézus az övéit, amikor arról beszél, hogy Istent a belső szoba elrejtettségében találják meg, ahol ő titokban figyel: „*Te pedig amikor imádkozol, menj be a belső szobádba, és ajtódat bezárva imádkozzál Atyáddhoz, aki rejtve van; a te Atyád pedig, aki látja, amit titokban teszel, megjutalmaz majd téged.*” (Mt 6,6)

A Názáreti csendje

Az evangéliumok nagyon finom jelzéseket adnak arra nézve, hogy a Názáreti Jézus életét mélyen átszötte a csend és a magány. A figyelmes olvasó félszavas utalásokat talál arról, hogy Jézus visszavonult egyedül vagy magányosan, és imádságban töltötte az éjszakát (vö. Mt 14,13.23). A félszavak mögött azonban egy világ rejtőzik. A csend életének világa, a Názáreti csendje.

GÖRFÖL Tibor egy nagyon izgalmas tanulmányban a csend és a szó összefüggéseit vizsgálva Jézus egész életét és tanítását a „megfoghatatlan és megragadhatatlan” dimenziójában látja és elemzi (2019, 17. o.). Amilyen megragadhatatlan a csend, olyan megragadhatatlan marad az értelem számára Jézus személye és szavai. E hosszabb lélegzetvételű megfigyeléssorból csak néhányat emelek ki vázlatosan:

- A Názáreti Jézus a világ egyik eldugott szegletében születik, távol az akkori jelentős metropoliszoktól.
- Már csecsemőként az életére törnek, de „eltűnik” a gyermekgyilkosok elől.
- Évtizedeken át meg sem szólal és meg sem jelenik nyilvánosan.
- Keresztelő János aszketikus körében tűnik fel.
- Első nyilvános fellépése után visszahúzódik a tömeg elől.
- „...gondtalanul engedi át a csendnek a szavakat: Jézus nem foglalkozott beszédeinek lejegyzésével és lejegyztetésével.” (Uo.)
- Tanítványai számára személye annyira titokzatos, hogy a nagy konfliktus pillanatában el is menekülnek mellőle.
- Feltámadásának nincsenek tanúi, akik saját szavaikkal mondhatnák el, mi történt húsvét reggelén.
- „Az újfajta némaság, amelybe a Feltámadott visszahúzódik, azért újfajta a kezdeti názáreti csendhez képest, mert annak az egyetlen szónak a kifejtése alkotja a lényegét, amely azonos magával a Megtestesülttel.” (Uo. 18. o.)

A zaj diktatúrájában a Názáreti Jézus személye és tanítása eminens módon jeleníti meg a csend teológiáját. Annyira titokzatos és megragadhatatlan, amennyire a kinyilatkoztatás befogadhatósága megkívánja. Jézus csendje ugyanakkor annyira vonzó, hogy sokan a követésének szentelték életüket.

Élet a csendben

A bevezetőben idézett történet a három remetéről számomra a Jézus-követés formáit mutatja meg. Világossá teszi, hogy az egyház és a teológia az Isten csendjében gyökerezik. A Názáreti Jézus csend-életének követése pedig utat nyit az isteni csendhez.

A három remete története elmeséli, hogy a világ megjobbításának legnemesebb és legmélyebb vallásos szándéka csupán tiszteletre méltó humánus törekvés marad csend nélkül. A történet nem ítéli el, nem bagatellizálja, főleg nem vitatja el a világ felé való szolgálat alapvető fontosságát. Csupán arra a tényre mutat rá, hogy csend nélkül ezek szükség-szerűen „megcsömörléssel” és „csüggedéssel” végződnek.

A csend olyan, mint a tálba öntött víz. Idővel szép lassan kimosul, és olyan tükörré válik, amelyben a szemlélő önmön arcát pillanthatja meg. Vagyis *a csend önismerethez és istenismerethez vezet*. Aki csendben van, találkozik önmagával és az Istennel. Ez a találkozó igencsak keserves, hiszen a csend nem az egónkat magasztalja, hanem – a névtelenség homályába vesző remete tapasztalata szerint – a gyengeségünkre mutat rá. Ahogy ő fogalmaz: bűneinket és hiányosságainkat mutatja meg. A csend a lelkiismeret tere vagy szócsöve. Aki teret enged a lelkiismeret belső hangjának a csendben, Isten színe elé állítja magát. Kiteszi magát annak, hogy „Isten szemével lásson rá az életére: tévutaira és igaz ösvényeire” (PERCZE–VARGA 2021, 67. o.). Ezzel a legcsodálatosabb találkozást és átalakulást élheti át.

Az emberek közötti és az embereknek való szolgálat zaklatottsággal jár. Olyan tevékenység, amely szükségszerűen elfordítja a figyelmet önmagunkról. Jól ismerik e törvényszerűség igazát a segítő hivatásban álló ápolók, orvosok, tanárok – és lelkészek. Mindazok, akik az emberek testi-lelki gyógyulásáért, békességéért fáradoznak. Tudják, előbb-utóbb olyan alapvető energiák vesznek el a szolgálóból, amelyek mélyeséges belső ürességet és fásultságot hagynak maguk után. A modern pszichológia kiegésznek nevezi ezt a jelenséget, a lelki-ség a spirituális csend hiányának.

A csendben élő, csend-életet élő emberek mindig gyógyító emberek. Olyan valakikké válnak – szinte akaratlanul –, akik fel tudják emelni megfáradt, megfásult, kiégett testvéreiket. Nem azért, mert jobbak vagy mások. Csupán azért, mert bejárták azokat a belső utakat és útvesztőket, amelyeket a mindig kifelé figyelőknek egyszerűen még nem volt lehetőségük bejárni.

Belülről sugárzó emberek, akiknek egész lénye, magatartása Isten jelenlétének hordozója. A csend emberei idegenvezetők. Isten és a lélek felségterületére vezetik a hozzájuk fordulókat. Erről ad példát egy másik történet:

„Az egyik öreg mondta: »Egy ösvényen, amin sokat járnak, sosem nő zöltség, s hiába vetnek oda magot, mert mindig rátaposnak. Nos, így van ez velünk is: Vegyél távolságot a csendességben mindentől, s meglátod, olyan dolgok sarjadnak ki benned, amikről nem is tudtad, hogy ott vannak, mert mindig letaposad őket.«” (*A paradicsom könyve*, 50. o.)

A csendességet gyakorló remeték egészen más *életformában élnek*, mint barátaik. Az életüket a csend gyakorlásának szentelték. Ez radikálisan más életforma. Látszólag nem segítő életforma, nem aktív életforma, valójában mégis segítő és aktív élet. Csak más a kiindulópontja és más a célja. Magától adódik a kérdés: a zaj diktatúrájában Isten embereinek és Krisztus mai követőinek nem jelenthet-e a csendben való elmélyülés egy olyan keskeny ösvényt, amelyen nem sokan járnak ugyan, de amely mégis az életre vezet (Mt 7,13–14)?

Felhasznált irodalom

- A paradicsom könyve. Tematikus apoflegmagyűjtemény.* 1. köt. Ford. Baán Izsák. Sarutlan Karmelita Nővérek, Magyarország, 2020.
- BONHOEFFER, Dietrich 2022. *Követés*. Ford. Böröcz Enikő. 3. kiad. Luther Kiadó, Budapest.
- BUBER, Martin 1991. *Én és Te*. Európa Kiadó, Budapest.
- GÖRFÖL Tibor 2019. A szavak és a hallgatás. A beszéd határai és a csend végtelen terei. *Pannonhalmi Szemle*, XXVII. évf. 1. sz. 14–23. o.
- HÖHN, Hans-Joachim 2012. *Fremde Heimat Kirche. Glauben in der Welt von heute*. Herder, Freiburg.
- JOSUTTIS, Manfred 1991. *Der Pfarrer ist anders. Aspekte einer zeitgenössischen Pastoraltheologie*. 4. kiad. Chr. Kaiser Verlag, München.
- József Attila összes versei*. 3. kiad. A szöveggondozás Stoll Béla munkája. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
- MUSTÓ Péter SJ 2013. *Csendben születik az élet. A belső ima tapasztalatairól*. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya — L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- MÜLLER-SCHWEFE, Hans-Rudolf 1961. *Homiletik*. 1. köt. *Die Sprache und das Wort. Grundlagen der Verkündigung*. Furche-Verlag, Hamburg.
- PERCZE Sándor – VARGA Gyöngyi 2021. „Vizsgálj meg, Istenem...!” Önreflexió és önismeret mint az Istennel való találkozás lehetőségei zoltárszövegekben és Loyolai Ignác lelkigyakorlatában. In: Orosz Gábor Viktor – Pángyánszky Ágnes – Bácskai Károly (szerk.): *Teológia és lelkiismeret. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak tanulmánykötete*. Evangélikus Hittudományi Egyetem – Luther Kiadó, Budapest. 62–77. o.
- PERENDY László (szerk.) 2018. *Apostoli atyák*. 3. kiad. Szent István Társulat, Budapest. (Ókori keresztény írók 1.)
- PUDOWKIN, Wsewolod Illarionowitsch 1978. Über die Filmtechnik (Der Kuleschow-Effekt). In: Joachim Paech (szerk.): *Film- und Fernsehsprache*. 1. köt. *Texte zur Entwicklung, Struktur und Analyse der Film- und Fernsehsprache*. 2. kiad. Diesterweg, Frankfurt a. M. – Berlin – München. 16–18. o.
- SARAH, Robert – DIAT, Nicolas 2018. *A csönd ereje – A zaj diktatúrájával szemben*. Szent István Társulat, Budapest.
- SZÉCHEY Béla József et al. 1997. *Csendvédelem. A fizikai, pszichológiai és szellemi csend óvása és hasznosítása*. Missziói és Környezetügyi Központ — Jézus Testvérei Ökumenikus Diakóniai Rend, Budapest.

Újra az Eucharisztia kezdeteiről – különös tekintettel

Jusztinoszra^{*}

II. rész

■ BLÁZY ÁRPÁD

Jusztinosz eukharisztikus beszámolójáról

Amint utaltunk már rá, tárgyalt korszakunkban Szikemi Jusztinosz (Róma, †165) az egyetlen, aki még kerettörténet nélkül(!) ugyan, de idézi Jézus utolsó vacsorán elhangzott néhány mondatát a szinoptikus szövegkorpusz alapján (1Apol 66). Feltétlenül érdemes ezért tüzetesebb vizsgálat tárgyává tenni az *Első apológia* idevonatkozó szövegkörnyezetét.

Jusztinosz pogány származása és filozófiai képzettsége ellenére meglepően jól ismeri az ószövetségi iratokat.¹ A pogány címzett(ek)nek² érdekes módon szinte kizárólag ószövetségi próféciák beteljesedésével igyekszik igazolni Jézus istenségét (1Apol 24–53). Éppen ezért a keresztény olvasóban hiányérzet támad. Feltűnő, hogy az idézetek gyakran eltérnek a ma ismert és elfogadott görög nyelvű szentírási szövegtől. Mi több, iratai kissé kusza felépítésűek, és minden valószínűséggel – a Szentíráshoz hasonlóan³ – találhatók bennük későbbi redakciók, betoldások.⁴

Ígazi szenzációt jelentett az a 2012-ben közzétett 4. századi kézirat töredék, amely három versrészletet tartalmaz az *Első apológiából* (Oxyrhynchus-töredék, 1Apol 50,12; 51,4–5).⁵ Ennek alapján meg inkább feltételezhető, hogy a Jusztinosz műveit tartalmazó kiadások alapjául szolgáló és máig ismert legrégebbi – középkori eredetű – kéziratok kiegészítéseket tartalmaznak (vö. ECKHARDT 2020, 474–475., 485–486. o.). A *Codex Parisinus 450* keletkezését 1364-re, míg ennek másolatát, az *Ot-*

tobonianus Graecus 274-et csak a trienti zsinat idejére (1548–1555) datálják.⁶

A logosz-terminológia következetes használata Jusztinosz műveiben egyértelműen jánosi gyökerekre, tradícióra utal.⁷ Jézusról gyakran ismétlődő panel: „... emberré lett Szűz által [...], keresztre feszítették, meghalt, feltámadt, és felment az égbe...”⁸

Az eukharisztia ünneplésére három egymást követő fejezetben találunk utalást (65,3–5; 66,2; 67,5). Külön érdekesség, hogy az említett két forrás az eukharisztia közösségben használt jegyek említését illetően nem egységes (1Apol 65,3). Míg a *Codex Parisinus 450* kenyérről és vízzel elegyített borról beszél (szó szerint: κρματος ’ötvözet, keverék’; 1Apol 65,3 és 5), az *Ottobonianus Graecus 274* kenyérről és vízről. E témakör Adolf von Harnacktól kezdve, aki az egyszerűbb (kenyér/víz)⁹ változat mellett érvelt, mindmáig foglalkoztatja a kutatókat.¹⁰ A neves teológus négy szempont szerint csoportosította az első két század eukharisztiait is taglaló iratait: a) amelyek kenyérről és borról; b) amelyek csak pohárról vagy italról; c) amelyek csak vízről, illetve d) amelyek csak kenyérről tesznek említést (lásd HARNACK 1891, 132–136. o.). Szerinte Pál apostollal egyetemben a hangsúly eredendően a közös étkezésen volt, nyitva hagyva – a kenyér mellett – a víz vagy bor használatát. Ennek egyik okát abban látja, hogy az ókeresztény korban csak a tehetősebbek engedhették meg maguknak, hogy bort is tároljanak otthonukban. A kenyérről és pusztán vízzel tartott eukharisztikus közösséget *asketikus gyakorlatnak* nevezte (vö. uo. 141. o.).

Ma már általánosan elfogadott az a nézet, amely szerint feltétlen kapcsolat van a görög-római szimpóziumok és az ókeresztény eukharisztikus közösségek között.¹¹ Mindazon-

* A Magyar Patrisztikai Társaság által *Az eucharisztia az ókeresztény hagyományban* címmel megtartott (Bakonybél, 2021. július 1–3.) XX. országos tudományos konferencián elhangzott prezentáció írott/szerkesztett változata.

¹ Legfőképpen a Tórárt, a Zsoltárok könyvét, Ézsaiást és a kisprófétákat. Vö. Óf 8: 62. o.

² Köztük a császár, Antonius Pius (uralkodott 138–161 között).

³ Három példa János evangéliumából: A samáriai asszony történetében a 21., illetve 23. versek közé beékelődött magyarázó mondat: Jn 4,22; Jézus és a házasságtörő asszony története: Jn 7,53–8,11; vagy az evangélium második befejezése: Jn 21.

⁴ További bevezetéstani részletek in: ECKHARDT 2020.

⁵ Lásd *P.Oxy.LXXVIII 5129*; őrzőhelye: Papyrology Rooms, Sackler Library, Oxford. (Web: <https://tinyurl.com/4pyse2xt>.)

⁶ További részletek: ECKHARDT 2020, 476–479. o. Jusztinosz *Párbeszéd a zsidó Trifonnal* című iratának legrégebbi kézírata 1363-ból való. Óf 8: 63. o.

⁷ Az *Első apológiában* huszonötösör, a *Második apológiában* hússzor és a *Párbeszédben* ötvenkétszer szerepel. Vö. SCHRÖTER 2009, 138. o.

⁸ Pl. 1Apol 21,1; 31,7; 42,4; 45,1; 46,5; 50,12; 63,16.

⁹ Vö. HARNACK 1891, 129–131. o. Legújabbban pl. ECKHARDT is így látja (2020, 482–483., 485. o.).

¹⁰ Vö. SCHMID 1941, 87–138. o.; MCGOWAN 1999, 80–81. o.; BRADSHAW 2002, 68–70. o.; SCHRÖTER 2009, 137. o.; THEISSEN 2017, 300–301. o.

¹¹ BRADSHAW 2002, 68., 71. o.; ECKHARDT 2020, 472. o.

által a jusztinuszi beszámoló már egyértelműen többről tudósít, mint egy szokványos szimpóziumról vagy agapéről. Ezt igazolandó elég, ha arra gondolunk, hogy Jusztinosz kétféle eukharisztikus közösségről ír: a keresztelező követőről (1Apol 65), illetve a nap napján, vasárnapon tartotról (1Apol 67,7: τῆ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα – solis, ut dicitur, die).

Vessünk most egy pillantást az *Első apológia* zárófejezeteinek témaköreire (1Apol 60–68), pontosabban a szerzetési ígétet körülölelő fejezetekre:

60: Platón és a görög khí (= Isten Fia);¹²

61: Az Istennek szentelés módja (ima, böjt, lemosdás);

62: A szertartásra való bemosakodás;

63: A Logosz;

64: Zeusz – Kóré – Mózes;

65, 1–2: Az újonnan megkeresztelt lemosdása;

65, 3–5: Az ezt követő eukharisztia (vízzel vegyített borral!);

66, 1: Újra a lemosdásról;

66, 2: Az általános eukharisziáról;

66, 3: Jézus szavai – kihagyással idézve (Lk 22,19k-ből);

66, 4: Párhuzamvonás Mithras kultuszával;

67: A nap napján (τῆ ἡλίου ἡμέρα) tartott istentiszteletről – benne újra az általános eukharisziáról (67,5);

68: Közbenjárás a keresztényekért.

Tematizálva az itt tárgyalt témaköröket, alapvetően öt csoportba sorolhatjuk azokat: a) filozofikus/mitologikus/profán kérdésekről; b) lemosdásról/meghintésről; c) a Logoszról; d) az eukharisziáról (kétféle!); e) a „szerzési ígét” idézése (Lk 22,19–20-ból).

E felosztás alapján elkészíthetjük e kiragadott szakasz „témakörképletét”: a, b, b, c, a, bd, bdea, d, a (60; 61; 62; 63; 64; 65, 1–5; 66, 1–4; 67; 68). E néhány fejezet alapján is egyértelműen igazolódni látszódik a kutatók megállapítása. Az *Első apológia* zárófejezetei különböző tartalmú szakaszok kissé kusza láncolatát alkotják. Tárgyalt passzusunk részletes exegézisén és szemantikai vizsgálatán túl ECKHARD megpróbálta cáfolni és megmagyarázni a 65., illetve 67. fejezetben olvasható kétféle eukharisziabeszámolót (2020, 483–484. o.). Szerinte bárki által is jegyeztetett le (legyen az Jusztinosz vagy akár egy korrektor), mindkét tudósítás ugyanarról az alkalomról szól. Vagy különböző időben és más-más indítatásból készült feljegyzések egymásutániságával állunk szemben, vagy ugyanarról az alkalomról készült két különböző feljegyzés egymás mellé helyezéséről. A 65. fejezet a keresztség szemszögéből taglalja az eukharisziát, míg a 67. a közösség oldaláról nézve – egy szokásos vasárnapi együttlétről ad híradást. A szerző nem titkolja, hogy ezzel sincs még teljesen megoldva a kettős beszámoló problematikája, s ezért az továbbra is nyitott kérdés marad (vö. uo. 485. o.). Nem beszélve arról az Eckhardt gon-

dolatmenetét megkérdőjelező ellenérvről, amely szerint az ókeresztény kor közösségeiben keresztelezőre nem általában valamely vasárnap került sor, hanem húsvét vigíliáján (vö. ÓÖ 19: 19–20. o.).

Ezt követően külön szeretném hangsúlyozni, hogy csak a feltételezés szintjén bátorkodom az alábbi javaslattal előállni, tudva, hogy bármikor kiderülhet annak légből kapott volta. Engedtessek meg azért, hogy egy próbát mégis tegyek, de távol álljon tőlem, hogy a ránk hagyományozott apologetikai művekkel szembeni arcátlanság vagy tiszteltlenség vezérelne.

Mindenekelőtt következzen a jézusi szerzetési ígétet tartalmazó szorosabb rész közvetlen szöveggörnyezete: 1Apol 66, 1-től 67, 2-ig (az iménti képlet alapján bdea-d):

„[66,1 – b] Ezt a táplálékot mi eukharisziának nevezük, senki kívülálló nem részesedhet belőle, csak aki igaznak fogadja el a tőlünk kapott tanítást, és lemosdott a bűnök bocsánatára az újjászületés fürdőjében, és úgy él, ahogyan azt Krisztus meghagyta. [66,2 – d] Ezeket mi nem úgy vesszük, mint közönséges kenyeret vagy közönséges italt, hanem mint a megtestesült Jézus Krisztus, Megváltónk, az Isten Igéje által a mi üdvösségünkért felvett testet és vért, az ő hálaadó imájával megáldott táplálékot, amiből vérünk és testünk az átváltozás értelmében táplálkozik, és azt tanultuk, hogy a megtestesült Jézusnak teste és vére ez. [66,3 – e] Az apostolok is emlékiratainkban, melyeket evangéliumoknak nevezünk, úgy hagyományozták, ahogyan azt ők parancsként kapták, hogy Jézus fogta a kenyeret, hálát adott, és így szólt: Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Ez az én testem. Ugyanúgy fogta a kelyhet is, hálát adott, és így szólt: Ez az én vérem. És csupán csak nekik hagyta meg. [66,4 – a] Bár a hitvány démonok is utánozták, amikor Mithras misztériumaiban, a beavatási szertartásban kenyeret és egy kehely vizet tesznek le bizonyos szavak elmondása közben, mint ezt ti is tudjátok, vagy megtudhatjátok.

[67,1 – d] Mi pedig a továbbiakban erre mindig kölcsönösen emlékezünk, és kik benne részesülünk, minden nélkülözőnek segítségére vagyunk, és mindörökre közösségben maradunk egymással. [67,2 – d] Mindenért, amit csak magunkhoz veszünk, áldjuk a mindenség Alkotóját, Fia, Jézus Krisztus és a Szentlélek által.”¹³

A szövegben már első olvasásra törést érzékelünk, ha azonban 66,3–4-et, illetve a 67,1 elejéről egy félmondatot kiemelünk a szövegből, az egyenletlenség mintha köddé válna:

„Ezeket mi nem úgy vesszük, mint közönséges kenyeret vagy közönséges italt, hanem mint a megtestesült Jézus Krisztus, Megváltónk, az Isten Igéje által a mi üdvösségünkért felvett testet és vért, az ő hálaadó imájával megáldott táplálékot, amiből vérünk és testünk az átváltozás értelmében táplálkozik, és azt tanultuk, hogy a megtestesült Jézusnak teste és vére ez. [...] Mi pedig [...], akik benne részesü-

¹² Külön érdekesség, hogy a rovásírásban is!

¹³ ÓI 8: 117–118. o.; PG 6: 428–430. o. Vö. SzZs 2: 578–579. o.

lünk, minden nélkülözőnek segítségére vagyunk, és mindörökké közösségben maradunk egymással...”

Ha a kutatók nem is nyúlnak ilyen radikálisan a szöveghez, abban a tekintetben mégis megoszlanak a vélemények, hogy Jézus idézett mondatai (Lk 22,19–20-ból) egyáltalán elhangzottak-e a Jusztinosz által feljegyzett eukharisztikus alkalmon vagy sem. THEISSEN szerint a Mithras-kultuszra vonatkozó és a *verba testamenti* követő közvetlen utalásnak (1Apol 66,4) csak akkor van értelme, ha Jézus szavai elhangzottak a szertartáson (2017, 290. o.). Feltűnő ugyanakkor, hogy amikor a *Párbeszéd a zsidó Trifónnal* című művében olvasunk a Mithras-kultusz, valamint a kenyér, illetve pohár párhuzamáról, a szerzési igék citálása nélkül, csupán Jézus megtestesülésének és vérének emlékezetéről beszél (*Párbeszéd* 70,4; ÓÍ 8: 226–227. o.). Igazolásképpen pedig egy olyan ézsaiási igehelyet hoz, amelyben igencsak talányos bármiféle összefüggést felfedezni az eukharishtiával, mivel mindössze arról olvasunk, hogy „*aki igazságosan él [...], az [...] kenyerét megkapja, vize állandóan van*” (Ézs 33,16).

E pogány rítus említése egyben két ellentmondást is felvet az olvasóban: Furcsa és logikátlan, hogy Jusztinosz a Mithras-kultuszban használatos vizet állítja párhuzamba Jézus szavaival, mivel annak poharában minden valószínűséggel bor volt. Elgondolkodtató továbbá, hogy a pogány származású filozófus ne tudta volna, hogy a Mithras-szentélyekben tartott bankettekben bort is fogyasztottak (vö. ECKHARDT 2020, 481. kk.).

Mindez azonban jól jelzi, hogy Jusztinosz Tertullianuszal egyetemben komoly konkurenciát látott a Római Birodalomban magának mind nagyobb teret hódító misztériumvallásban.¹⁴ A *Párbeszéd*ben olvasható beszámoló – kissé meglepő módon – úgy beszél Mithras misztériumáról, mintha annak követői egyenesen Dániel és Ézsaiás prófétaának a szavait követve gyűltek volna össze barlangjaikban (*Párbeszéd* 70, 1; 78, 6). Emellett több kutató megállapítja, hogy a jézusi szerzési igék minden bizonnyal még nem liturgikus elemként szerepelnek sem Pálnál, sem Jusztinosznál, hanem kizárólag didaktikai vagy kateketikai céllal.¹⁵

Természetesen nem gondolom azt, hogy a szövegből kiemelt két szakasz egyértelműen későbbi interpoláció. A 66, 3-ra, illetve a 67, 1-ből kiemelt mondatra fókuszálva azonban felmerül a Vanyó László által is megfogalmazott kérdés: amennyiben *csupán nekik* (apostolainak) *hagyta meg* Megváltónk az idézett szavakat, akkor vajon miért ír a szerző a címzett Antonius Pius császárnak minderről?¹⁶ A szövegkörnyezetből ugyanis magától értetődő, hogy az eukharisztikus összejövétel vagy közösség kizárólag a meg-

keresztelt belső kör, a „beavatottak” erősítését, lelkesítését volt szolgálni. Ám vessünk egy pillantást a másik betoldásnak vélt félmondatra is: „...a továbbiakban erre mindig kölcsönösen emlékezünk.” Az emlékezésre történő utalásban, miként a *Párbeszéd*ben (70, 4), kétségkívül a páli, illetve lukácsi hagyomány interpretálását fedezhetjük fel, amikor is Jézus többek között így szólt tanítványaihoz: „...*ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*” (1Kor 10,24–25; Lk 22,19).

Végül még annyit, hogy Jusztinosz iratai immár arról tanúskodnak, hogy Rómában és Kis-Ázsiában a 2. század közepére kialakult a keresztény istentisztelet két alapvető – görög nyelvű – rendje. Ezek: az igeliturgiás istentisztelet, amely nyilvános és missziói arculatú; illetve a vasárnapi eukharisztikus összejövétel vagy közösség a belső kör, a „beavatottak” és megkeresztelték erősítésére-lelkesítésére. Az olvasmányok már kiegészültek az apostoli levelekkel, s hitték, hogy az eukharishtiában magát a Feltámadottat veszik magukhoz, ahogyan arról az evangéliumi híradások tanúskodnak. Az eukharisztia materiálisan viszont már „csak” kenyérből, vízből vagy borral kevert vízből állt, és vétele külvilágtól az adakozástól.

Néhány további, az eukharishtiát is taglaló forrás, illetve szerző az első három századból

Az itt felsorolt források/szerzők eukharishtiával kapcsolatos szemelvényeinek bemutatására tettünk már kísérletet (BLÁZY 2020b, 127–130. o.). A kereszténység a kezdetektől „kétarcú” volt, egész egyszerűen azért, mert egyesek a választott nép soraiból, míg mások – bibliai terminussal élve – a pogányságból lettek Krisztus követőjévé. Figyelembe véve és az apologétákra vonatkoztatva e szempontot, az első századok ókeresztény eukharishtiagyakorlatát illetően további következtetéseket vonhatunk le.

Pogánykeresztény írók

- Antiókhiai Ignác (35 k. – 107/117);
- Jusztinosz vértanú († 165);
- Addai és Mari, *Apostolok liturgiája* (Kr. u. 3. sz. eleje);¹⁷
- Alexandriai Kelemen (150 k. – 215/220 k.);
- Tertullianus (160 k. – 225 k.);
- Római Hippolütosz (170 k. – 235)¹⁸
- Cyprianus (190/200 k. – 258).

¹⁷ További részletek: LANG 2007; MCGOWAN 1999, 86. o. 33. jegyz.; BRADSHAW 2002, 111. o.; BLÁZY 2020a, 152–153. o.

¹⁸ „Ellenpápa”, neki tulajdonítják a *Traditio apostolica* című iratot, amelyben jöllehet előkerülnek a jézusi szerzési igék (*TradApos* 4, ÓÍ 5: 85. o.), ám keletkezési idejére (3–4. század fordulója?) és tartalmára nézve is igencsak vitatott irat. Vö. THEISSEN 2017, 290. o.; BRADSHAW 2002, 104., 123., 126., 137., 141., 161–161. o.; MCGOWAN 1999, 83. o. 26. jegyz.

¹⁴ A Mithras-kultuszban a búzakalász és a kenyér az átváltozás és az új élet szimbóluma volt. Lásd SCHRÖTER 2009, 123. o.

¹⁵ MCGOWAN 1999, 81–83. o.; BRADSHAW 2002, 62., 219. o.; SCHRÖTER 2009, 136–137., 139. o.

¹⁶ Vö. 1Apol 66,3. ÓÍ 8: 117. o., 642. o. 68. j.

E szerzők a Krisztus jegyeivel történő közösségvállalás gyakorlatát egyöntetűen eukharisztianak nevezik, amelynek ünneplése a nap napján (τῆ ἡλίου ἡμέρα), Észak-Afrikában pedig hétköznap is történt.¹⁹ Már Szent Ignác arra buzdította a híveket, „hogyan gyakrabban egybegyűljenek Isten dicsőségére és Eucharisziájára”.²⁰ A húsvéti *convivium dominicum*on (úri lakomán²¹) csak megkeresztelt hívők vehettek részt. A kezdeti agapékkal, ünnepi lakomákkal, szimpóziumokkal ellentétben az eukharisztia idővel önálló alkalommá nőtte ki magát. A Krisztussal való közösség megéléséhez a kenyér mellett vizet, bort vagy vízzel kevert bort használtak. A színes észak-afrikai eukharisztikus gyakorlatról olvashatunk Karthágó püspökének, a latinul író Cyprianusnak nevezetes 63. levelében. Ezt úgy tartjuk számon, mint a patrisztikus irodalom első, az eukharisztia tárgykörével foglalkozó értekezését.

Cyprianus szerint a víz alapvetően mindig a keresztségre utal. Az eukharisziában azonban már a megkeresztelt nép jelképévé válik, éppen ezért kell feltétlenül borral, Krisztus vérével elegyíteni. Ugyanez a helyzet a kenyérrel, amelyet vízből, azaz a megkereszteltékből és Krisztus testéből, az örölt lisztből gyúrnak össze. Cyprianus ebben a levelében érdekes módon nem a vasárnapi szertartásokról, hanem a hétköznap reggel és este tartott keresztény összejövetelekről értekezik.²² A résztvevők és szolgálattevők még minden különösebb teátrális, szakrális vagy liturgikus gyakorlat nélkül hitték a megmagyarázhatatlant, hogy ti. a feltámadott, élő Úrral, így magával az odaáttal kerülnek kapcsolatba. Ezenkívül Jusztinosztól értesülünk arról, hogy a hálaadás/eukharisztia már különvált az adakozástól (vö. SCHRÖTER 2009, 137. o.).

Teológiai és tartalmi szempontból feltétlenül megjegyzendő, hogy az eukharisziából csak megtértek (felnöttek) részesülhettek (vö. felnőttkeresztség), amely egyben a halhatatlanság kulcsának vagy orvosságának számított (vö. Szent Ignác: φάρμακον ἀθανασίας).²³ A jánosai hagyományt követve Jézus bűneinkért szenvedett hústestéről (σάρξ) beszélnek, ami alól Cyprianus ugyan kivétel, ám érdekes módon csak úgy, hogy éppen Jn 6,51-re hivatkozva – ahol σάρξ/caro olvasható – beszél Krisztus organikus testéről (a Christi corpore).²⁴

A Megváltónak a szent jegyekben való jelenlétét Tertullianus *alaknak* (figura, τυπος),²⁵ míg Alexandriai Ke-

lemen *titokzatos jelnek* (μυστικὸν σμβολοῖν, mysticum signum)²⁶ tartotta. Jelzésértékű Tertullianusnak a *Markion ellen* című művében, hogy miközben Jézus keresztségéről és az utolsó vacsora lukácsi verziójáról elmélkedik, a Krisztus által ránk hagyományozott kenyér mint *figura* említése mellett egy szóval sem utal az eukharisziára. Ez tovább erősíti azt a nézetet, amely szerint az első századok kereszténységében a szerzési igék szerepe a maihoz képest még valóban más volt.

Végül egy igazi érdekesség. Eme ősi gyakorlat – tudomásunk szerint egyetlen – élő példája az Asszír Keleti Egyházban máig használatos Addai és Mari apostolok liturgiája, amelynek anaforájában sem szerepelnek a krisztusi szerzési igék.²⁷

Az eukharisztia zsidókeresztény megközelítése

Kapcsolódó iratok/szerzők:

- *Didakhé* (Kr. u. 90 k.)
- *Barnabás levele* (Kr. u. 90 k. – 150?)
- Irenaeus (Kr. u. 115 és 150 között – 202 k.)
- *Didaskalia* (Kr. u. 3. század első fele – 230 k.)²⁸

Az eukharisziagyakorlatot taglaló szakaszokból megállapítható, hogy az abban részt vevők már kiszakadtak a zsinagógai istentiszteletből, mivel az összejöveteleket nem szombaton, hanem az Úr vasárnapján tartották (szójáték: κατὰ κυριακῆν δε κυρίου – vö. *Did* 14, 1; Jel 1,10). A *Didakhé*-ben az asztalközösség még közös ünnepi étkezéssel (szimpózium) van összekötve, amit néhol egészen a 2. század végéig gyakoroltak.²⁹ Feltűnő a *hálaadás* (εὐχαριστήω) szójáték formájában is történő kihangsúlyozása³⁰ az étkezés előtt és után, ami szinte átkarolja-körbefonja az eukharisziát.

Tartalmi-teológiai szempontból az eukharisztia szó mellett a kenyér megtöréséről, illetve Irenaeusnál már áldozatról is olvasunk, ami egyrészt jelenti az eukharisztia jegyeiben történő³¹ és Jézus által bemutatott áldozatot ugyanúgy, mint a közösség résztvevői által a lakomára hozott ételeket és adományokat.³² A felnőttkeresztség úgyszintén alapfeltétel (*Did* 9, 5). A szertartást közös bűnvallás előzi meg. Itt

²⁶ Lásd Kelemen: *Paedagogus* 2/2, 53. PG 8: 424. o.

²⁷ E rendet Róma csak 2001. július 20-án hagyta jóvá, hogy általa részleges eukharisztikus interkommunió jöhessen létre a Káld Katolikus Egyház és az Asszír Keleti Egyház hívei között. További részletek BLÁZY 2020a, 153. o.

²⁸ A *Didakhé* alapján íródott, szerzője Máté, egy zsidó származású szír püspök. Lásd MEDVIGY 1990, 35–37. o.

²⁹ Vö. SCHRÖTER 2009, 136. o.; ECKHARDT 2020, 473. o.

³⁰ „Az Eucharisziáért [...] így adjatok hálát (εὐχαριστήσατε)...” *Did* 9, 1. ÓÍ 3: 97. o.; PA 1: 20. o.

³¹ Ti. az ószövetségi áldozatokat felváltó kenyérben és borban.

³² Vö. *Adv. Haer.* 4/17, 5–6; 18,1–5. PG 7: 1023–1028. o.; SzZs 3: 86–87. o.; 4: 62–63. o.

¹⁹ Vö. MIHÁLYI 1980, 127. o.; Cyprianus: 63. *levél* 16. ÓÖ 19: 366. o.

²⁰ *Efezusiakhoz írt levél* 13, 1. ÓÍ 3: 168. o.

²¹ Tertullianus: *Ad uxorem* 2/4, 2. ÓÍ 12: 221. o.

²² Cyprianus: 63. *levél* 9, 13, 16. ÓÖ 19: 361., 364., 366. o.

²³ *Efezusiakhoz írt levél* 20,2. ÓÍ 3: 170. o.; PA 1: 230. o. Vö. az ókorban általánosan ismert és Ízisznek tulajdonított φάρμακον ἀθανασίας-szal, vö. ALIKIN 2010, 133–134. o.; SCHRÖTER 2009, 137. o. 69. jegyz.

²⁴ Vö. Cyprianus: *Az Úr imádsága* 18. ÓÍ 15: 360. o.; CSEL 3/1: 280. o.; SzZs 3: 316. o.

²⁵ *Markion ellen* 3/19; 4/40. ÓÍ 12: 584., 700. o. 974. o. 54. jegyz. 978. o. 80. j.

sincs utalás a szerzési igékre vagy Krisztus passiójára. Egyebek mellett az áldó formulák, valamint Dávidnak és Jézusnak mint Isten szolgáinak párhuzamba állítása teszi teljesen egyértelművé a zsidókeresztény gyökereket.

Az eukharishtiát már Irenaeus is magyarázza.³³ A bor és a kenyér Isten szava által válik Krisztus mennyei vérének és testének eukharishtiájává. Ennek magunkhoz vétele által pedig a mi testünk – Antiókhiai Ignác gondolatmenetéhez hasonlóan – úgyszintén halhatatlanságot ölt magára.

Záró gondolatok, kérdések

HARNACK szerint a szinoptikus evangéliumok és az Első korinthusi levél ismertté válásával egy időben, a 2. század derekától kezdetét vette a bor használatának leértékelődése, mégpedig a gnosztikusokkal szembeni konfrontálódás, illetve az apostoli hagyomány kizárólagos voltának figyelmen kívül hagyása miatt (1891, 140. o.). A borral vagy bármilyen más innivalóval végzett eukharishtiát egyesek ördöginek tartották, s a legradikálisabbak kizárólag a kenyér vételével gyakorolták. Megint mások az arany középutat választva a Jusztinosznál és Irenaeusnál szereplő vízzel kevert bort (κραματος) alkalmazták együttléteiken.³⁴ A gyakorlat ezen különböző formái arra engednek következtetni, hogy ekkor még a főhangsúly nem a jegyeken volt, hanem magán az étkezésen és a Krisztussal való közösség megélésén. Az eukharishtiát közvetlenül megelőző bűnbocsánat elnyerésén túl az első két és fél században magának a hálaadó együttlétnek még nincsenek kötelező jelleggel tárgyi vagy liturgikus elemei. A jegyek későbbi determinálódása azonban akarva-akaratlanul magával hozta azt, hogy a jegyekhez babonás képzetek kezdtek párosulni, vagy mágiikus erőket tulajdonítottak nekik (vö. HARNACK 1891, 142. o.). A neves teológus szerint ugyancsak téves az a vélemény, amely szerint azok az apokrif iratok, amelyek az eukharisztikus közösségben kenyér és víz használatáról számolnak be, gnosztikusok lennének. Ezenkívül az az érvelés sem állja meg a helyét, hogy az eukharishtiában azért alkalmaztak vizet, mert annak végeztével betegekhez is elvitték a jegyeket (vö. uo. 143–144. o.).

Témánkat folytatandó izgalmas tárgykör lehetne a már említett sziddím-völgyi csata beszámolójába ékelt epizód-ban (1Móz 14,18–20), a Zsidókhoz írt levélben (Zsid 7,1–28) és János evangéliumában (Jn 8,48–59) Jézusra, Melkicedekre, illetve Ábrahámra vonatkozó passzusok még tüzetesebb vizsgálata és kutatása.

Feltétlenül érdemes lenne utánajárni, hogy az eukharishtiával kapcsolatban – a jánosi hagyomány rovására –

hol, mikor és hogyan kezdődött a szinoptikus, illetve páli tradíció felé való (újra?) közeledés, hangsúlyeltolódás, aminek köszönhetően a szerzetesi igék máig érvényes kulcs-szerephez jutottak.³⁵

A kánon alakulásának történetét figyelembe véve³⁶ kimutatható-e valamiféle kölcsönhatás az újszövetségi iratok sorrendje és az eukharisztia hangsúlyeltolódása között? További izgalmas kérdés, hogy hol, hogyan és milyen úton-módon bővült és gazdagodott az eukharisztia elnevezése (szent eukharisztia, pászka, áldozás, szentáldozás, *communio*, mise, szentmise, miseáldozat, misebemutató, szentség, oltáriszentség, utolsó vacsora, úrvacsora, *sacramentum*/sákramentum stb.).³⁷

Bibliográfia

Rövidítések

- CSEL = *Corpus Scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*. 1–107. köt. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1866–2011; De Gruyter, Berlin, 2012–.
- ÓÍ = *Ókeresztény írók*. 1–20. köt. Szerk. Vanyó László. Szent István Társulat, Budapest, 1980–2009.
- ÓÖ = *Ókeresztény örökségünk*. 1–21. köt. Szerk. Orosz Atanáz et al. Jel Kiadó, Budapest, 1995–2015.
- PA = Funk, Franz Xaver von: *Patres apostolici*. 1–2. köt. Laupp, Tübingen, 1901–1913.
- PG = *Patrologia Graeca*. 1–161. köt. Szerk. Migne, Jacques Paul. Paris, 1857–1866.
- PL = *Patrologia Latina*. 1–221. köt. Szerk. Migne, Jacques Paul. Paris, 1841–1855.
- SzZs = Országos Liturgikus Tanács: *Szent zsolozsma. Az imaórák liturgiája*. 1–4. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1992.

Forrásművek

- ALEXANDRIAI Szent Kelemen: *Paedagogus* 1–3. PG 8: 247–684. o.
- ANTIÓKHIAI Szent Ignác: *Efeszusiakhoz írt levél*. ÓÍ 3: 163–171. o.; PA 1: 213–231.
- Barnabás levele*. ÓÍ 3: 221–245. o.; PA 1: 38–97.
- CYPRIANUS: *63. levél*. ÓÖ 19: 356–368. o.; PL 4: 372–389.
- Didakhé*. ÓÍ 3: 935–101. o.; PA 1: 2–37.
- Didaszkalia*. ÓÍ 5: 108–245. o.
- IRENAEUS: *Adversus Haereses*. 1–5. PG 7: 433–1224.
- JUSZTINOSZ: *I. apológia*. ÓÍ 8: 64–119. o.
- JUSZTINOSZ: *Párbeszéd a zsidó Trifónnal*. ÓÍ 8: 133–311. o.

³⁵ Ehhez lásd MCGOWAN 1999, 75. o. 6. jegyz.; ECKHARDT 2020, 471–472. o.

³⁶ Az újszövetségi kánon lezárása: Keleten: Athanasziosz püspök, Alexandria, Kr. u. 367, Nyugaton: I. Damáz pápa, Róma, Kr. u. 382.

³⁷ Vö. MIHÁLYI 1980, 127. o. (23. jegyz.).

³³ *Adv. Haer.* 5/2, 3. PG 7: 1125–1126. o.; SzZs 2: 605–606. o.

³⁴ *1Apol* 65, 3 és 5; *Adv. Haer.* 5/2, 3. Vö. HARNACK 1891, 130. kk., 139–140. o.

Felhasznált irodalom

- ALIKIN, Valeriy A. 2010. *The Earliest History of the Christian Gathering*. Brill, Leiden–Boston.
- BLÁZY Árpád 2020a. Az Eucharisztia gyökereiről. *Theologiai Szemle*, 95. évf. 3. sz. 146–154. o.
- BLÁZY Árpád 2020b. Az úrvacsora gyökerei. *Lelkipásztor*, 95. évf. 4. sz. 122–130. o.
- BRADSHAW, Paul F. 2002. *The Search for the Origins of Christian Worship. Sources and Methods for the Study of Early Liturgy*. Oxford University Press, Oxford.
- ECKHARDT, Benedikt 2020. Wine, Water and the Missing Symposium in Justin's First Apology. *Vigiliae Christianae*, 74. évf. 5. sz. 471–486. o.
- HARNACK, Adolf von 1891. *Untersuchungen über das gnostische Buch Pistis-Sophia. I. Brod und Wasser. Die eucharistischen Elemente bei Justin*. J. C. Hinrichs, Leipzig. (Theologische Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 7/2.)
- LANG, Uwe Michael (szerk.) 2007. *Die Anaphora von Addai und Mari. Studien zu Eucharistie und Einsetzungsworten*. Nova & Vetera, Bonn.
- MEDVIGY Mihály 1990. Az ókeresztény liturgia kialakulása (Kereszttség – szentmise – bűnbocsátás). Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc.
- MCGOWAN, Andrew Brian 1999. Is there a liturgical text in this gospel? The institution narratives and their early interpretive communities. *Journal of Biblical Literature*, 118. évf. 1. sz. 73–87. o.
- MIHÁLYI Gilbert 1980. *Az egyház liturgikus élete*. Detti, Róma.
- SCHMID, Wolfgang 1941. Die Textüberlieferung der Apologie des Justin. *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 40. évf. 87–138. o.
- SCHRÖTER, Jens 2009. Die Funktion der Herrenmahlsüberlieferungen im 1. Korintherbrief. Zugleich ein Beitrag zur Rolle der „Einsetzungsworte“ in frühchristlichen Mahltexten. *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 100. évf. 1. sz. 78–100. o.
- THEISSEN, Gerd 2017. *Veränderungspräsenz und Tabubruch. Die Ritualdynamik urchristlicher Sakramente*. LIT Verlag, Münster. (Beiträge zum Verstehen der Bibel 30.)

Az igehirdető műhelye

Az íróasztaltól a szószékig*

■ SZABÓ LAJOS

„Az Írás első forgatásakor nem úgy gondolkodtam, ahogy most beszélek. Akkor úgy láttam, hogy a Szentírást Cicero nagyszerű könyvével egy napon említeni sem lehet. Tudós gógómnak nem tetszett benne a szerénység, viszont értelmem nem tudott behatolni mélységeibe. Pedig ez a könyv olyan, hogy együtt nő azzal, aki gyermeklélekkel kezdi olvasni; én azonban felfuvalkodott és tetszelgő nagyságomban magamhoz méltatlannak ítéltém, hogy gyermekké alacsonyuljak.” (Szent Ágoston: Vallomások, III. 5.)

Az íróasztal és a szószék a lelkész életében

Azt gondolom, még ma is kiindulhatunk abból, hogy a lelkési pálya két legmeghatározóbb alkotói környezete az íróasztal és a szószék. Bár azonnal megjelenik bennünk egy kérdőjel is ezzel kapcsolatban, hogy vajon a 21. század lelkészeire tényleg igaz-e még ez az állítás. Nem csak valami idealizálás ez a két szó? Valamikor régen így volt, de ma már nem olyan egyértelmű ez.

Nem rendeződött-e át teljesen más helyszínekre és hangsúlyokra a lelkési munka a mai egyházi és társadalmi élet-

ben? Érdekes tallózás volt számomra, amikor az interneten két kérdést kezdtem el kutatni. „Mivel tölti az idejét egy pap ma?” és „Mennyi a munkaideje egy lelkésznek?” Protestáns és katolikus válaszokat egyaránt bőséggel találtam.¹

Meglepő volt azt tapasztalni, hogy nagyon sok vélemény író megértéssel és szimpátiával szól arról, hogy végre szerteágazó és összetett lett mára a lelkipásztorok élete és munkavégzése. Találhatunk persze bőséggel végeláthatatlan felsorolásokat, lelkési önvallomásokat a széttöredezésről, a követhetetlen feladatözönről, vagy épp azt fogalmazzák meg sokan, hogy annyira sokszínű, sokoldalú lett a papi pálya, hogy szinte lehetetlen már átlátni. Nincs megállás, nincs nyugalom, hanem állandó mozgás, nyüzsgés, szervezési és kapkodási kényszer kísérti, sodorja a lelkészeket a mindennapjaikban és az ünnepnapokon is. Az íróasztalhoz és a szószékhez megérkezni maga a kész felüldülés és nyugalom a lelkészek számára. Hol van itt idő és lehetőség az íróasztal nyugalomára és a szószékre készülés hagyományos, „békés” útjára?

* Az előadás elhangzott a Tiszántúli Református Lelkésztovábbképző Intézet fennállásának huszadik jubileumára rendezett konferencián 2022. szeptember 9-én Debrecenben.

¹ https://szoljbeapapnak.blog.hu/2017/10/03/mit_csinal_a_lelkesz_ha_nem_a_templomban_papol (megtekintés: 2022. szeptember 6.) vagy <https://romkat.ro/2022/05/08/a-mai-pap-is-koranak-gyermeke/> (megtekintés: 2022. szeptember 5.).

Minél távolabb állt az egyházi kötődéstől a megszólaló, annál inkább tetszéssel írt a mára sokszínűbbé váló lelkesi munkáról. Úgy tűnik, szimpatikus a sokoldalú lelkész. Minél inkább egyházon belüli a hozzászólás, annál inkább felbukkannak a fenntartások a lelkesi szolgálat mai állapotával kapcsolatban. Ők inkább megingást érzékelnek a papi/lelkesi pálya biztonságával kapcsolatban.²

A „fogyasztói” visszajelzés ereje

A lelkesi munkával foglalkozó blogok, közösségi oldalak és szerzői kommentek olvasása közben mégis sikerült felfedeznem egy nagyon izgalmas és érdekes közös jellemzőt: a változás és a sokszínűvé válás emlegetése közben a legtöbbször előkerült az *értékes tartalom, a gondosan megalapozott beszéd és a minőségi megszólalás*. Ezek hiánya, igénye, elvárása vagy éppen védelme a civilek és a lelkesek oldaláról egyaránt kifejeződött a megnyilatkozásokban. Ez pedig a minőségi műhelymunka fontosságát igazolja a lelkes szolgálatában. Így viszont mégis felértékelődik az írászta és a szószék közötti út, illetve a felkészülés alapossága, mélysége és kifinomodása, valamint az előadás minősége.

Az elvárások megfogalmazói minőségi szintet tartanak a szemük előtt minden lelkesi megnyilatkozással kapcsolatban. Legalább itt, a szószéken maradjon meg és stabilizálódjon a beszéd minősége, és ne legyen kérdés az, hogy mögötte alapos munka, tanulás és átlátás húzódik meg. Szükséges, hogy a lelkes beszéde tartalmas és igényes legyen.

Wilhelm Gräb igehirdetéstánában különösen is kiáll amellett, hogy a prédikáció mint nyilvános vallási beszéd csak az ennek való megfelelés igényével működhet és érhet el eredményes kommunikációt. „A prédikációnak mint vallásos beszédnek döntő feladatává vált, hogy a hittartalmak szimbolikus megértését közvetítse, és azt a vallási önértelmezés lehetőségeként kínálja fel.” (GRÄB 2013, 17. o.) „A prédikáció, amely vallási beszéddé válik, a keresztény hit egzisztenciális konkretizálásáról szól, mivel lehetséges emberi tapasztalatokat értelmez: a boldogságát éppúgy, mint az ínségét, az alapvető vágyakét és reményekét. A prédikáció a megélt vallásról szól.” (Uo. 33. o.) „A prédikációnak kell, hogy legyen üzenete. Az a feladata, és az a vele kapcsolatos elvárás, hogy az életet egzisztenciálisan érthető módon, a keresztény hit fényében értelmezze, és ezáltal érthetővé tegye, hogy mire való, mit képvisel ma a kereszténység.” (Uo. 36. o.)

Nem szabad az üres, könnyű beszéd, az egyszerű, „laza” elmesélés vagy élmények felsorolásának útját választani, mert azonnal veszélybe kerül a minőségi szó és ezzel az üzenet is a prédikációban. Aki irányt, utat és megoldásokat keres az életében a lelkesi szó, az igehirdetés hallgatásá-

val, az mindenképpen egy átlagos szint feletti teljesítményt vár el tartalmi és formai értelemben egyaránt. A rendszeres igehallgató ma ott marad meg a gyülekezetben, ahol ezt megtalálja. Mert olyan tartalmat szeretne kapni a prédikációban, amely számára fontos, sőt nélkülözhetetlen „lelki táplálék” minden alkalommal.

Szépen összefoglalja ezt az igényt maga a „lelki táplálék” kifejezésünk, amelyre a személyes hit növekedéséhez elengedhetetlen szükségünk van. Fazakas Sándor fogalmazza meg egy írásában nagyon világosan: „A növekedés tekintetében meg kell jegyezni, hogy ez nem egy autonóm növekedés. A hívők életében az evangélium hirdetése és hallgatása – mint a hit forrása – az istenismeret és a Krisztus-kapcsolat újabb és újabb dimenzióját tárja fel vagy mélyíti el. [...] A keresztény hívő lét növekedésre rendeltetett, de ez valóban csak a Krisztussal és a választottjaival való közösségben, azaz az Ő jelenlétében való élő és intenzív részese-
dés által érhető el.” (FAZAKAS 2022, 372. o.)

Általánosságban megállapítható, hogy ma is fontos kompetenciaelemként jelenik meg a lelkesi hivatásban a *szakmai tudás, a háttérben végzett teológiai munka és az olvasottság magas szintje*.

Valami speciálist, valami egyedit, valami kiemelkedőt még mindig várnak a lelkesi munkára figyelők, az igehallgatók és érdeklődők – a „fogyasztók” – az igehirdetésben.

A nehezedő és súlyosbodó körülmények kihívása

Átalakulóban van a pár éve még nagyon elterjedt, mondhatni divatos könnyed lelkészkép, a lelkesi pályáról alkotott könnyed felfogás, és ennek okozója a mai, hirtelen megnehezedett környezet.

Nagyon sokszor és nagyon sokan *leegyszerűsítették a lelkesi pálya alkalmassági kritériumait* korábban, és nagyvonalúan hirdették, hogy a jó kiállás, a hit, a talpraesettség, a könnyűzenei tudás, a szervezőképesség, ügyesség vagy egyfajta menedzserattitűd minden területet lefed. Kimondva és kimondatlanul is benne volt ebben a vélekedésben, hogy ennyi is elég. Nem kell túlbonyolítani a lelkesi pályára való alkalmasság, felkészülés és az azon való megmaradás kérdését. Mintha a felszínen, a felületen való könnyed hivatásgyakorlás maga lehetne a cél. Az egyetemi lelkész-képzések területén erősen uralkodott a mennyiségi szempont, és kevésbé a felkészültség és a pályalkalmasság minősége. Ennek elégtelenségét azonban gyorsan meg lehetett tapasztalni, ahogyan azt több, a pályát gyakran már a kezdő évek után elhagyó lelkésztársunk esete is mutatja. Gyakran az sem volt egyértelmű a lelkesi pályára készülők előtt, hogy milyen energiákat és mekkora koncentrációt igényel a lelkésztől a prédikációk száma és az alkalom mennyisége, milyen szellemi, lelki és idegi stabilitás kell mindehhez ezen a pályán.

² Lásd: <https://www.parokia.hu/v/amit-a-lelkesznek-is-meg-kell-tanulnia/>. (Megtekintés: 2022. szeptember 5.)

A megértés és a kísérés mélyebb dimenzióit keresik ma sokan a lelkész munkájában. Kimondott szavakban és életvitelben is. Ehhez pedig a megküzdött, megformált és megalkotott lelkési szavak, gondolatok és beszédek elegendők csak. A prédikáció igazi hitelesítői éppen ezek lesznek.

Az EVT 11. nagygyűlése, amely Karlsruheban zajlott szeptemberben, nem véletlenül ütött meg szinte minden egyes nap drámai és megrázó hangot a világ kereszténységének összefüggésében. Csak az igehirdetéssel kapcsolatban idézek pár sort:

„Ahogyan múlnak a napok és a programpontok, egyre inkább hallható a világ egyházainak sokféle tapasztalata a világ valóságáról: sok-sok olyan megpróbáltatásról, igazságtalanságról és üldöztetésről, amelyet a helyi média – a világ bármely pontján – elhallgat és kitakar az »érdektelenség« vagy sok esetben éppen az »ellenérdekeltség« miatt.” (Az igazságtalanság kora)

„Sokan keresik most a szavakat arra is, amivel új nyomorúságként kell szembesülnünk: a *fake news*ra orientált globális és lokális média pusztításával, a posztkolonializmusból egy éppen megkezdett neokolonializmusba való átmenettel – amerre világunk rendje napjainkban erősen tendál –, a világhatalmak háborúit egymással összefüggésben látó békevágygal, amely nem szelektál a politikailag »fontos« és »nem fontos« áldozatok között...” (A hamis kommunikáció veszélye)

„Talán nem véletlen, hogy a nagygyűlés egyik visszatérő hangja éppen »a szív ökumenéjéről«, a résztvevőket és az egyházakat belülről és helyben is megmozdító, formáló erőről, összekötő imádságról, a Krisztus megváltó szeretetéből fakadó teológiáról szól.” (Őszintén a szív ökumenéje felé) (KORÁNYI–KONDOR 2022)

Napjainkban erősödik és határozottan ki is fejeződik az a vélemény, hogy az íróasztal „mélysége” és a szószék „minősége” újra meghatározó kritérium a lelkéssel szemben. Nyilván magyarázza ezt az is, hogy egyre nehezebb megválaszolni azokat a személyes, közvetlenül az életutat érintő kérdéseket, amelyek önmagunk létére, életére, kilátásaira és céljaira irányulnak. Egyre többen ülnek be ma úgy a templompadokba, hogy saját magukra vonatkozóan élettartalmat, életlátást és életcél szeretének megismerni, a saját aktuális kérdéseik megválaszolásában pedig erős és hiteles segítséget szeretének kapni a lelkész prédikációjából. Természetesen nem direkt megoldást várnak el a prédikációtól, hanem az ahhoz vezető út megtalálásához szükséges támogatást, üzenetet és erőforrást. Szó szerint igazi és minőségi élő beszédre, életet erősítő és aktivitást inspiráló pozitív üzenetre várnak az emberek. Nem a hagyomány, a tradíció tiszteletben tartása és nem is a megszokás viszi ma a legtöbb embert az istentiszteletre, hanem sokkal inkább a *valós érdeklődés, a tudatos keresés vagy a személyes feltöltődési vágy*. Ezt nem hagyhatja figyelmen kívül a mai igehirdető.

Egyre inkább rá kell ébrednünk ma arra, hogy sem a politika, sem a gazdasági élet, sem a társadalmi kötődé-

sek, sem a wellnesstársadalmi életforma nem képesek arra, hogy ebben a mélyebb, lelki dimenziókat is érintő keresésben segítsenek, hanem elemi módon szükségünk van a transzcendensre, a fentről érkezőre és a biztonság és igazság valódi forrásaira. Nagyon felértékelődtek a lelki értékek! Ez a helyzet pedig jó lehetőséget kínál a prédikációnak napjainkban. Ehhez persze fel kell nőni, rá kell hangolnia magát az igehirdetőnek frissességgel, naprakészséggel és tiszta, eredeti tartalommal az íróasztalnál és a szószéken is.

Teológiai értelemben a mai nehezedő környezeti hatás három tudatos vállalást jelenthet az igehirdetésben:

a) Az Istenről szóló beszéd a mai prédikációkban *Isten-nel való beszélgetésként* születik újjá.

b) Az evangéliumra való hivatkozás *az evangélium megélelési lehetőségének megtapasztalásában* lesz a prédikáció hallgatójának létkérdésévé.

c) *A szeretet tartalmának előadása* pedig az élet folytatásának, az életkedvnek és az életcélnak a forgatókönyvéként lesz *igazi, gyakorlati kézikönyv* az igehallgató számára a templompadban.

Az igehallgatók átrendezik az igehirdető íróasztalát

Teológiai tartalmaknak kell az életgyakorlatba kerülniük. Az élet aktuális valóságának pedig témává kell válnia a teológiai gondolkodásban. Hiteles és mély gondolatoknak kell megszólalnia a szószéki kommunikációban a mindennapi kérdések összefüggésében. Nem magukban, függetlenül és elvontan, hanem életközlel, a valóságból merítve. Szokványos, ismétlé és begyakorolt tartalmú és stílusú prédikációkkal nem lehet ma elérni, meghívni és megtartani a feszültségben élő, bizonytalansággal és nyugtalansággal küzdő embereket.

Röviden: ötletekre van szükségünk! Illetve arra a bizonyos – Bohren által már régen megfogalmazott – teológiai művészetre. Az ötletek és a hallgatók megtalálását izgalmasan fejti ki Bohren. „A prédikálás mint teológiai művészet nem az ügyességre, zsenialitásra, tehetségre hivatkozik, hanem egyedül az evangélium ajándékára. Ez a személy tekintélye nélkül adatik, egyedül neki kell az evangéliumot el- és befogadnia. A prédikátornak nem kell zseninek lennie, azonban a hallásban meg kell találnia »zsenialitását«, mert ha így tesz, akkor megtalálja a hallgatóit, és az ötletek nem maradnak el. Mindazonáltal nem fogja engedni, hogy az első legjobb ötlet határozza meg a prédikációját. A gondolkodás folyamatához a szabadság terében hozzátartozik a sok ötlet kipróbálása, a találó ötlet a textus mellett igazolódik, ahogyan a prédikáció számára a felismerés is a textusból érkezik.” (BOHREN 2020, 509. o.)

Ez a folyamat segít abban, hogy legyőzzük a sablonokat és az általánosságokat, és kimozduljunk az érdekes, értékes és életközlel gondolatok felé a textus alapján. „... úgy prédikáljunk, hogy konkrétumokat mondjunk az általánosságok

helyett, sőt tantételek és elvont teológia helyett a mindennapi gyakorlati élethez adjunk gyakorlati igei irányt, valamint erőt és vigaszt. Ezt teljesítve persze következhet a tanítás is.” (STEINBACH 2013, 131. o.)

Nem kérdéses, hogy minden igehallgató hordozza magában a megválaszolhatatlannak tűnő kérdéseket, az elképzelhetetlennek gondolt, mégis reális belső félelmeket, családjával, munkájával és a teremtett világgal, a környezettel kapcsolatban. Ezt a valós társadalmi helyzetet és személyes meghatározottságot tudomásul kell vennie minden igehirdetőnek. Ez már önmagában is indokolja a konkrét és gyakorlati irányt a mai prédikációk számára.

Megküzdési vágy és fejlődési szándék mindig akkor realizálódik az igehallgató szívében, amikor meglátja és felismeri egyéni életének határait. Keresi a megoldásokat. Ma ez szorongással, aggodással és bizonytalansággal van felerősítve. A világfélelmek pillanatok alatt generálnak egyéni félelmeket. A globális krízisjelenség ma gyorsan válik egzisztenciális vészhelyzetté egy-egy ember életében. A kérdés mindig az a prédikációra nézve, hogy ad-e stabilitást, bátorítást és reménységet. Mégpedig személyesen és aktuálisan, az igehallgatás perceiben, a templompadban.

Érdekes, hogy ma mennyire előtérbe kerültek a szimbólumok, a szimbolikus beszédstílus és forma a prédikációkban. Nem véletlen ez, és nagyon fontos szerepe van a mai igehirdetői munkában. Közelebb kerülünk a hallgatóinkhoz, és erőteljesebb lesz a jövőre tekintés, a jövőre vágyakozás és a jövő értéke a beszédeinkben. A reménység, a fantázia és a lélek útjaira visz és bátorít ez a beszédforma és tartalom.

„A szimbólumok gondolkodásra készítetnek. A vallás minden formájának a kezdetén állnak, és elsősorban nem az akaratumkat szólítják meg, hanem a teremtő képzelőerőnket. Mint kitárt kapuk, úgy hívnak meg arra, hogy új életlehetőségeket fedezzünk fel és új területeken szerezünk tapasztalatokat.

Mint az emberi beszéd alapvető kifejezési eszközeit a szimbólumokat elsősorban akkor használjuk, ha arról van szó, hogy érzéseket, vágyakat, reményeket és félelmeket – amelyek a hétköznapi beszéddel nem írhatók le kielégítő módon – tömör formában fejezzük ki. A szimbólumok mély tapasztalatok nyelvi képei, és mint ilyenek jótékony erővel rendelkeznek, és arra ösztönöznek, hogy kilépjünk az eddig ismert területről. A szimbólumokat ezért sohasem lehet maradéktalanul átültetni fogalmakba, inkább azt teszik lehetővé, hogy a saját élettapasztalatainkkal színezzük őket.

A szimbólumok úgyszólván feltörik a jelen korlátait, mivel azokat egy remélt jobb jövő fényében mutatják be. A szorongató jelen és a várt jobb jövő közötti különbségben rejlik a szimbólumok dinamikája.” (HERBERG 2022, 9. o.)

Nem véletlenül cserélődnek rendszeresen a könyvek egy jól működő lelkesítő íróasztalon ma. Elég gyorsnak kell lennünk, hogy valóban azokat lapozzuk és olvassuk, amelyek friss, segítő és „továbbképző” erővel rendelkeznek.

Nagy szükség van a lelkesítő íróasztali és szószéki közösségre

Nem véletlen, hogy az őszinte, elmélyült prédikációjú lelkesítő körül és az igehallgatók mai aktuális életterében bátran mozgó igehirdetők körül egyértelműen kialakul egy stabil igehallgatói kör, és ennek a folyamatos növekedése is érzékelhető. Nyilvánvaló, hogy emögött teológiai frissen tartás, hitre alapozó felfedezési öröm és reménységben megújuló céllátás fejlődik a lelkesítő műhelyében. Ez fokozza az igehirdetői alkotóképességet. Folyamatos inspirációt jelent a soron következő prédikációra. Így lehet mindig szinte újra előről kezdeni a készülést, mintha a sokadik prédikációnk megint a legelső lenne annak minden örömeivel, izgalmával és feszültségével. Így lehet az igehirdető lelkesítőnek annyi megújuló ereje és motivációja, hogy őt a legnehezebb igehirdetési környezet se tehesse sérültté, és a könnyebbnek mutató helyzet se mentse fel a készülést, a műhelymunka komolyanvétele alól.

A „szószék” és a „szószéki igehirdető” minden korban létezett, ma is gyorsan kialakul és erősödik ez a jelenség. Ezekből a kiemelkedő helyzetekből és karizmatikusan erős, feltűnő lelkesítő eredményekből is meríthet a többi lelkesítő, ha nem irigységgel, hanem tanulási és átvételi szándékkal figyel rájuk. Akinek pedig sikere van, az alázattal és – bármennyire is furcsán hangzik ma ez a szó – kedvesen képes megosztani az eredményeit és a lelki ajándékait a többiekkel.

Az egymástól tanulásnak és az egymás lelkesítő munkájából való merítésnek nagyszerű alkalmát a lelkesítő továbbképzés. A könnyebb és a nehezebb helyzetű, az épp sikeres vagy kudarcos élményű lelkesítő csoportok, a nagyon egyedül lévő és a mindig lelkesítő közösségben élő igehirdetők találkozására sok tapasztalatmegosztásra, meghallgatásra és önkorrekciónak ad lehetőséget. Valóban átadhatnak egymásnak és elfogadhatnak egymástól kincseket a jó teológiából és a jó gyakorlatból egyaránt. Ha ez pozitív légkörben és megfelelő kommunikációval valósulhat meg, akkor rendkívül hatásos és eredményes, igehirdetőkhöz illő tapasztalatcseré és élménymegosztás lehet belőle.

A „rendszerfrissítés” csak rutinmozdulat, de nélkülözhetetlen

A lelkesítő továbbképzéseken is gyakran visszaérkeztünk ahhoz az észrevételhez, hogy a lelkesítő munkája mindegyik területe akkor működik a legeredményesebben és magas hatékonysággal, ha az alapvető küldetés és feladat, maga az igehirdetői szolgálat, a prédikáció a helyén van a gyülekezeti lelkesítő szolgálat kontextusában.

Minden máshoz innen, a saját prédikációs műhelyéből kap erőt a lelkesítő is és a közösség is. Inspiráció és motiváció is innen érkezik folyamatosan. A frissítés is itt játszódik

le. Elengedhetetlen tevékenység és elmaradhatatlan munka ez! Elengedni régi utakat és felvállalni újakat. Letenni és ott hagyni beszédeket, és lelkesen fordulni az új felé.

A *lelkész íróasztali munkája és tusakodása mindig meszsze túlmegy a szószéki prédikáció istentiszteleti hallgatóságán*. Felerősítetten, újra alkalmazva és az igehallgatók által újrafogalmazva egy-egy prédikáció viszi a gyülekezet belső közösségén túlra az üzenetet. Az igehirdetés nyilvánossága ma szinte határtalanra növekedett. Ez egyben a prédikálás eredeti szépségéhez és különlegességéhez történő visszakapcsolás, amit mi, igehirdetők sohasem nélkülözhetünk: az evangéliumi hangszín, a tanítványi magatartás és a tanúságtévő erő. Ezt a frissítő légkört kapjuk ma is minden igehirdetésünkhöz a Szentlélek ajándékaként. Ezért nem tehetünk semmit sem, a felkészülésünk tartalmáért viszont szabad mindenünket beleadni. A sekrestyeimádságot nekünk kell elmondanunk, az exegézist nekünk kell végigküzdenünk és a hallgatóink környezetét nekünk kell megismernünk. Más nem teheti meg helyettünk. A jól sikerült prédikációt pedig szabad és jó elfogadni tisztán ajándékként. Szabad alkotóként örülni neki. Szabad hallgatóként lelkesedni érte.

Az energikus, az erőt sugárzó, friss prédikáció hatása ma is továbbgyűrűzik például a gyülekezetek szomszédságában lévő egyházi intézmények légkörébe vagy akár egy-egy falu és város külső köreibe is, néha egészen érezhető, kitapintható módon. Arról nem is beszélve, hogy az utóbbi évek közvetített istentiszteleteinek hallgatósága nagyon széles merítési esélyt is jelentett és jelent ma is a társadalom olyan rétegeiben, ahová korábban nem jutottunk el, és ahol nem járt a lábunk és a hangunk sem. Több gyülekezetben is érezhető, hogy ezen keresztül aktivizálódtak és indultak el újabb és újabb rétegek a gyülekezeti közösségünk felé. *Különleges öröm az, amikor valaki az igehallgatás virtuális teréből megérkezik a jelenléti közösség valóságába.*

A modern kommunikáció minden csatornájának és lehetőségének lehet szerepe a prédikációk megújulásában. Nem szabad elfelejtenünk azonban, hogy az igazi cél az igehirdetésben továbbra is az, hogy személytől személyig, élő szóval és étellel találkozzva szólaljon meg. Tisztán reménységgel! A Jörg Zink által megfogalmazott kifejezéssel élve legalább egy maroknyi reménység mindenképpen szükséges az igehirdetői műhelyben, de jó, ha van belőle az íróasztalon is, és persze magán a szószéken se fogyjon el. Mindig legyen legalább egy maroknyi reménység a prédikációnkban, és akkor biztosan elér és megtalál valakit, akár csak egyet is a hallgatók közül Isten üzenete. Az pedig a mi igazi boldogságunk lehet, hogy ennek éppen mi voltunk a szószólói.

„Mi, emberek, azonban arra rendeltettünk, hogy Isten teremtményeként és »hordozóiként« mindennél többek

legyünk: mégpedig Isten Lelkének tudatos és engedelmes eszközei. Az a hivatásunk, hogy Lélek-öszöntéseket fogjunk fel és fogadjunk el, hogy nyitottak maradjunk felfelé, s egyidejűleg Isten Lelke mellett az Ő energiáit is befogadjuk, s engedjük rajtunk keresztül Őt munkálkodni. [...] Az elmondottakat csak akkor tudjuk megvalósítani, ha nem elutasítóan állunk szemben a jövővel, ha nem zárkózunk el a holnap elől félelmes szívvel, de várakozva nyitottak maradjunk annak fogadására, ami jó. Nincs még semmi végleg lezárva, és még nem is szakadt el az emberi sors fonala sem.” (ZINK 2000, 202–204. o.)

Felhasznált és ajánlott irodalom

- BOHREN, Rudolf 2020. *Az igehirdetés mint szenvedély*. Ford. Steinbach József. Dunántúli Református Egyházkerület, Pápa. („Szólj” – Homiletikai tankönyvek 9.)
- BONHOEFFER, Dietrich 2000. *Finkenwaldi homiletika*. Ford. Steinbach József. Dunántúli Református Egyházkerület, Pápa. („Szólj” – Homiletikai tankönyvek 2.)
- FAZAKAS Sándor 2022. „Értelmes beszéd” mint lelki táplálék az új életre (1Pét 2,2). *Igazság és Élet*, 2. sz. 371–374. o.
- GRÄB, Wilhelm 2013. *Predigtlehre*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- HERBERG, Helmut 2022. Bedeutung und Deutung von Symbolen. In: Christian Schwarz (szerk.): *Gottesdienste zu Symbolen*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. (Gottesdienstpraxis, Serie B.) 9–13. o.
- HUBER, Wolfgang 2006. *Milyen a jó teológia?* Ford. Klemm László. Kálvin Kiadó, Budapest.
- HUBER, Wolfgang 2021. *Hitkérdések protestáns szemmel*. Ford. Wagner Szilárd. Luther Kiadó, Budapest.
- KORÁNYI András – KONDOR Péter 2022. Nyomorúság idején „a szív ökumenéjéről”. *Képeslapok Karlsruhe-ból* 3. *Evangélikus.hu*, szeptember 5. <https://www.evangelikus.hu/hireink/nagyvilag/nyomorusag-idejen-a-sziv-okumenejerol-kepeslapok-karlsruhebol-3>. (Megtekintés: 2022. szeptember 7.)
- LITERÁTY Zoltán 2021. Homiletika és igehirdetés. In: Fekete Károly – Literáty Zoltán – Steinbach József (szerk.): *Igehirdetők kézikönyve*. Kálvin Kiadó, Budapest. 71–76. o.
- SITKU Tibor 2015. Fowler hitfejlődési elméletének szerepe az igehirdetés befogadásában. *Embertárs*, 1. sz. 15–33. o. Web: https://jezsuitakiado.hu/wp-content/uploads/2020/02/02_sitku_tibor_et_2015-1_honlapra.pdf. (Letöltés: 2022. szeptember 5.)
- STEINBACH József 2013. Az igehirdetés megírása, az igehirdetés megújulása. In: Szabó Lajos (szerk.): *Homiletika ökumenikus palettán*. Luther Kiadó, Budapest. 115–132. o.
- SZABÓ Lajos (szerk.) 2020. *Égi hívás – földi pálya*. Luther Kiadó, Budapest.
- ZINK, Jörg 2000. *Maroknyi remény*. Arról, ami holnap is megtart minket. Ford. Békefy Lajos. Kálvin Kiadó, Budapest.

Diakónia az ifjúsági munkában – ifjúsági munka a diakóniában

A diakóniai-szociális tanulás lehetőségei

■ MENCZINGER TAMÁS – CSÁKY-PALLAVICINI ZSÓFIA

„Az egyház csak akkor egyház, ha másokért van” – vallotta a mártírsorsú lelkész, Dietrich BONHOEFFER (1999, 183. o.). A magyarországi diakóniatörténet legkiemelkedőbb alakja, Szehtlo Gábor pedig a „kezek evangéliumának”¹ nevezte azt a szeretetszolgálatot, amelyet a keresztény egyház s annak tagjai „hitük gyümölcseként” végeznek a világban. A két idézet rávilágít arra, hogy akkor lehetünk igazán hitelések, ha túllépünk a szavakon, és hitünkben tettek fakadnak. Egyházunk diakóniája intézményi szinten az egész országban jelen van; számos intézményünkben folyik *teológiai meg alapozott diakóniai munka*, amelynek keretében több ezer embertársunkról gondoskodik több mint ezeröttszáz munkavállaló és önkéntes. Adódik azonban a kérdés, hogy egyháztagjaink keresztény identitásának vajon mennyire része az irgalmasság, és legfőképpen a ránk bízott fiatalok körében milyen módon erősíthető a segítő attitűd. Hangsúlyoznunk kell, hogy az egyházban végzett diakónia sohasem lehet cél, ellenben mindig gyümölcse annak a Krisztus-hitnek, amelynek leghitelesebb vallomása a cselekedeteinkben nyilvánul meg. Különösen is fontosnak érződik világunkban, hogy ez a tettekben is megnyilvánuló evangélium keljen szárnyra, és ne csak egy-egy projekt erejéig, kampányszerű programokon keresztül, hanem oly módon, hogy az életünkön visszatükröződjék a legfőbb diakónus, Jézus értünk véghezvitt szolgálata.

A szeretetszolgálat ószövetségi gyökerei

Mivel a diakónia jellegzetesen újszövetségi fogalom a Bibliában, ezért az Ószövetségben csak nyomait kutathatjuk annak, amit ma értünk a diakónia szó alatt. Az ókori zsidó ember gondolkodását mindig is meghatározta a Teremtővel, JHVH-val való kapcsolata. Tobias STAIB írja (2013), hogy helytelen lenne azt állítani, hogy a szeretet parancsa csak a Názáreti Jézussal jelent meg a Bibliában, hiszen a tetteknek

mintája maga Isten, aki újra és újra szeretetben cselekszik, ennek pedig már ószövetségi gyökerei vannak.

Amikor a szeretetszolgálat ószövetségi gyökereit vizsgáljuk, egészen a teremtéstörténetig nyúlunk vissza, hiszen az ember teremtettségéből fakadó társas, közösségi állapota meghatározza szociális érzékenységét is. Mivel Isten az embert társas lénynek teremtette, élete magányban, társak nélkül nem lehet sikeres. A közösség, a szociális kapcsolatok így válnak hatalmas jelentőségűvé, aminek legalapvetőbb és elsődleges formája a családi kötelék.

A diakóniai gondolkodástól elválaszthatatlan az emberről alkotott felfogás, amelynek legmarkánsabb pontja az *imago Dei*, tehát az ember istenképűsége. Hans Walter WOLFF azt írja: „... az ember teremtesen belüli sajátossága az Istenhez fűződő különleges kapcsolatának fényében érthető meg.” (2001, 197. o.) Az embernek tehát különleges hely adatott a teremtés rendjében (vö. 1Móz 1,28; Zsolt 8,6), amely egyfelől elveszítetlen méltósággal, másrészt azonban felelősséggel és feladattal is együtt jár (vö. 1Móz 2,15.20a). Feladatunk és kötelességünk, hogy a teremtésben kapott emberi méltóságot őrizzük és megbecsüljük egymásban. Amikor ezt felismerjük, máris a diakónia fogalmánál tartunk.

Az ószövetségi szeretetszolgálat kapcsán meg kell említenünk a 2Móz 21–23,19-ben foglalt törvényt is. Josef Schreiner így ír: „A Szövetség könyve egyértelműen föllep a hátrányos helyzetben lévők érdekében. [...] Aki Jahvét tisztelte, nem hagyhatta figyelmen kívül, hogy ez az Isten bizonyos szükséghelyzetben segítette a helyzethez szabott tettel.” (SCHREINER 2004, 196.o.) Izrael népe számára a szociális gondoskodás, az elesettek és bajban lévők támogatása mindig elválaszthatatlan az Istennel való kapcsolattól és az egyiptomi szabadulásra való emlékeztéstől.

A prófétai iratok kapcsán azt a megállapítást tehetjük, hogy ha úgy tekintünk a prófétákra, ahogyan Boross Géza fogalmaz: „... őrizői és továbbfejlesztői, értelmezői annak az isteni jogrendnek, amelynek a gyökerei a szövetségekötésbe nyúlnak vissza” (BOROSS 1990, 11.o.), akkor magától értetődő, hogy a prófétai iratokban is megmutatkozik az emberi jogok érvényesítésére való törekvés. Ennek az igénynek legjellegzetesebben Ámós áll a szolgálatába. A próféta fel-

¹ A Magyarországi Evangélikus Egyház Diakóniai Szolgálatának alapelvei 2010, 3. o.

hívja a figyelmet a társadalmi igazságtalanságokra, a korrupcióra, a kizsákmányolásra, a szegények elnyomására. Isten ítéletét hirdeti a gonoszok felett; a jó keresésére és szeretetére buzdít.

Manfred Oeming három kiemelkedő okot említ, amely az Ószövetségben a segítségnyújtást indukálja (2016, 12–13. o.):

- Izrael története során szerzett tapasztalata: soha nem szabad elfelejteni, milyen érzés volt idegen uralom alatt élni Egyiptomban, a babiloni deportálás idején vagy a vallási üldözések során.
- Az Ószövetség etikai alapja az *imitatio Dei*, JHVH követése és utánzása, aki kiáll a szegényekért, éhezőkért, betegekért, árvákért és özvegyekért. Ezért minden derék, jámbor embernek a hitéből fakadóan támogatnia kell a rászoruló embereket.
- Az erős társadalmi lelkiismeret harmadik oka a Tanakh etikai üzenete. A törvények, a próféták és a bölcsességirodalom szövegei kiállnak a hátrányos helyzetűek érdekeiért.

Diakónia az Újszövetségben

A szeretetszolgálat alapja a zsidó-keresztény vallásosságban elsősorban az a szeretet, amelyet Isten érez a teremtménye, az ember iránt. E szeretet a mozgatórugója minden szeretetszolgálatnak, amelyet már az ember végez embertársa, felebarátja irányában. Nagy István az értünk, emberekért lehajoló isteni szeretet állapotából indul ki, amikor a diakónia biblikus teológiai alapjait vizsgálja. Leszögezi, és alapállásnak tekinti, hogy Isten szeretete Jézus Krisztusban öltött testet. Így fogalmaz: „Jézus életében, emberekhez való lehajlásában Isten indulata és terve lett láthatóvá az emberrel kapcsolatban. Meglátszott az: hogyan viszonyul Isten a bűnös emberhez, a vámszedőkhöz, a parázna nőkhöz, a bélpoklosokhoz, a megszállottakhoz, a gutaütöttekhez, a mélyre sülyedtekhez. Ez volt a legnagyobb kérdés, hogy a láthatatlan Isten, a mindenség Ura hogyan viszonyul a nyomorult emberekhez, akik elvesztették az utat és a célt, akik Isten és egymás ellenségei lettek. És íme, megszületett a válasz erre a kérdésre, amikor Jézus azt mondta: »Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek; nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, hanem a bűnösöket megtérésre« (Mk 2,17). A diakónia legmélyebb alapvetése ebben a versben van.» (NAGY 2011, 156. o.)

Nyilvános szolgálatának kezdete előtt Jézust kísérteni kezdte a sátán – tanúskodnak a szinoptikus evangéliumok, amelyek közül Máté és Lukács részletesebben közli az eseményeket. Jézus diakóniai tevékenysége szempontjából is jelentőséggel bírnak a leírások. Nagy István így ír Jézus megkísértéséről: „Jézus lemond a *via gloriae*-ről [...] Ezzel messiási küldetésének új, nagyszerű értelmét mutatja fel: ellentétben a zsidó messiási váradalmakkal, melyben a

Messiás, bár ember, de Istenként viselkedik, ő az ellenkező utat vállalja: Isten, de emberként viselkedik. Az embervolt vállalása ez, minden konzekvenciájával együtt. A Messiás az emberrel való szolidaritás mellett dönt. [...] Elutasítja az uralkodást, és a szolgálatot választja Isten királysága megjelenési formájául.» (NAGY 2011, 159–160. o.) Ez a szolidaritás önmagában is diakóniai cselekedet.

Lukács leírása szerint az utolsó vacsorán versengés támad a tanítványok között, hogy ki a legnagyobb közöttük (Lk 22,24–27). Jézus válasza alapján írja Molnár Ferenc, hogy „Jézus tudatában van annak, hogy ezzel a »szolgálat-tal« az Ószövetség »szenvető szolgájának« a küldetését teljesíti» (COLSON 1996, 66. o.). Így lesz mély szótériológiai jelentősége Jézus diakóniájának, ami az ő esetében nem egyszerűen az asztal körüli felszolgálatot jelenti, hanem a bűnös ember megmentéséért a kereszten véghez vitt szolgálatot.

A nagypéntek és a húsvét eseményei koncentrálnak Gregersen-Labossa György megközelítésében is, aki egy ősi szimbólummal élve spirálként képzei el az egyház szolgálatát, amely spirál kiindulópontjában és közepében a fel-támadott Krisztus áll. Ez alapján írja: „...a diakónia kiindulópontjának az oltárt tekintjük, ahol Krisztus nekünk szolgál, és az úrvacsorai közösség az a hely az istentiszteleten belül, amely ősidők óta a diakónusi munka forrása.» (GREGERSEN-LABOSSA 2010, 181. o.) A keresztény ember szeretetszolgálatá tehát elképzelhetetlen a feltámadt Krisztussal való élő kapcsolat nélkül. Éppen ezért „az egyház bizonyágtételét felragyogató diakóniát nem lehet rendszer úrvacsorával is élő testvéri közösség, diakónusi lelki-ség nélkül végezni» (GREGERSEN-LABOSSA 2010, 182. o.)

A diakóniai-szociális tanulás

Gazdag német nyelvű szakirodalom lelhető fel a Gottfried Adam nevével fémjelzett diakóniai-szociális tanulás koncepciójáról, jellegéről és távlatairól. Adam e fogalommal nemcsak új szakkifejezést alkotott, hanem értéket, szemléletmódot mutat és vezet be mind a diakónia, mind az ifjúsági pasztorációs munka területén.

Adam fontosnak tartja, hogy az egyházi iskolákban ne csak az úgynevezett „rendelkezésre álló tudás” kapjon szerepet, hanem az „orientációs tudás” is épüljön be az iskolák profiljába. Míg az előbbinél az oktatás tudást, képességet, készségeket, szaktudást ad át, az utóbbi attitűdöt, viszonyulást, értékrendet, az emberi élet tartalmas értelmezését szolgáltatja. Ez esetben személyiségfejlődésről és -fejlesztésről van szó (ADAM 2013). A szociális tanulás, amely elsősorban az emberi kapcsolatokban és különféle élethelyzetekben jelentkezik, az orientációs tudást szolgálja. A szociális tanulás elősegíti a kommunikációt, a kooperációt és a konfliktuskezelés képességeit. Ez a meghatározás önmagában egy hitbeli meggyőződéstől semle-

ges kifejezést takar, a *diakóniai* fogalomrész azonban világgossá teszi: a szociális tanulás alatt olyan tanulási folyamatra gondolunk, amely mindenekelőtt a keresztény emberképből merítkezik, magát a tanulási folyamatot pedig olyan hit- és értékbeli összefüggésbe helyezi, amely a keresztény emberkép következménye (ADAM 2008). Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a diakóniai-szociális tanulás olyan, keresztény meggyőződésen alapuló tanulási folyamat, amely az orientációs tudást segíti elő, és hozzájárul a gyermekek és fiatalok személyiségfejlődéséhez. Adam a diakóniai-szociális tanulás célját öt pontban foglalja össze (vö. ADAM 2008, 444–445. o.):

1. A fiatalokat olyan személyiségfejlődéshez segíteni, amely lehetővé teszi a segítség és a segítségre szorulás megtapasztalását, az előítéletek leépítését, a saját határai felfedezését.
2. Megragadni azt a tudást, hogy Jézus betegek, gyengék és elesettek iránti szeretetében Isten szeretete mutatkozik meg, ezáltal felkelteni az etikai kérdések iránti érzékenységet és a végső kérdések iránti érdeklődést.
3. Lehetővé tenni a keresztény hit átélését a szociális hétköznapiakban.
4. Felkelteni és megerősíteni a fiatalokban a szociális érzékenységet és felelősségvállalást.
5. Segítséget nyújtani a pályaválasztásban és ösztönzést az önkéntes munkában.

Diakóniai-szociális tanulás mint személyiségfejlesztés

Adam így foglalja össze a diakóniai-szociális tanulás személyiségfejlesztő hatását: „... az ember átél és megtanul valamit arról, hogy mit jelent teljességében embernek lenni. (Pl. hogy az értelem és annak használata mellett az érzések is fontosak az emberi élethez, és hogy vannak az emberi életben korlátok, amelyeket nem lehet megszüntetni.)” (ADAM 2013, 82. o.) A szakemberek leírják továbbá, hogy a diakóniai-szociális tanulás projektjeiben való részvétel fejleszt a személyes, szociális és kognitív készségeket. Adam az alábbiak szerint rendezi a projektek során fejlődő kompetenciákat:

- Személyes kompetenciák:
 - Fejleszti a saját észlelőképességét – az egyén megfigyeli magát és másokat, érzékeli a hangulatokat és érzéseket, kezeli saját erősségeit és gyengeségeit.
 - Javítja a szociális érzékenységet – az empátia, az együttérzés készségének fejlesztése.
 - A megértés, elfogadás, tolerancia fejlesztése – a különbségek észlelése, megértése és elfogadása.
 - A felelősségtudat fejlesztése – feladatok és kötelességek vállalása.
 - Énkép kialakítása, önismeret.

- Szembesülés az emberi élet alapvető kérdéseivel – etikai kérdések, nyitottság a végső kérdésekre.
- Szociális kompetenciák:
 - Kommunikációs készségek fejlődése – kapcsolatfelvétel, aktív figyelés, visszajelzés, kérdések feltétele, önkifejezés stb.
 - Együttműködési készség fejlesztése – csapatmunka; feladatok másokkal közösen való ellátása.
 - Félelmekkel és bizonytalanságokkal való megbirkózás megtanulása.
- Kognitív kompetenciák:
 - Társadalmi és diakóniai összefüggések megismerése.
 - A szociális ellátás jelentőségének felismerése a modern társadalomban – a szociális ellátórendszer működésének és a diakóniai munkának a megismerése.
 - Az aktuális szociális kérdésekkel való szembenézés, úgymint időskor, fogyatékoság, emberi határhelyzetek, segítségnyújtás stb. és az ezekre való reflektálás.

A diakóniai-szociális tanulás megvalósítása

Heinz SCHMIDT tanulmányában (2013) arra világít rá, hogy mostanra átalakultak a hagyományos családi struktúrák. Míg korábban gyakoribbak voltak a többgenerációs családok, addig mára leginkább a szűk család él együtt egy fedél alatt. A családszerkezet e változásai is elősegítették, hogy a fiatal generáció nem találkozik közvetlenül az emberi élet határhelyzeteivel (betegség, öregedés és az abból fakadó problémák és krízisek, fogyatékoság), hiszen ezek az egzisztenciális élettapasztalatok többnyire a családi körön kívülre, intézményekbe (kórházba, idősek otthonába) helyeződtek át. Ebből fakadóan már régóta fontosnak látszott, hogy a különböző egyházi iskolák magukéva tegyék a diakóniai-szociális tanulás elképzelését, és vállalkozzanak annak támogatására. A diakóniai-szociális tanulás projekt keretében a fiatalok olyan helyekre, diakóniai intézményekbe látogatnak el, amelyek nem tartoznak a mindennapi megtapasztalásaik közé. E gyakorlatok során nemcsak a diakóniai munka területén szélesíthetik látókörüket, hanem betekintést nyerhetnek a diakónia teológiai megalapozottságába és az egyház működésébe is. A cél az, hogy a résztvevő diákok felismerjék a keresztény hagyományokon és értékrenden alapuló diakóniai munka motivációit. A projekt során a diákokkal megértetik, hogy a diakóniai munka nem tudja és nem is akarja valamennyi társadalmi problémát megoldani, ezért a többi szociális segélyszervezettel, az ellátórendszerrel szoros együttműködésben és összehangoltan kell cselekedni (rendszerzemléletű projektek). Schmidt is rögzíti, amit sokan mások is, hogy a projektnek fontos eleme a személyiségfejlesztés. A tanulók a folyamat során megtapasztalják, hogyan lehetséges máshogy és más körülmények között élni.

Az alapminta szerint maga a diakóniai gyakorlat egy előkészítő szakasszal kezdődik az iskolai tantermeiben, amelynek során az alapvető kérdéseket tisztázzák a diákok a vezetőikkel. Az érzékenyítő tréningek alkalmával beszélgetnek vallásról, diakóniáról, önkéntességről, ezek helyéről és fontosságáról a mindennapokban, majd a gyakorlati hely jellegének megfelelő szakember segítségével felkészülnek a gyakorlatra. Gondos előkészítő munka után a diákok a közeli diakóniai intézményekben vállalnak szolgálatot szakember vezetése és mentorálása mellett. A projektnek fontos része a reflexió, hogy a diákok átgondolják és megfogalmazzák tapasztalataikat az átélt eseményekről. Schmidt arról is beszámol, hogy a fiatalok sokszor a tanárokat is meglepő nyitottsággal viszonyulnak a feladathoz. Néha talán félelemmel vagy kétkedéssel vágnak bele a projektbe, de aztán megtapasztalhatják a hasznosság érzését, miközben ők maguk is tanulnak az elfogadásról és azokról az emberekről, akik kicsit másként élnek, mint ők. Schmidt arra is kitér, hogy a projektnek pályaorientációs hatása is van. A gyakorlatok során a tanulók olyan karrierlehetőségeket is megismerhetnek, amelyeknek létezéséről korábban nem is tudtak. Elképzelhető, hogy megkedvelik azokat a hivatásokat, amelyekkel találkozhatnak a gyakorlat során; de az is előfordulhat, hogy negatív tapasztalatok miatt eltávolodnak egy-egy szakmától. Mindkét hatás üdvözlendő, mert hozzájárul a fiatalok jövőjével kapcsolatos reális döntésekhez. A témában érdemes felkeresni a diakóniai tanulás német weboldalát² és a hozzá kapcsolódó YouTube-csatornát.

A diakóniai-szociális tanulás lehetősége idehaza – IKSz

A 2012/2013-as tanévben bevezetésre került az iskolai közösségi szolgálat, amelynek keretében ötven óra közösségi munka elvégzése előfeltétele lett a nappali rendszerben letehető érettségi vizsgának. Bodó Márton szerkesztésében 2015-ben jelent meg egy mértékadó tanulmánykötet *Az Iskolai Közösségi Szolgálat bevezetésének tapasztalatai 2015 – Amit az IKSz-ről tudni érdemes* címmel. Ennek előszavában leírják, hogy „a program magyarországi meghonosításának célja, hogy szociálisan érzékeny, aktív állampolgárok kerüljenek ki az iskolákból, akik felismerik, hogy hol tudnak tenni a társadalom jobbításáért, és tesznek is ezért, mert tudják, hogy egy egészséges társadalom így működik” (BODÓ 2015, 8. o.). A Bodó Márton és Matolcsi Zsuzsa szerkesztésében 2018-ban megjelent kézikönyv így fogalmazza meg a célokat: „A közösségi szolgálatból való tanulás a tapasztalati tanulás egyik formája, és az ilyen programnak számos készség fejlesztése lehet a célja. Fejlesztheti például

a demokratikus készségeket: az együttműködést, a felelősségvállalást, a részvételt, az empátiát, a kritikus gondolkodást, a problémamegoldást, a döntéshozatalt, az önbizalmat, az érzelmi intelligenciát, a kommunikációt, a kreatív gondolkodást és a hiteles vezetői készségeket. Cél lehet a projektmunkában való tapasztalatszerzés, a közösségfejlesztés, a társadalmi szolidaritás és együttműködés erősítése vagy akár a pályaválasztás segítése. [...] »Az iskolai közösségi szolgálat (service-learning) célja, hogy a fiatalok tapasztalatot szerezzenek és tanuljanak a segítsérről, a tenni tudásról, az együttérzésről, a megértésről, a másokkal törődésről, felelősségről, szolidaritásról.«” (BODÓ–MATOLCSI 2018, 9. o.) BODÓ hangsúlyozza, hogy az egyes iskolák arculatától függ, hogy a közösségi munka szervezésekor milyen pedagógiai célokra helyeznek nagyobb hangsúlyt (2015). Az iskolai közösségi szolgálat (IKSz) célkitűzése jól illeszkedik tehát a német nyelvű irodalomból megismert szociális tanulás célkitűzéseéhez. Egyházunk, egyházi intézményeink, egyházi kötődésű civil szervezetek számára pedig jó lehetőség arra, hogy ez a szociális tanulás a *diakóniai fogalomrésszel kiegészülve* diakóniai-szociális tanulássá váljon.

Mit szólnak mindehhez a diákok?

Kíváncsiak voltunk arra, hogyan viszonyulnak a középiskolás diákok az iskolai közösségi szolgálathoz, milyen motivációkkal és tapasztalatokkal rendelkeznek a gyakorlatok teljesítése kapcsán. Kérdőívünket összesen negyvenkét egyházi fenntartásban lévő középiskolának küldtük ki. A megkérdezett intézmények között evangélikus, református, római katolikus, görögkatolikus és baptista felekezeti iskolák szerepeltek, utóbbi kettőből nem érkezett válasz. A kérdőívet fővárosi és vidéki iskoláknak, gimnáziumoknak és technikumoknak egyaránt eljuttattuk. Összesen 281 diák élt a válaszadás lehetőségével.

A felmérésben kíváncsiak voltunk arra is, hogy a diakónia szó ismerete és a vallási megoszlás között van-e összefüggés.³ Ennek kimutatására felmértük a kitöltők vallási hovatartozását és iskolájuk felekezetét. A válaszadók 57,3%-a római katolikus, 20,3%-a református, 12,1%-a evangélikus vallású. A kitöltő diákok iskolájának felekezetét tekintve elmondható, hogy körülbelül ugyanolyan arányban képviseltette magát a három nagy történelmi egyház: 101 diák (35,9%) római katolikus iskolába, 100 diák (35,6%) evangélikus iskolába, 80 diák (28,5%) református iskolába jár. Elvégeztünk egy szűrést, amely arra mutat rá, hogy azok, akik saját bevallásuk szerint tisztában vannak a diakónia szó jelentésével, milyen vallásos érintettséggel ren-

² <http://www.diakonisches-lernen.de/>.

³ A diakónia fogalma többnyire protestáns körben használatos, katolikus körben inkább a latin eredetű karitás, karitatív munka kifejezéssel élenek.

delkeznek. Az értékelésnél természetesen figyelembe kellett venni, hogy ugyanazon tanuló több egyházi felekezetet „hatása” alatt állhat, ha nem a vallásával azonos felekezetű iskolában tanul. A felmérésből az látszik, hogy a protestáns, sőt elsősorban a református hatás érvényesül a diakónia szó ismeretében. Annak ellenére alakult így az eredmény, hogy az összes kitöltőt (tehát azokat is, akik „nemmél” válaszoltak a diakónia szó ismeretének kérdésére) nézve a legtöbben (180 fő) római katolikus érintettséggel (is) rendelkeznek, 118 fő rendelkezik evangélikus, 96 rendelkezik református érintettséggel. A diakónia szó magyarázatát illetően elmondható, hogy elhanyagolható kivételtől eltekintve mindnyájan olyan magyarázatokat írtak, amelyek valamilyen módon valóban kötődnek a diakóniai szolgálathoz. Legtöbben a „szeretetszolgálat” és a „tettekben megnyilvánuló bizonyágtétel” válaszokat adtak, főként római és görögkatolikus vallású diákoktól pedig az egyház diakónusi tisztségére utaló válasz érkezett.

Kíváncsiak voltunk, hogy az IKSz a megkérdezett diákok körében mennyire szolgálja a diakóniai-szociális tanulás lehetőségét. Felmértük, hogy a középiskolások mely területeken végeznek szívesen közösségi munkát. A kitöltők válaszaiból látszik, hogy a legnagyobb arányban szociális területen tevékenykednének (48,8%), e terület azonban mégsem kiemelkedő az állatvédelmi (45,2%), nevelési (43,8%) és kulturális (40,2%) területekhez képest. A válaszadók 11,4%-a (32 fő) jelölte meg a vallási területet. Érdekes adat, hogy amikor a közösségi szolgálatok iránti motivációikra kérdeztünk, 7,1% (20 fő) jelölte meg a vallási meggyőződést motivációként. A diakóniai tanulás lehetőségének szempontjából mindenképpen üdvözlendő, hogy a válaszadók közel fele szociális területen végezne közösségi munkát.

Érdemes megfigyelni a motivációt érintő kérdésre adott válaszokat is. A legnagyobb arányban (52% – 146 válaszadó) a közösségi szolgálatok kötelező jellegét emelték ki. Többen kifejezték nemtetszésüket arra vonatkozóan, hogy ezt a szolgálatot nem lehet önkéntes munkának nevezni, hiszen az érettségi előfeltétele. A válaszokból kiderül, hogy a diákok nagy része nincs tisztában az IKSz célkitűzéseivel, kereteivel, meghatározottságával. A kérdőívben nem kérdeztünk rá, de érdemes volna azt is felmérni, hogy a közösségi szolgálatra való felkészítésük a gyakorlatban hogyan valósul meg. Úgy tűnik, a tanulók jelentős része érzi az IKSz-t kötelezően teljesítendő feladatnak, figyelmen kívül hagyva a benne rejlő lehetőségeket. A válaszadók 46,6%-a, 131 válaszadó jelölte meg a „megbecsülés, hasznosság” érzését motivációjaként. 38,8% (109 válaszadó) a kapcsolatépítés lehetőségét is bejelölte, 38,1% (107 válaszadó) pedig egy adott terület iránti érdeklődést. Ezek alapján elmondható, hogy az iskolai közösségi szolgálat jó lehetőség arra, hogy egyházi iskoláink (vagy akár gyülekezeteink, egyházi diakóniai intézményeink) a program keretében olyan jellegű diakóniai-szociális tanulási programot szervezzenek, amely

német mintára a fiatalok személyiségfejlődését, szociális érzékenyítését szolgálja. A kötelező jelleget a diák ugyan tehernek éli meg, nekünk viszont lehetőség arra, hogy minél több diákot elérjünk és mozgósítsunk. Ezzel a lehetőséggel jól kell élnünk! Több diák visszajelezte azt is, hogy sokan ismerősök által leigazolják a közösségi órákat anélkül, hogy lenne mögötte tényleges szolgálat. Ez komolytalanná, könnyen kijátszhatóvá, megúszhatóvá teszi a programot, és ezáltal pont a felelősségvállalásra nevelés vész el, amely a diakóniai-szociális tanulásnak fontos része. Érdekes adat az is, hogy a válaszadóknak viszonylag kis száma (26%) jelölte meg motivációjaként egy példakép követését. Külön tanulmányt megérne, hogy vajon a mai fiatalok kiket tekintenek példaképnek, vannak-e egyáltalán ma példaképek. A diakóniai-szociális tanulás projekt és idehaza az IKSz-program pontosan e területre is igyekszik hatni, legalábbis ideális esetben így kellene lennie: szakmájukban, hivatásukban elkötelezett szakemberek munkáját ismerhetik meg a diákok, ezzel jó példát adva a hivatástudatra.

Felmértük azt is, hogy a diákok mennyire érzik azt, hogy az IKSz segít kialakítani a továbbtanulási célt. Azt gondolhatnánk, hogy ötven óra közösségi szolgálat jó lehetőséget biztosít arra, hogy a középiskolások körüljárjanak olyan szolgálati területeket, szakmákat, hivatásokat, amelyeket szeretnének jobban megismerni, vagy kipróbálnák benne magukat, amelyek ily módon pályorientációs hatással bírnak. Ezzel szemben a válaszadók 42,7%-a úgy véli, hogy az iskolai közösségi szolgálatok nem járulnak hozzá a továbbtanulási célok kialakításához. Csak 27,8% ért egyet az állítással, miszerint a közösségi szolgálatok hozzájárulnak a továbbtanulási célok kialakításához. Hogy ez az arány miért alakul így, annak több oka lehet: a tájékoztatás/tájékozódás hiánya; kapacitáshiány (sokan leírták, hogy nehézség számukra, hogy nincs elég idejük, nem tudnak rendszeresen elmerülni, körüljárni egy-egy szolgálati területet); volt, aki fél új dolgokat kipróbálni, ezért inkább olyan területet választ, amely nem zökkenti ki túlzottan a komfortzónából – pedig a diakóniai-szociális tanulás esetében ez sokszor elengedhetetlen, ám fontos, hogy ez kellő odafigyeléssel, felkészítéssel, kíséréssel, reflexióval történjék.

Érdemes volna az iskolákban a diákok számára olyan koordinátorral előkészíteni a közösségi szolgálatok megvalósítását, akik egyszerre szociálismunkás- vagy mentálhigiénés végzettséggel rendelkeznek, s a diákokat nemcsak informálják, de a szolgálatokat elő is készítik, segítenek megtalálni a diák érdeklődésének megfelelő területet, kísérik, és segítenek a szolgálat feldolgozásában, kiértékelésében. Ennek persze szervezési, pénzügyi és egyéb gyakorlati vonatkozásai is vannak, amelyek nehézséget jelenthetnek; ám az intézményeink közötti jó kapcsolat, kooperáció, a rendszeres szemléletű projektszervezés nagy segítség lehet. Erre több jó gyakorlatot is láthatunk, mind evangélikus, mind református vagy római katolikus területen.

Pozitívan értékelhető, hogy a válaszadók jelentős része, 64%-a úgy érzi, jó érzés segíteni másoknak. Ez arra enged következtetni, hogy a közösségi szolgálat során olyan benyomásokat, tapasztalatokat, érzéseket szereznek, amelyek megérintik őket, elősegítve ezzel érzelmi intelligenciájuk fejlődését.

A diakóniai-szociális tanulás egyik kulcsfontosságú mozzanata, hogy a projektben részt vevők megtanuljanak másként tekinteni az emberekre és tágabb értelemben Isten teremtett világára. A kérdőívben érdekes eredményt mutat az erre irányuló válaszadás: ugyanakkora arányban értenek és nem értenek egyet a diákok azzal, hogy a közösségi szolgálat megtanította őket másként szemlélni a világot, embertársaikat, közösségeket.

Pozitív eredmény azonban, hogy a válaszadók 50,2%-a úgy véli, hogy jó közösségi szolgálatot végezni, míg ellenkező véleményen a válaszadók 21,4%-a áll.

A fentiekből is látjuk, hogy az iskolai közösségi szolgálat hatalmas lehetőség egyházunkban a diakóniai nevelésre, azonban van még dolgunk ezen a területen, hiszen a felmérés azt mutatja, hogy a program nem tölti be maradéktalanul a célkitűzését.

Jó gyakorlatok

Természetesen jó gyakorlatokat is látunk evangélikus egyházunkban és a testvéregházak és -szervezetek működésében is. Evangélikus egyházunkban talán kevésbé ismert példákat szeretnénk megemlíteni.

A református fenntartásban működő Sylvester János Gimnáziumban hosszú időre visszanyúló hagyománya van a diakónia-ápolástan nevű tantárgynak. Az iskola 2013-ban szociális és egészségügyi ágazatban indított képzést abból a célból, hogy a Bethesda Gyermekkórház és a Református Szeretetszolgálat szociális intézményei számára magas szinten képzett, keresztyén elhivatottsággal szolgáló munkatársakat képezzenek ki. Az oktatási és a diakóniai intézménynek ez az egymásrautaltsága szép példája a rendszerszemléletű egyházépítésnek, s az így kialakuló kapcsolatok megalapozzák azt az együttműködést, amelynek keretében a diákok diakóniai területen tudják elvégezni az iskolai közösségi szolgálatot. Kenézné Ádám Zsuzsanna, az iskola diakóniai programjának felelőse a 2015–2017-es időszak iskolai közösségi szolgálatáról, annak eredményeiről, statisztikáiról összefoglalást készített, a tanulókkal pedig elkészítették az IKSz SWOT-analízisét. A Magyarországi Református Egyház *Diakónia* című folyóiratának 2021. évi különszáma foglalkozott a Sylvester-iskola diakóniai programjával.

Másik példánk a Johannita Segítő Szolgálat tevékenysége. A szervezet tevékenységei között szerepel segélycsomagok szervezése és továbbítása, az ezzel kapcsolatos lo-

gisztikai feladatok ellátása; szeretetotthonok, kórházak, intézmények fejlesztésében való közreműködés; az elsősegélynyújtás oktatása és szervezése; mentőautó fenntartása. A Johannita Segítő Szolgálatnak ifjúsági tagozata is működik, amelynek keretében az elsősegélynyújtás elsajátítására van lehetőség. A programban részt vevők – az alapvető ismeretek elsajátítása után – laikus elsősegélynyújtókként szakmai vezetés és felügyelet mellett részt vesznek egyházi és világi rendezvények egészségügyi helyszínbiztosításában. A fiatalok számára a szervezet különféle táborokat, csendesnapokat szervez. A diakóniai-szociális nevelést biztosítja az a program, amelynek keretében a középiskolás fiatalok laikus elsősegélynyújtási ismereteket sajátíthatnak el, a programban való részvételért pedig iskolai közösségi szolgálat igazolható. A képzés a diákok számára hasznos és értékes ismereteket ad át, és egyszerre a segítő attitűdöt is erősíti bennük, így elégti ki azokat a célkitűzéseket, amelyek az IKSz kapcsán megfogalmazódtak. Mitől lesz mégis több egy egyszerű elsősegélynyújtó szakkörnél? A Johannita Segítő Szolgálat a weboldalán ezt írja: „Keresztyén önkéntes az Úr dolgát teszi, elhívásra, áldozatot hoz, nem csak »ha épp kedve tartja«, s közben mindig felfelé mutat: »Semmi nincs, amit ne kaptam volna.«”⁴

Egyházunkban tudatos, jól szervezett, teológiaiilag megalapozott diakóniai munka folyik. Tanulmányunkban arra szerettünk volna rávilágítani, hogy a diakóniai nevelés milyen nagy jelentőséggel bír nemcsak az intézményi keretek között, de gyülekezeti tagjaink és fiataljaink körében is. Ma a diakónia megkerülhetetlen, ha hitünkről hitelesen szeretnénk tanúságot tenni. A diakóniai-szociális tanulás vagy más nézőpontból: diakóniai-szociális nevelés olyan lehetőség az ifjúsági munkára, amely nemcsak a közösségépítést szolgálhatja, hanem személyiségformáló, érzékenyítő, orientációs és pályaaorientációs hatással is bír. Éljük az intézményhálózatainkban rejlő együttműködés és az iskolai közösségi szolgálat adta lehetőségekkel!

Felhasznált irodalom

A Magyarországi Evangélikus Egyház Diakóniai Szolgálatának alapelvei. Luther Kiadó, Budapest, 2010. Web: https://edo.lutheran.hu/uploads/3/9/8/7/3987160/diakonia_alapelvek.pdf. (Letöltés: 2022. szeptember 27.)

ADAM, Gottfried 2008. Diakóniai-szociális tanulás. Egy új koncepció eredete, jellege és távlatai. Ford. Zsugyel János. *Lelkipásztor*, 83. évf. 12. sz. 442–451. o.

ADAM, Gottfried 2013. Das Modell diakonisch-sozialen Lernens. In: uő – Heinz Schmidt – Uta Hallwirth (szerk.) 2013. *Diakonisch-soziales Lernen. Ein religionspädagogischer Reader.* Coenius-Institut, Münster. 81–87. o.

⁴ <https://johannitak.hu/segito-szolgalat/a-segito-szolgalatrol>.

- BODÓ Márton – MATOLCSI Zsuzsa (szerk.) 2018. *Kézikönyv az iskolai közösségi szolgálat sikeres megvalósításához*. Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Eger.
- BODÓ Márton (szerk.) 2015. *Az Iskolai Közösségi Szolgálat bevezetésének tapasztalatai 2015. Amit az IKSz-ről tudni érdemes*. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- BONHOEFFER, Dietrich 1999. *Börtönlevelek. Fogságban írt levelek és feljegyzések*. Szerk. Eberhard Bethge. Ford. Boros Attila. Harmat, Budapest.
- BOROSS Géza 1990. *Bevezetés a diakónikába*. Egyetemi jegyzet. KRE, Budapest.
- COLSON, Jean 1996. Diakonátus az Újszövetségben. Ford., átdolg. Molnár Ferenc. In: Molnár Ferenc (szerk.): *Diakónia, diakonátus, diakónus*. Szent István Diakonátusi Kör, Kalocsa. 65–92. o.
- GREGersen-LABOSSA György 2010. Diakónia – „A kezek evangéliuma”. In: Szabó Lajos (szerk.): *A közösségépítő lelkész. Gyakorlati teológiai kézikönyv lelkészeknek és nem lelkészeknek*. Luther Kiadó, Budapest. 179–194. o.
- KENÉZNÉ ÁDÁM Zsuzsanna – VICZIÁN Zsófia 2021. Diakóniai képzések a Sylvester János Református Gimnázium és Technikumban. *Diakónia*, különszám. 12–13. o.
- NAGY István 2011. *Diakónika*. Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kara, Nagykovács. Web: <http://doulos.hu/albertirsa/diakonika.pdf>. (Letöltés: 2022. szeptember 27.)
- OEMING, Manfred 2016. Selig ist, wer sich um den Armen kümmert (Ps 41,2). Das Alte Testament als Grundlage des diakonischen Handelns. In: Johannes Eurich – Heinz Schmidt (szerk.): *Diakonik. Grundlagen – Konzeptionen – Diskurse*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 11–38. o.
- SCHMIDT, Heinz 2013. Chancen und Möglichkeiten sozial-diakonischen Lernens in der Schule. In: Gottfried Adam – Heinz Schmidt – Uta Hallwirth (szerk.) 2013. *Diakonisch-soziales Lernen. Ein religionspädagogischer Reader*. Comenius-Institut, Münster. 145–148. o.
- SCHREINER, Josef 2004. *Az Ószövetség teológiája*. Szent István Társulat, Budapest.
- STAIB, Tobias 2013. *Diakonisches Helfehandeln als Vertrauensbeziehung. Eine institutionenökonomische Analyse unter besonderer Berücksichtigung diakonischer Finanzierungsstrukturen*. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig.
- WOLFF, Hans Walter 2001. *Az Ószövetség antropológiája*. Harmat Kiadói Alapítvány, Budapest.

Teológia és nyelv

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak tanulmánykötete

Szerk. Bácskai Károly – Szűcs Kinga – Orosz Gábor Viktor
Luther Kiadó, Budapest, 2022

A nyelv a „majdnem” eszköze: körülír, közelít, tart valami felé, de célját sosem éri el. Kimeríthetetlen változatosága egyszerre felszabadító játék és az elégtelen kommunikáció végtelen vergődése: sosem teljesen pontos közelítés. A materiális világ jeleit mintha jobban olvasnánk: egy anyai, apai ölelés, egy kézszorítás, egy bátorító hang mintha többet és pontosabban közölne minden szónál. De mi az ölelés, a kézszorítás vagy akár a hang szavak nélkül? Van-e jelentés jel nélkül? És fordítva: van-e jel jelentés nélkül?

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak aktuális kötete a teológia és a nyelv kapcsolatát járja körül a legkülönfélébb nézőpontokból. Az eltérő perspektívák, a módszertani változatosság és a stiláris sokszólamúság nemcsak azt mutatják meg, az értelmezési lehetőségek milyen tág spektrumát képes felölelni a teológia mint tudományos diszciplína, de a szerzők nyelvhez való viszonyáról is sok mindent elárul.

A kötet írásai kalandra invitálják az olvasót, a testet öltött nyelv, a nyelvbe zárt anyag titkainak egyre mélyülő, egyre színesebbé és rétegzettebbé váló megismerésére.

Vallási kötődés nélkül

*Az amerikaiaknak már csak 47 százaléka tartozik valamely vallási közösséghez**

■ CLAUDIA JETTER

Egy tanulmány szerint 2020 óta először fordul elő, hogy az amerikaiaknak kevesebb mint a fele tartozik valamilyen vallási közösséghez (vö. JONES 2021). A Gallup közvélemény-kutató intézet 1937 óta évente kétszer kérdezi meg az amerikai polgárokat vallási hovatartozásukról és vallásgyakorlásukról. Míg az ezredforduló körül a megkérdezettek több mint kétharmada vallotta magát valamely vallási közösséghez tartozónak, azóta a taglétszám folyamatos csökkenése figyelhető meg.

Az utóbbi években egyre gyakrabban jelennek meg hírek ilyen drámai címmel: *A nem vallásosak felemelkedése (The Rise of the None)*. Ez a cím pedig arra utal, hogy egyre több a vallási kötődés nélküli ember. Bár tizből hét válaszadó még mindig megerősíti, hogy valamilyen vallási vagy spirituális hagyományhoz kötődik, egyre többen vannak, akik hivatalosan nem feltétlenül tartoznak ezekhez.

Ehhez társul sok amerikai egyházban az elöregedés. Miközben az 1946 előtt született amerikaiak kétharmada állítja magáról, hogy valamilyen vallási közösség tagja, ez az 1965 után születetteknek még a felére és a negyven év alattiaknak csak a 36%-ára vonatkozik.¹ A Public Religion Research Institute (PRRI) 2021 júliusában megjelent tanulmánya szerint az egyháztagnak magas életkorából, amely

negyvenhét év körül van, arra lehet következtetni, hogy a taglétszám csökkenése bizony tovább folytatódik, mivel hiányzik az utánpótlás.²

Éppen a médiában nagyon is jelen lévő fehér evangélikusok azok, akik a legnagyobb veszteségeket szenvedik el.³ Ötvenhat éves átlagéletkorukkal az USA „legidősebb” vallási csoportját alkotják, és jelenleg a teljes amerikai népesség mindössze 14 százalékát teszik ki.⁴ A tagság csökkenésének okát az elöregedés mellett azonban egyesek a vallás politikai célokra való felhasználásában is látják. David Campbell politológus például azzal érvel, hogy éppen a fiatalok azok, akik egyre inkább elfordulnak az intézményes vallástól, így fejezik ki elutasításukat azokkal a politikusokkal szemben, akik átpolitizálják a vallást. Egy olyan időszakban, amikor különösen a konzervatív republikánusok egyre inkább felhasználják a kereszténységet saját maguk és politikai céljaik számára, Campbell szerint az egyházból való kilépés vagy a valláshoz tartozás hiánya politikai cselekedetté válik.⁵ A vallás elutasítása mint „a vallásos jobboldalra adott allergiás reakció” mégis veszélyes (GABBATT 2021). Az egyre inkább átpolitizált vallás hosszú távon a társadalmon belüli polarizáció fokozódásához vezet, ami miatt a vallás el-

* A cikk eredetileg megjelent: JETTER, Claudia 2021. Nur noch 47 Prozent aller US-Amerikaner gehören einer Religionsgemeinschaft an. *Zeitschrift für Religion und Weltanschauung*, 84. évf. 5. sz. 354–356. o. Kai Funkschmidt, az EZW mint kiadó képviselőjének szíves engedélyével. A fordítást lektorálta Szentpétery Péter. Claudia Jetter a német egyházak világnézeti központjában (Evangelische Zentralstelle für Weltanschauungsfragen) a keresztény különleges közösségek és az életvezetési tanácsadás referense.

¹ A Gallup intézet statisztikusai szerint az Y generáció (az 1980 és 2000 között születettek) hozzáállását nem helyes túlértékelni, mivel szociológiai szempontból az emberek húsz- és negyvenéves koruk között jellemzően kevésbé vallásosak. Vö. NEWPORT 2019.

² A Public Religion Research Institute beszámolója: www.prri.org/research/2020-census-of-american-religion.

³ Ezzel szemben áll a fehér liberális protestánsok taglétszámának enyhe növekedése 2019/2020-ban. Vö. uo. 8. o.

⁴ 2006-ban még 23 százalék volt.

⁵ Ez az irány nem csupán a konzervatív vallási közösségekre jellemző. A hagyományosan mérsékelt egyházak (mainline churches) is küzdenek az egyensúlyért a politikailag érzékeny témákban szükségszerű állásfoglalás és az ugyanakkor szükséges semlegesség között. Ennek példája az elvi vita a homoszexualitásról az Egyesült Metodista Egyházban [UMC] (2020). Vö. <https://edition.cnn.com/2020/01/17/us/united-methodist-church-split-christianity/index.html>.

veszíti azt a sajátos képességét, hogy pártokon felüli társadalmi és erkölcsi indítást adjon.⁶

Még ha Németországban a vallás messze nincs is annyira átpolitizálva, mint az USA-ban, nálunk is drasztikusan növekszik a felekezeten kívüliek száma. Annak érdekében, hogy jobban megértsék az egyházból való kilépés indítékait, a Württembergi Evangélikus Egyház és a Vesztfáliai Egyház⁷ úttörő kezdeményezést indított, amelynek első eredményeit differenciált értékelésben július közepén hozták nyilvánosságra. Miközben a negyven év fölöttiek számára az egyház tevékenysége, illetve hibás magatartása játszott szerepet,⁸ a fiatalabbak többnyire az egyházi adó hasznának mérlegelését⁹ vagy saját hitük elvesztését jelölték meg kilépésük okaként. Az egyház jelentősége egy erősen individualizált társadalomban így a figyelem középpontjába kerül – Németországban ugyanúgy, mint az Egyesült Álla-

⁶ Vö. CAMPBELL 2020. Az olyan projektek, mint a Sojourners' Ministries, megkísérelnek párbeszéddel és közös társadalmi elkötelezettséggel a felekezeti határokon átvívelően hatni a növekvő társadalmi polarizációval szemben. Vö. <https://sojo.net/about/about-sojourners>.

⁷ Az Anlässe und Motive des Kirchenaustritts című tanulmányt 2021. július 14-én jelentették meg. www.elk-wue.de/fileadmin/Downloads/Presse/Dokumente/2021/Studie_Befragung_Ausgetretener_-_Praesentation.pdf.

⁸ Többek között a (gyermek-)bántalmazási ügyek hiányos felderítése vagy az egyházak politikai elkötelezettsége a menekültválságban. Vö. www.elk-wue.de/news/2021/14072021-pilotstudie-zu-austrittsgruenden.

⁹ Németországban az egyháztagság adófizetési kötelezettséggel jár. – A szerk.

mokban. Hosszú távon csak a nagyfokú átláthatóság,¹⁰ valamint az intenzív oktatási és ifjúsági munka – amely pozitív tapasztalatokat teremt, és ezzel hozzájárul a stabil egyházi kötődés kialakításához – lesz képes ellensúlyozni ezt a társadalmi trendet.

Hivatkozott művek

CAMPBELL, David 2020. The Perils of Politicized Religion. *Dædalus*, 149. évf. 3. sz. 87–104. o. Web: https://watermark.silverchair.com/daed_a_01805.pdf. (Letöltés: 2022. szeptember 2.)

GABBATT, Adam 2021. „Allergic reaction to US religious right” fueling decline of religion, experts say. *The Guardian*, április 5. <https://www.theguardian.com/world/2021/apr/05/americans-religion-rightwing-politics-decline>. (Megtekintés: 2022. szeptember 2.)

JONES, Jeffrey M. 2021. U.S. Church Membership Falls Below Majority for First Time. *Gallup News*, március 29. <https://news.gallup.com/poll/341963/church-membership-falls-below-majority-first-time.aspx>. (Megtekintés: 2022. szeptember 2.)

NEWPORT, Frank 2019. Millennials’ Religiosity Amidst the Rise of the Nones. *Gallup News*, október 29. <https://news.gallup.com/opinion/polling-matters/267920/millennials-religiosity-amidst-rise-nones.aspx>. (Megtekintés: 2022. szeptember 2.)

Fordította: Aizenpreisz Oszkár

¹⁰ A württembergi egyház szórólapon tájékoztatja a nyilvánosságot arról, mire használják az egyházi adót. Vö. www.elk-wue.de/fileadmin/Downloads/Presse/Dokumente/2021/Flyer_Kirchensteuer_wirkt_2021.pdf.

Egy könyv szükség idejére

■ BODÓ SÁRA

SZABÓ Lajos (szerk.): *Imádkozz velünk! Imádságok, történetek*. Luther Kiadó, Budapest, 2022.

Sajnos vannak olyan élethelyzetek, amikor elnémul a hang és elbizonytalanodik a szó. Ez történt velünk a pandémia idején, amikor szembe kellett nézni egy láthatatlan, mégis félelmetes vírussal, amikor szinte egyik pillanatról a másikra veszélybe került az élet és hosszú időre lehetetlenné vált a személyes kapcsolattartás. Elakadt a szavunk is, látva, hogy világszerre milyen pusztítást és milyen fájdalmat tud okozni egy ilyen apró kis szörnyeteg.

Még el sem múlt az egész, éppen csak egy kicsit könnyebbülhettünk meg, amikor újabb nehéz időszak tört ránk: a szomszédunkban kitört a háború, aminek félelmét a mostani generá-

ciók még meg sem tapasztalhatták. Megindultak a menekültek, asszonyok és gyerekek, idősek és betegek, akik egész addigi életüket csomagolták be táskáikba, hogy menítsék az életüket, remélve a visszatérést. Megindító volt (és ma is az) látni, hogy azonnal megindult a segítségnyújtás számtalan módja, emberek és közösségek vették fel a küzdelmet a kiszolgáltatottság tapasztalatával szemben. Összszavardott az élet, terheltté váltak a beszélgetések, új vagy megújuló értelmüket keresték a szavak.

Amikor Szabó Lajos, az Evangélikus Hittudományi Egyetem nyugalmazott egyetemi tanára felkért nyolcvanhat szerzőt, hogy írjanak egy-egy imádságot, meditációt, személyes történetet, az volt a célja, hogy segítsen imádkozó- vagy beszélgetőtársat találni, amikor mindez talán nehezebb, mint ahogyan megszoktuk. „Aranyat ér egy társ, aki meghallgat,

KÖNYVRECENZÍÓ ◀

akinek a szeméből sugárzik: odafigyel rám. Amíg nem találunk rá, mindig ott feszül bennük egy bizonyos nyugtalanság. [...] Ebben a könyvben útítársainkká lesznek azok, akik életük egy-egy történetét megosztják velünk, és helyet foglalhatunk a belső szobájukban is, amikor az imádságaikat olvassuk. A mi saját imáinkra is bátorítanak az írások.” (6. o.)

A szövegek írásakor már tombolt a pandémia, de a háború még hallgatott. A kötet megjelenésekor már a háború is megkezdődött, ezért kétszeresen is a szűkség idejét éltük. A kötetben olvasható írások mégsem pusztán a veszélyekkel akarnak szembesíteni, még kevésbé a nyomorúságban teológiai moralizálni, hanem az élet szépséges és fájdalmas egészét érintik, hét nagy téma keretébe foglalva. Az első egység nem is lehetne más, mint az egyházi esztendő. Az üdvtörténeti események, az ünnepek, az ünnepelés megélése nemcsak kiemelt csúcspontjai a keresztény életnek, hanem szükség idején a legsérülékenyebbek is. Van, amikor újra meg kell találni az ünnep új hangsúlyait, vagy új helyzetben kell felfedezni örök érvényű tartalmait. Az imádságos és meditatív szövegek, a történetek társainkká szegődnek, hogy emberien és szépen ünnepeljünk.

A további fejezetek a mindennapi élet témáit, helyzeteit veszik sorra: környezet és felelősség; közösség, kapcsolatok; egyház, gyülekezet; személyes lelki élet; lelki percek a hét napjaira; mindennapi imádságok, hitvallások. Ez utóbbi fejezetben megtaláljuk az imádságok imádságát, a Miatyánkot, az Apostoli és Niceai hitvallást s néhány különlegesen szép imádságot. Az ázsiai keresztények imádságának zárószavai: „Uram, békességed örömhírét juttasd el mindenütt a földön, és kezd nálam. Uram, gyűjtsd meg szereteted tüzet minden szívben, és kezd bennem.” (457. o.)

A kötet imádságait, meditációit és történeteit – kétszáznyolcvanból kétszázhetvenkettőt – nyolcvanhatan írták: evangélikusok, reformátusok, római katolikusok. Beengednek imádságos életük belső szobájába, beavatnak Istenhez fűződő kapcsolatukba és életlátásukba. Közös vonásuk, hogy nagyon őszinték. Hangot adnak kétségnek és bizonyosságnak, félelemnek és bátorságnak, de legfőképpen annak, hogy vágyakoznak Isten közelébe. S milyen különös: az imádság szavaiban eltűnnek a felekezeti határok, marad a szavak méltósága, hitelessége, alázata és őszintesége. Ugyanígy a meditációk és történetek leírásaiban is: életszerűségük, természetességük

jólesik a léleknek, közel hoznak egymáshoz sorsokat és gondolatokat. Annyi bátorítás, vigasztalás van a szavakban, mondatokban, hogy valódi segítőnké váljanak. Bátorítanak, ösztönöznek, őszinteségre készítetnek, biztatnak, hogy Isten várja a szavainkat, a másik ember pedig várja találkozásunkat.

Ebből a hatalmas anyagból önkényesen a szerkesztő egyik imádságát emelem ki, amelynek címe *Pünkösdi vágyakozás*.

Amikor úgy érzem,
hogy nem látok előre egy percet sem,
akkor érkezem hozzád, Istenem.
Amikor elfogy a kedvem
és alig van energiám,
akkor érkezem hozzád, Istenem.
Amikor nincs már magyarázat,
véget ér az okoskodás,
akkor érkezem hozzád, Istenem.
Amikor kétségbeesés és bátortalanság,
bizonytalanság és célvesztés szakad rám,
akkor jövök hozzád, Istenem.

Ha megérkezem, kérlek,
áraszd ki rám Szentlelkedet gazdagon,
mint egykor a tanítványokra
a pünkösdi hajnalon.
Ámen.
(216. o.)

A szép kötésű és igényes kiállítású kötet ajánlható mindenkinek, aki egy könyv lapjain szívesen beszélget másokkal, kész belépni mások imádságos belső szobáiba, megismerni gondolataikat, történeteiket, hogy ezek által is formálódjanak, biztosabbá váljanak saját hangjai.

A háború kitörésekor a határ mentén szolgáló református lelkipásztorok (is) hirtelen nagyon nehéz helyzetben találták magukat. Kétségbeesetten jöttek a menekültek, s az első napokban – a szeretetszolgálatok megérkezéséig – a segítők különleges terhelésnek voltak kitéve. Helytállásuk, kitartásuk, gondoskodó szeretetük hitvalláserejű lett. A menekültekről sokan gondoskodtak, a Tiszántúli Református Egyházkerület Pasztorációs Intézetében azonban úgy gondoltuk, hogy kollégáink is megérdemlik a köszönetet és bátorítást. A Luther Kiadó nagylelkű engedményének köszönhetően ezzel a kötettel ajándékozhattuk meg lelkipásztor-kollégáinkat. Hálással és örömmel fogadták: „Jól jön szükség idején is.”

Krízisben születő homiletika

Hafenscher Károly homiletikájának értékelése és helye az evangélikus homiletikatörténetben

■ TIKÁSZ ÁBEL

HAFENSCHER Károly: *Beszélő Isten. Disciplina et ars praedicandi*. Magánkiadás, Budapest, 2022.

Annak ellenére, hogy még csak az őszi hónapokat jelzi a kalendárium, a 2022-es esztendő a magyar homiletikatörténet szempontjából kiemelt évrnek mutatkozik. Ennek egyik oka, hogy a Nemzetközi Homiletikai Társaság (Societas Homiletica) augusztusban Budapesten tartotta kétévenként megrendezett konferenciáját, s így számtalan nemzetközi hírű homiléta látogatott el hazánkba. Másrészt száztizenöt év némaság után magyar evangélikus homiletika jelent meg *Beszélő Isten* címmel. A szerző dr. Hafenscher Károly egyetemi tanár, a Magyarországi Evangélikus Egyház Zsinatának elnöke, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem és az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatója, aki *Disciplina et ars praedicandi* alcímmel jelentette meg művét. Munkája egyfajta összegzése mind a tudományos, mind a Keszthelyen, Szekszárdon és Budavárban végzett gyakorló lelkesítői szolgálatának, hiszen Hafenscher Károlyt idén köszöntötték pályatársai és diákjai hatvanötödik születésnapja alkalmából.

A több mint egy évszázadnyi hallgatást megelőzően 1907-ben jelent meg evangélikus homiletika HÖRK József neve alatt Pozsonyban (1848–1910), amelynek bevezetőjében a szerző szomorúan veszi tudomásul, hogy „evangélikus önálló homiletikánk nincs”, s tisztelettel adózik a református hagyomány, különösen MITROVICS Gyula *Egyházi szónoklattana* (1878) előtt. Hörk József az első részben „az anyagról”, a másodikban az „alaktanról”, a harmadikban az „előadástanról” ír, ám munkája után csak kéziratos homiletikai jegyzetek maradtak fent az evangélikus teológia professzoraitól. A Pécsi Tudományegyetem Soproni Evangélikus Hittudományi Karán Stráner Vilmos (1866–1932) 1923-tól volt a gyakorlati teológia professzora, kéziratos homiletika-előadásai 1927-ből érhetőek el. Budaker Oszkár (1896–1952) 1942-től vezette a gyakorlati teológiai tanszéket, egyetemi előadásai az 1942/43-as és 1943/44-es tanévekből, közel kilencven oldal terjedelemben gépelve maradtak fent (ZOLTÁN 1998). Jánossy Lajos (1903–1976) homiletikai előadásai ugyancsak gépelve olvashatóak, s az evangélikus teológia Budapestre költözését követően kéz-

iratos homiletikai előadásai maradtak fent Pröhle Károlynak (1911–2005), valamint Groó Gyulának (1913–1989). Id. HAFENSCHER Károly (1926–2018), a szerző édesapja pedig 1967-ben publikálta *Igehirdetésünk tartalma és szándéka* című doktori dolgozatát.

A *Beszélő Isten* című monográfia, habár nem közöl magyar evangélikus homiletikatörténeti áttekintést, abban követi az elmúlt száz év hagyományát, hogy tankönyvet ad olvasója kezébe, és az egyes fejezetek egy-egy homiletikai előadás alapjai is lehetnének, hiszen végig igyekszik „elméleti orientációt közvetíteni, ugyanakkor benyomást adni a gyakorlati teljesítőképeségről” (HAFENSCHER 2022, 10. o.). Hiszen a jó tanár és a jó prédikátor is dialógusban van hallgatójával, kíváncsi a hallgatóságban megfogalmazódó kérdésekre, kételyekre. Hafenscher a homilétát kérdező emberként definiálja, aki egyszerre kérdezi Istent, a textust, a kontextust és a gyülekezetet. Erre a kérdezői attitűdre nevel a könyv bevezető fejezete, amely felveti a homiletika alapvető kérdéseit (Ráhangelődés tele kérdésekkel), majd a könyv első fele hét kérdés nyomán vezeti olvasóját: mi a prédikáció, mi a homiletika, miért prédikálunk, mit prédikálunk, ki prédikálhat, kinek prédikálunk, hogyan prédikálunk? A könyv második fele hét témát dolgoz fel az igehirdetés és a liturgia kapcsolatáról, az igehirdetésre való készüléstről, a különböző igehirdetési formákról, valamint a kazuális alkalmakon, szentség kiosztásakor és a nem istentiszteleti alkalmakon elhangzó prédikációkról. A hetedik téma ökumenikus homiletikai kitekintést ad a katolikus és református tendenciákról. A hét kérdést és hét témát tartalmazó fejezeteket követően két fejezetben egy vázlatos igehirdetés-történetet ad olvasója kezébe a szerző, majd az utolsó fejezetben néhány személyes gondolattal, igehirdetői hitvallással zárja művét.

A *Beszélő Isten* című monográfia *krízisben születő homiletika*, amely bátran tesz hitvallást az igehirdetés időszerűsége mellett. A posztmodern és metamodern kor határán (TIKÁSZ 2022), egy szekuláris és pluralista társadalomban, járványok és háborúk közepette szembesít a szerző az igehirdetők és az egyház krízisével, amely nem csupán az egyház permanens krízisének újbóli megnyilvánulása, hanem a posztkonstantini kor realitása, amikor még mindig

„a keresztyén Európa teológiailag nem tartható álomvilágában élünk” (HAFENSCHER 2022, 13. o.). Amikor a társadalom jelentős része már a legalapvetőbbnek tűnő keresztyén terminusokkal sincs tisztában, csupán spirituális igényét fejezi ki, amikor megfogalmazza, hogy „nem hiszek Istenben, de hiányzik” (uo.). Éppen ezért ébresztgető hatással vannak az olvasóra Hafenscher sorai: „Végig kell gondolni, hogy egy-egy kifejezés mit jelent bibliai értelemben, mit jelent a mai egyházi nyelvben, mi az értelme a társadalmi köznyelvben, netán a szlengben. Nem egyszerű olyan nyelvezetet kialakítani, amely korrekt, tömör, lényegre törő, közel van a hétköznapi nyelvéhez, mégis olyan belső tartása van, amellyel éreztetjük, hogy szavunk nem egy az emberi beszédek közül, hanem a végső Valóság, azaz Isten mondanivalóját szóltatja meg.” (Uo. 169. o.) Mert ha „Isten vette a fáradságot és bátorságot, s az Ige testté lett, azaz hús-vér emberré, akkor nekünk, az ige hirdetőinek is emberivé kell tennünk az általunk hirdetett igét” (uo. 170. o.). Ez egyrészt jelenti az online térben a szélesebb hallgatói kör adta lehetőséget, másrészt annak a felelősséget, hogy ne kánaáni nyelven szólaljon meg a prédikáció, ne a gyülekezet belső körét célozza csupán, hanem az újonnan betérők is értsék, miről szól. Hafenscher Károly felsorol néhány olyan szót, amely a mai kontextusban már inkább félreérthető, s hosszabb bevezetésre volna szükség a prédikátor részéről azok magyarázatára (pl. sáfarkodni, bizonyosságot tenni, Felkent, Messiás, kegyes; lásd uo. 179. o.).

A *Beszélő Isten reformátori orientációjú* homiletika. Thomas G. LONG *A prédikálás tanúbizonysága* (2019) című művében a 20. századi homiletikai irányzatokat három képpel foglalja össze. Az igeteológia inspirálta hírnök, a német empirikus homiletika ihlette pásztor és a narratív teológia inspirálta történetmesélő képeivel összegzi több mint ötven év tendenciáit. Long saját megközelítését egyfajta összegzésként a tanú képével aposztrofálja. Hafenscher elhatárolódva a longi megközelítéstől, a hírnökparadigmát választja homiletikája alapképévé, s az Istentől származó üzenet átadásaként értelmezi a prédikációt. Hafenscher nem csupán Karl Barthhoz (1886–1968) nyúl vissza, hanem Luther Invocavit-prédikációi nyomán alakítja ki saját prédikációteológiáját. Luther számára az egyház Isten igéjének teremtménye (ecclesia est creatura verbi), az egyház hirdeti az igét, amelynek létét köszöni. Luther prédikációértelmezésében kulcsfogalom a hatalom és a bizonyosság. Az ige hatalom, amely megváltoztatja a valóságot, megújítja a hívőket, és közösséget teremt. Hafenscher homiletikájának a címe is ezt a lutheri gondolatot követi: „... az egyházban a *homo audiens* és a *Deus loquens* találkozik. Az igehirdetésben a beszélő Isten szól, szólítja meg a (rá) hallgató embert. Isten *Deus praedicatus*ként mutatkozik be. Isten ezt nem valamiféle belső varázsként, titokként gyakorolja, hanem nyilvánosan.” (HAFENSCHER 2022, 38. o. Kiemelések az eredeti-

ben.) A *Beszélő Isten* cím is Hafenscher homiletikájának reformátori orientációját fejezi ki.

A *Beszélő Isten* egy német hagyományból táplálkozó homiletika, amely rövid kitekintést tesz ugyan az amerikai új homiletikára, másodlagos irodalomból összegezve Fred B. Craddock (1928–2015), Eugene L. Lowry (sz. 1933), Thomas Long (sz. 1946), Lucy Atkinson Rose (1947–1997) és David Randolph (sz. 1934) megközelítését, azonban leginkább a 20. századi és kortárs német homiletika határozza meg. A monográfia kiemelt értéke, hogy közli a Lars CHARBONNIER, Konrad MERZYN és Peter MEYER által szerkesztett *Homiletik* (2013) felosztását a kortárs homiletikai irányzatokról. A 2013-ban megjelent kötet „Céltudatosan megszólítani” cím alatt tárgyalja Isolde Karle (sz. 1963), Christian Möller (sz. 1940), Helmut Schwier (sz. 1959), Martin Nicol (sz. 1953), Alexander Deeg (sz. 1972) és Manfred Jossuttis (1936–2018) homiletikai koncepcióit. „Eseményben formálni” címmel ismerteti Gerhard Marcel Martin (sz. 1942), David Plüss (sz. 1964), Michael Meyer-Blanck (sz. 1954), Albrecht Grözinger (sz. 1949), Uta Pohl-Patalong (sz. 1965) és Jan Hermelink (sz. 1958) homiletikai koncepcióit. Jan Hermelink azon szerzők egyike, akik részt vettek az idei budapesti Societas Homiletica-konferencián. Munkássága középpontjában a recepció fogalma áll, s így a társadalomtudományok segítségével gondolja végig, hogy mit él át, mit gondol az igehirdetés befogadója. A harmadik egység „A ma felől formálni” címmel ismerteti Hans-Günter Heimbrock (sz. 1948), Wilhelm Gräb (sz. 1948) és Birgit Weyel (sz. 1964) homiletikai nézeteit.

Hafenscher Károly krízisben születő, reformátori orientációjú és német hagyományból táplálkozó homiletikáját a továbbiakban egy formai és egy tartalmi megjegyzéssel szeretném ellátni. A szerző egy több mint négyszáz oldalas, részletesen kifejtett homiletikát ad olvasója kezébe, így némileg elnézhető, hogy a mű stílusa nem egyenletes. Vannak olyan részek, ahol oldalakon keresztül nem használ hivatkozást, és saját gondolatai nyomán halad, ezzel szemben vannak olyan idézetek Augustinustól, Luthertől vagy 20. századi gyakorlati teológusoktól, amelyek nincsenek hivatkozással ellátva. Ez a jelenség egy előadás szövegírásában természetes, de monográfia esetében már inkább zavaró. Eközben némely fejezet vagy fejezetrész idegen nyelvű tanulmányok összefoglalása, kivonatolása, a szerző saját véleményének megszólaltatása nélkül.

A monográfiában a stílus vonatkozásában is átszüremkedik az előadásjelleg. A *Ki prédikálhat?* fejezet bevezetője az előző három rész egyoldalú összefoglalása, amely írott szöveg esetében inkább fászsztja az olvasót. A szöveg stílusa olykor szaktudományos szöveghez hasonlít, máskor buzdító szöveghez, prédikációhoz közelít. A *Miért prédikálunk?* fejezet jobban hasonlít egy hárompontos prédikációra, amelyet a fejezet végén így összegez a szerző: „A »miért?« kérdésre három választ adtunk. Mindhárom válasz-

ban egyfajta szükségszerűséget vázoltunk fel. *Szükséges, kell prédikálnunk. Nem tudunk mást tenni. Nem tudunk hallgatni. Nem akarja a megbízónk, hogy ezt tegyük.* Ahhoz, hogy az életet, a gazdagságot, a birodalom összetartozását fenntartsák, a rómaiaknak szüksége volt közlekedésre, s ennek a legfontosabb eszköze a hajózás volt. *Navigare necesse est* – szól az ismert mondás első fele. Hajózni muszáj. És mi mondhatjuk: *Praedicare necesse est!* Prédikálni is muszáj. Édes lehetőség és kötelesség ez. Krisztus szeretete szorongat minket, a csontjainkba rekesztve ott a tűz, a Szentlélek tüze, a megbízás pedig él. S a válaszuk – Lutherrel együtt: »Örömmel állítom szolgálatodba szívemet és számat.« (HAFENSCHER 2022, 109. o. Kiemelések az eredetiben.) Egy zárófejezet esetén érthető lenne ez a stílus, azonban tudományos mű esetében inkább zavaró.

A stílus kiegészítetlenségén túl egy konkrét tartalmi hiányosságra hívnám fel a figyelmet. A szerző nem idézi és nem használja fel RAVASZ László 1915-ben megjelent *Homiletikáját*. Ez egyrészt az Ökumenikus kitekintés című fejezetben szembetűnő, ahol Hafenscher csak Ravasz agendájáról ír, és Boross Géza (1931–2010) nyomán jellemzi a református prédikációt, meg sem emlíkezve Ravasz *Homiletikájáról*, amely máig kiható református igehirdetési gyakorlatra.

Másrészt Az igehirdetés formái című fejezetben jelentkezik ez a hiány, ahol kilenc prédikációs műfajt említ a szerző: homília, pontokba szedett igehirdetés, *sermo*, dialógusprédikáció, énekprédikáció, prédikáció egyházzenei áhítaton, vetített prezentációs igehirdetés, közéleti prédikáció, vándor-igehirdetés. Ebben a fejezetben Hafenscher nem előíró jelleggel ismerteti a prédikációs műfajokat, ismertette, hogy a nemzetközi vagy a magyar szakirodalom szerint mit jelent a *sermo*, a homília vagy más prédikációs műfajok. Habár megemlíti, hogy Luther miképpen értelmezte a *sermót*, azonban Hafenscher csupán leíró jelleggel ismerteti, hogy mit jelentenek a mai gyülekezeti gyakorlatban az egyes igehirdetési műfajok. Az olvasó ezen a ponton azt várná, hogy akár a kortárs nemzetközi szakirodalom segítségével ismertesse az egyes műfajok szabályait, vagy a hazai homiletikai térből hívja segítségül például Ravasz Lászlót (1882–1975), aki túpontosan határozta meg a homília és a *sermo* műfaját. Ravasz számára a *sermo* tétel beszéd, amelyben a textusból előlépő tétel abroncsként fogja össze az igehirdetést, és az anyag felosztása is e tételhez idomul. Az elágaztatás logikai művelete révén az igehirdetés elején meghirdetett *causalis* tétel végül *finalis* tétel

tellé lesz. A nemzetközi és a magyar szakirodalommal való szélesebb párbeszéd az igehirdetés műfajai tekintetében kiforrottabb munkát eredményezett volna.

A két kritikai megjegyzés mellett nem szabad elfelejtenünk azt az örömdetes tényt, hogy száztizenöt év után először jelent meg magyar evangélikus homiletika. Hafenscher munkája széles körű, gazdag szakirodalmi háttérrel bír, de legfőképpen a gyakorló lelkészi szolgálatból és a mindennapi életből sarjad ki. Ennek talán legékesebb példája a kazuáliákról szóló fejezet, amely nagyon gyakorlatiasan, ugyanakkor szakszerűen vezeti be a hallgatót a keresztelői, esküvői, temetési szolgálatokba. Hafenscher Károly nem irányzatokhoz akar csatlakozni, nem újszerű homiletikai koncepciók követésére buzdít, hanem az eltérő homiletikai meglátások, koncepciók megismerésére és a folyamatos tájékozódásra bátorítja olvasóját. Célja, hogy az igehirdetés centruma erősödjék, és megmaradjon a keresztközpontú prédikáció mint etalon. Hiszen az igehirdető csak akkor tud Isten hírnökevé, szócsövévé válni, ha saját hite keresztre néző hit, vállalva a kereszt botrányát és a kereszt teológiáját.

Felhasznált irodalom

- CHARBONNIER, Lars – MERZYN, Konrad – MEYER, Peter (szerk.) 2013. *Homiletik. Aktuelle Konzepte und ihre Umsetzung*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- HAFENSCHER Károly 1967. *Igehirdetésünk tartalma és szándéka ma*. Doktori disszertáció. Budapest.
- HAFENSCHER Károly 2022. *Beszélő Isten. Disciplina et ars praedicandi*. Magánkiadás, Budapest.
- HÖRK József 1907. *Evangélikus homiletika, vagyis az egyházi beszéd elmélete (Egyházi szónoklattan). Vezérfonalul a leendő, repetitoriumul a már működő egyházi szónokoknak*. Pozsony.
- LONG, Thomas G. 2019. *A prédikálás tanúbizonyosága*. Ford. Koppándi Botond Péter – Tárkányi István Attila. Exit Kiadó, Kolozsvár.
- MITROVICS Gyula 1878. *Egyházi szónoklattan*. Református Főiskola, Sárospatak.
- RAVASZ László 1915. *A gyülekezeti igehirdetés elmélete (Homiletika)*. Pápa.
- TIKÁSZ Ábel 2022. *Translating metamodern truth by preaching for Hungarian society*. Előadás. A Societas Homiletica 15. nemzetközi konferenciája, 2022. augusztus 16., Budapest.
- ZOLTÁN László 1998. *Megemlékezés Budaker Oszkár (1896–1952) lelkész Soproni Evangélikus Egyházközségbe történt beiktatása 70. évfordulója alkalmából*. 1928–1952. Gépirat. Sopron.

Az egyházi esztendő utolsó (örök élet) vasárnapja

► Mk 13,24–27

Igehirdetési előkészítő

Consummatio mundi

A vasárnap jellege

Az egyházi esztendő utolsó három vasárnapját – a Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok számától függetlenül – fenntartjuk a keresztény hit három, a végső időkre és azon túli reménységünkre vonatkozó témája számára: ítélet, reménység, örök élet. Ezeket a jellegeket nem könnyű karakteresen megkülönböztetni, mert összetartoznak, és a kijelölt textusokban ezek a szálak sokszor összefonódva jelennek meg. A szándék mindenesetre az, hogy a hangsúly az egyikre vagy a másira essék a megfelelő időben. Arra is szükséges odafigyelni, hogy az ígét engedjük szóhoz jutni, és ne próbáljuk túlzottan beleerőltetni a *de tempore* jelleget.

Örök élet vasárnapján a dicsőségben visszatérő Krisztust, a világmindenség Urát látjuk, aki előtt megremeg a világmindenség, és aki összegyűjti övéit örökkévaló országába. Itt, ebben rejlik a mondanivalója.

Amit a textusról tudni kell

A hangsúly a textuson belül is erre – a Jézus dicsőséges viszatérésekor történő összegyűjtésre – kerül, és ezt húzza alá a szöveg tágabb kontextusa, illetve a vasárnap jellege. De ezt erősíti – más megközelítéssel és hangsúlyokkal – a (két) lekcio is: 2Pt 3,3–14, melynek csúcspontja: „...*de új eget és új föl-*

det várunk az ő ígérete szerint, amelyben igazság lakik”, Ézs 65 pedig a klasszikus messiási shalom-korszakot vetíti előre.

Igaz, Márk – a rá jellemző sodró lendületben – gyakran csak egy-egy gyors ecsetvonással vázol, így ebben a rövid textusban sincsenek részletek, sőt az újjáteremtés sem, csak az összegyűjtés mozzanata. A megelőző és következő versekkel ellentétben nincsenek benne felszólítások. Ez inkább egy bejelentés, meghirdetés. Annál figyelemre méltóbb, hogy ebben a mindössze négy versben mennyi öszö-vetségi utalás és idézet szerepel. Ezek feltárása feltétlenül közelebb visz az üzenet megértéséhez.

De nézzük előbb a textust a tágabb kontextusban! A Jézus jeruzsálemi működéséről szóló három fejezetet (11–13.) a templom „keretezi”: az elején Jézus bevonul a városba, és megtisztítja a templomot. Itt a passió előtti zárómozzanat, hogy Jézus – a főpapokkal, írástudókkal, vénekkal és farizeusokkal folytatott viták után – elhagyja a templomot (13,1). Ekkor egyik tanítványának a templom lenyűgöző méreteire, nagyszerűségére tett csodálkozó megjegyzésére így válaszol: „*Látod ezeket a nagy épületeket? Nem marad itt kő kövön, amit le ne rombolnának.*” Ezután a következő snitt (3. vers), hogy az Olajfák hegyén, „a templommal átellenben” ül Jézus a tanítványokkal. A kép tehát ez: a templomot Jézus végleg elhagyja. Ezek csak kövek, nincs bennük Isten dicsősége – a fügefafa nem hozott termést (11,12–15), ítélet és pusztulás vár rá. Jézus tehát a templom pusztulásáról beszél. A templommal „átellenben” (κατέναντι) ül a szó szoros és átvitt értelmében egyaránt. Mintegy bírói székben. A templommal, a kiüresedett vallásosság színhelyével ellentétben Isten Jézus személyében van jelen.

A perikópa megértése

A nyilvánosságtól elvonultan tanítványai fölteszik a kérdést, hogy a pusztulás – amelyet ők feltehetően a világ végével azonosítottak – mikor következik be. A kor és a tanítványok mes-

siási várakozásai a jeruzsálemi templomhoz kötődtek. Erre Jézus hosszabban nemcsak Jeruzsálem pusztulásáról, hanem a tanítványokra váró üldöztetésekről, ijesztő körülményekről és hamis krisztusokról szól mint az evangélium terjedését kísérő jelenségekről, ami azonban „még nem a vég” (7. vers).

Itt kezdődik a textusunk (24. vers), amelyet egy ellentétes kötőszó (ἀλλὰ) vezet be – ezzel jelezve, hogy új gondolat-sor kezdődik. Így tehát az „*azokban a napokban*” (ἐν ἐκεῖ-ναις ταῖς ἡμέραις, többes szám) már az előzőkben tárgyalt szenvedés után (μετὰ τὴν θλίψιν, egyes szám) következik. Jézus különválasztja a templom pusztulásától a világvégeképzetet. E kettőt tanítványai összecsúsztatták.

Vázlat

A textus tartalmilag három részre osztható:

1. 24–25. vers – A világ jelenlegi keretei fölbomlanak.
2. 26. vers – Meglátják az Emberfiát – (mindenki) annak látja, aki valójában.
3. 27. vers – A választottak összegyűjtése.

Ez akár kiindulópont is lehet az igehirdetés vázlatához. De nézzünk a mélyére!

A világ jelenlegi keretei fölbomlanak

A szenvedés után bekövetkező jelenségeket Jézus ószövetségi, prófétai idézetekkel írja le. Kérdés, hogy a nap, a hold és a csillagok elsötétülését, a földrengést vajon szó szerint vagy szimbolikusan kell érteni. Pusztán apokaliptikus nyelvezetről vagy konkrét természeti jelenségekről van szó? A magyarázó véleménye megoszlik ebben. Én magam mindkettőt nemcsak lehetségesnek, hanem Jézus szándéka szerinti üzenetnek tartom.

Egyrészt ugyanis mondhatni, hogy a – tulajdonképpen szó szerint – idézett próféták nem a végidők leírására használták ezeket a prófétai képeket, hanem Istennek egy-egy uralkodó vagy birodalom felett kimondott ítéletét hirdették meg (így pl. Ézs 13,10 – Babilon; Ez 32,7 – Egyiptom). Ezek a birodalmak magukat Isten helyébe képzeltek (lásd pl. Ézs 14,13–14: „*Ezt monddad magadban: Fölmegyek az égbe, Isten csillagai fölé emelem trónomat, odaülök az istenek hegyére [...], hasonló leszek a Felsőszékhez!*”), de – ahogy a próféták mondják – a legfőbb hatalom, a világmindenség Ura előtt a teremtés is meghajol – ha megjelenik, akkor dicsőségének fényében a nap, a hold és a csillagok sötétnek tűnnek, a föld megremeg – és átvitt értelemben a tündöklő csillagok – királyok, istenkedők – lehullanak, a föld megindul – vagyis az emberi uralmak biztosnak hitt alapjai elégtelennek bizonyulnak. Tehát az, hogy Jézus ezeket a prófétai szakaszokat idézi, nyilvánvalóan átvitt értelemben az emberi hatalmak megrendüléséről, az ő isteni dicsősége előtt való eltörpüléséről, végéről szól.

Meglátják az Emberfiát

Másfelől a teofániát, Isten megjelenését – és ítéletét, amikor teljes igazságával, valóságával színre lép – jellemzően konkrét természeti jelenségek kísérik: földrengés (akár 2Móz-re, akár Illésre gondolunk), felhő és tűz – amikor Isten dicsősége leszáll a szent sátorra vagy a templomra.

Megjegyzendő még, hogy a választottak összegyűjtése is többszörös ószövetségi utalás. Egyrészt gondolhatunk 5Móz 30,24-re, ahol arról van szó, hogy amennyiben Isten népe nem őhöz igazodik, akkor Isten szétszórja, elúzi arról a földről, amelyet nekik adott, de ha megtérnek – ha helyreáll az életükben Isten tisztelete, imádata –, akkor újra összegyűjti őket. Az ítélet nemcsak Isten népének ellenségéin megy végbe – ahogy ezt sokszor félreértették –, hanem rajtuk is. De Zak 2-re is gondolhatunk, amelyben szintén Isten ítélete a szétszórás, de végül összegyűjti az övéit, és Isten lesz a város fala, amely védelmezi őket.

A választottak összegyűjtése

Jézus szavai tehát egyszerre konkrétan természetiek és átvitt értelműek, szimbolikusak.

De mire vonatkoznak? Milyen eseményekre, milyen időszakokra? Úgy tűnik, mintha Jézus szavainak nem is csupán kettő – konkrét és szimbolikus – értelme volna, hanem a feltárt jelenségeknek is legalább négy rétegét érintené.

Egyrészt – amint láttuk – utal Jeruzsálem és a templom pusztulására. Az előző versekben a városra – és a tanítványokra – váró nyomorúság Isten ítélete, amelynek során minden emberi és természeti hatalom végül meghajol Jézus előtt. A tanítványoknak biztatás, hogy végső soron Jézus tartja kezében az eseményeket és a világot, és végül összegyűjti a választottakat a világ minden tájáról. Bátorítja őket, hogy összefüggésben lássák koruk történelmi és természeti folyamatait Isten szándékaival, ad absurdum: ítéletével. Ez – ha úgy tetszik – az immanens oldala a textusnak.

Másrészt az utolsó időkről szól. Amikor majd – visszatérésekor – minden természeti és emberi-hatalmi erősség megremeg, előtte meghajol. Ilyen módon szintén biztatás Jézus követőinek, hogy bármilyen borzalmakat is kell átélniük, végül összegyűjti övéit. Tartsanak ki állhatatosan.

Harmadrészt dicsőséges visszatéréséről. Ehhez implicite kapcsolódik az újjáteremtés – a rend, a hatalmi viszonyok helyreállítása. Akkor majd mindenki meglátja a dicsőségben visszatérő Urat. A templomban ugyan éppen most nincs jelen Isten, kiüresedett vallásosságukkal számúzték, de egyszer majd visszatér az „Emberfia” (lásd Dán 7,13) felhőkön, nagy hatalommal és dicsőséggel. Ahogy egykor a szent sátorra vagy a templomra leszállt az Úr dicsősége, visszatér, és akkor majd az egész világ meglátja őt – fölismeri akként, aki ő valójában. Érdemes ehhez hozzátenni a Jel 21 vízióját

– új ég és új föld (2. vers), Isten sátora (3. vers), ahol maga Isten a templom (22. vers) – az ő legszemélyesebb, közvetlen jelenléte tapasztalható; nincs szükség napra és holdra (23. vers), mert Isten dicsősége lesz a világosság. Érdekes, hogy nemcsak a világ minden tájáról, hanem „a föld sarkától az ég sarkáig” gyűjt össze.

Negyedrészten benne ragyog Jézus szavaiban a szenvedésére és halálára való utalás is. Nem lehet nem észrevenni, hogy Jézus halálakor elsőtétül a nap és az összes égitest, megremeg a föld. Isten ítélete megy végbe. A templomot, az igazit lerombolják. Ahogyan rendkívül ijesztő és nehezen érthető lesz majd a tanítványoknak a templom pusztulása, úgy az ő halála is sokkolja majd őket. De ez nem a vég. Ez része az ő tervének. Kezében tartja az eseményeket, amelyeknek végkifejlete az ő visszatérése dicsőségben és a választottak összegyűjtése.

Summázás

Még az a kérdés van hátra, hogy mindez milyen üzenettel bír ma számunkra.

Az aktuális világhelyzet az, hogy – akár a politikában, akár a természetben – bőségesen és ijesztően tapasztaljuk a tartóerők megrendülését. Mondhatni: nagyon is időszerrű Jézus üzenetét hirdetni ennek a megroppant világnak, félelmeink közepette.

A keresztény teológiában szokás az utolsó időkről szóló tanítást a *consummatio mundi* cím alatt tárgyalni. Érdekes, hogy Mk 13,4-ben éppen a *συντελεῖσται* (Vulgata: consummari) szerepel: „...*mi lesz annak a jele, hogy mindez beteljesedik?*” Jézus és az ő értelmezése nélkül nem beteljesedés – *consummatio* (consummo), summázás, összegzés – lesz a vége, hanem *consumptio* (consumo) – fogyasztás, fölemésztés, fölélás. Ebből a két, alapvetően különböző megközelítésből merőben más következtetések és életformák fakadnak. A konzumszemlélet megpróbál az egyre szűkösőbb keretek között is a lehető legjobban élni. Valami módon megüszni, kiiktatni a nehézségeket. De a vég elkerülhetetlen. Jézus azonban magára vette a totális elégtelenséget, és győzött. Így övéi nem a szörnyű pusztulást, hanem a nagy helyreállítást várják. Mégpedig nem is tétlenül! Ha igaz, hogy a vége Jézus dicsőséges visszatérése – mindazzal, amit a kijelentésben előrevetít –, akkor „*milyen szentül és kegyesen kell nektek élnetek, akik várjátok és siettettek az Isten napjának eljövételét*” (2Pt 3,11–12, lekción). Akkor minden mozdulatnak, tettnek és szónak van értelme és távlata. Része a nagy helyreállításnak.

További javaslatok az istentisztelethez

Énekek
EÉ 494; 454

Illusztráció

GONDOLAT

Minden a vége, a célja felől nyer értelmet.

Egy ismert kísérletben a szavak betűinek sorrendjét fölcserélik. A szöveg mégis gond nélkül olvasható, hogyha minden szóznak legalább az első és az utolsó betűje a helyén van. A szöveg értelmezését nem zavarja. Valahogy így vagyunk az élet és a világ értelmezésével is: ha a kezdő- és a végpont a helyén van, akkor lehetnek sorrendi zavarok, kisebb eltérések, de a cél tiszta.

VERS

Pilinszky János: *Mielőtt*

A jövőről nem sokat tudok,
de a végítéletet magam előtt látom.
Az a nap, az az óra, mezítelenségünk
fölmagasztalása lesz.

A sokaságban senki se keresi egymást.
Az Atya, mint egy szállát, visszaveszi
a keresztet, s az angyalok, a mennyek
állatai, fölütik a világ utolsó lapját.

Akkor azt mondjuk: szeretlek. Azt mondjuk:
nagyon szeretlek. S a hirtelen támadt
tülekedésben sírásunk még egyszer fölszabadítja
a tengert, mielőtt aszthalhoz ülnénk.

TÖRTÉNET

C. S. Lewis: *A nagy válasz* (részlet)

Ismét a csendes erdőben találtuk magunkat, a napfelkeltét megelőző hűvös fényben. S miközben még mindig az arcát kémleltem, olyasmit láttam rajta, amitől egész testemben megremegtem. Én háttal keletnek álltam, ő pedig velem szemben, arccal a hegyek felé. Tanítóm arca új fényben tündökölt fel. Néhány méterrel mögötte egy aranyba öltözött páfrány. Minden fatörzs keleti oldala felragyogott. Az árnyékok megnyúltak. Eddig is hallottunk madárhangokat – trillázást, csivitelést, hasonlót –, de most hirtelen felzengett az egész kórus az ágakról; kakasok kukorékolnak, kutyák ugattak, trombiták harsogtak, és mindezeket túlharsogta tízezer ember és erdei angyal, sőt maga az erdő is dalra fakadt.

– Itt jön! Itt jön! – énekelték. – Ébredjetek, alvók! Itt jön! Itt jön! Itt jön!

A vállam fölött megkísérleltem egy rémült pillantást hátra vetni – nem olyan hosszút, hogy láthassam (vagy talán mégis láttam?) a felkelő nap peremét, amint arany sugarival megöli az időt, és menekülésre készíttet minden fantomszerű alakot. Ordítva tettem arcomat tanítóm köntösébe.

– A reggel! Eljött a reggel! – kiáltottam. – Itt talált a reggel, s én kísértet vagyok!

De már késő volt! A fény úgy zúdult rám, mintha elviselhetetlen súlyú, éles szikladarabok vágódtak volna a fejemhez...

■ GYŐRI PÉTER BENJÁMIN

Advent 1. vasárnapja

▶ Zak 2,14–15

Igehirdetési előkészítő

Új év – új krízis – új remény

A vasárnap jellege

Új egyházi év küszöbét lépjük ma át. Tudatosíthatjuk: az *advent* latin szó jelentése nem a 'várakozás', hanem az 'eljövetel'. A mi várakozásunkat megelőzi, és annak értelmet ad Isten ígérete, kijelentése: eljövök hozzátok, és köztetek fogok lakni. Ez a 14. versben szó szerint olvasható is. Az egyházi év első napjának textusa bizonyosság arra, hogy Isten megváltó művét már réges-rég eltervezte. A Kr. e. 520-ban lejegyzett prófécia szól Isten eljöveteléről, szállásvételéről népe között, az idegen népeknek a választott néphez való csatlakozásáról és a mindent átható ujjongó örömről. Ez az prófécia valóság lett. Ott, a betlehemi jászolnál kezdetét vette. Gondos tervet, sőt szinte forgatókönyvet íratott Isten e világ megváltására, s a történelem során meg is valósította. Amint azt a textusunknál sokkal gyakrabban idézett Zak 9,9-ben is olvassuk: a király különös bevonulását egy számárcsikó hátán (JÁNOSSY 1944, 3–5. o.).

Amit a textusról tudni kell

Akárcsak Haggeus, Zakariás is Kr. e. 520–518 között végezte szolgálatát. Ekkor I. Dáriusz engedélyével a zsidóság egy része már visszatérhetett őseik földjére, de még mindig a Perzsa Birodalom egyik tartományaként, erősen függő helyzetben éltek. Megkezdhették a templom újjáépítését, ám azt gazdasági és politikai okokból évekig szüneteltetni kényszerültek (RÓZSA 2016, 620–621. o.). Mindkét próféta arra buzdította a megfélemlített honfitársaikat, hogy folytassák a félbehagyott templomépítést. Ehhez nemcsak engedélyt, hanem anyagi támogatást is kaptak a perzsa királytól. Ám tudjuk Ezsdrás könyvéből is, hogy a Júdea területén regnáló kiskirályok, azaz birodalmi hivatalnokok ahol tudtak, gáncsot vetettek a munkának.

Fellapozva a különböző fordításokat, szembesülhetünk vele, hogy a versbeosztás nem egységes. Több kiadásnál a 11–12. versszámok alatt találjuk perikópánkat.

A kibontás lehetőségét rejtő kifejezések:

14. vers: וַיִּוְּ – ujjongj, örülj. Az angol fordításokban kifeje-

zetten „énekelj”. Az örömeleklés felszabadultságára biztatta népét Zakariás. Pedig nekik csendet parancsoltak, és a körülmények szerint sokkal inkább aggodalomra lett volna okuk.

וַיִּבְרַחְוּ – Sion leánya: A választott nép mintegy menyasszony, aki vőlegényét várja (vö. Mt 22,2).

וַיִּשְׁכְּנוּ בְּתוֹכָם – lakozni fogok köztetek (vö. Lk 2,1–7; Jn 1,38–39).

וַיִּשְׁאֵל – így szól (Nifal igealak).

וַיִּהְיֶה – az ÚR (a szent tetragramm). Minden félreértés elkerülése végett: valóban a Mindenható üzen nekik!

15. vers: וַיִּהְיֶה – népek (pogány népek). Hangsúlyos a mondaton belül a két különböző nép kifejezés. A lenézett pogányok is csatlakozhatnak a szövetség népéhez (vö. Mk 14,24; ApCsel 2,1–11).

וַיִּהְיֶה הַיּוֹם – azon a napon. „Az a nap a harag napja” – több prófétánál, de itt épp ellenkezőleg. Az a találkozás napja, az örömujjongás napja lesz!

וַיִּהְיֶה לִּי לְעָם – az én népem (a választott nép!). A választott nép kifejezése, amelyhez csatlakoznak majd az idegen népek is. A fogságból éppen hazatérő, elnyomást szenvedő, önérzetes nép aligha hallgatta örömmel ezt Zakariástól.

וַיִּהְיֶה זְבָאוֹת – a Seregek Ura. A mennyei seregeket is jelentheti, azaz az angyalok vagy a csillagok Urát. A csillagokban Izrael szomszédai isteni hatalmakat tisztelték... (*Biblia magyarázó jegyzetekkel*, 1545. o.)

Kapcsolópont az ősi textus és a mai kontextus között

Számos dologban hasonlóságot fedezhetnek fel az ige hallgatói a textus és a saját életük között.

Krízishelyzetbe kerültek a júdaiak. Egy akkori perzsa unió parányi tagjai voltak. Kaptak ugyan részleges szabadságot, de még több megszorítást. Átjárta őket is a napi félelem és aggodalom. Számos családtagjuk külföldön tartózkodott, elszakítottan éltek. Szólt a bátorító örömhír Isten prófétája által akkor is, és akkor sem akartak hinni neki. A realitás talaján állva akkor sem merték remélni, hogy ebből a szorongató krízisből egyhamar lesz felszabadulás és öröm. Akkor sem ugrottak a próféta nyakába, aki az idegen népekkel való összefogást vizionálta (STUHLMACHER 2017, 166. o.).

Noha időben mindez nagyon távol áll tőlünk, Jézus Krisztus megváltó műve mégis megszólította tesz minket is. Zakariás Jézusról prófétált. Mi már ismerjük a teljes forgatókönyvet és annak megvalósulását is. Tudjuk jól: Jézus által érkezett el közénk Isten. Pünkösöd óta és Péter lepedőben leereszkedett látomása óta tudjuk: az ő szemében kedves minden nép. És azt is: nem a félelem lelkét kaptuk!

Ezért az új év küszöbén hallgassuk és hirdessük úgy Zakariás próféciját, mint amellyel minket is bátorítani akar Isten. Minden ijesztő válság ellenére. Építésre és életre szólít fel. Reménységre és belé vetett hitre. Népeink vallhatjuk magunkat, akit szemé fényének tart (lásd Zak 2,8). Minket, akikért életét is adta.

A forgatókönyv vége a földöntúli találkozás öröme lesz.

Erre készülhetünk. A második adventre. A nagy találkozásra.

Prófétai küldetés – lelkesi küldetés

Zakariás nem munkaszervező volt, mint Nehémiás. Nem is az áldozatot bemutatni vágyó pap szemüvegén keresztül kísérté figyelemmel az eseményeket, mint Ezsdrás. Hanem apokaliptikus látással olyan látomásokat mondott és írt, amelyekkel nem csupán rövid távú célt látott és láttatott. A templom épületének rendbehozatalán túl látta maga előtt a nagy találkozást, amint Isten újra közösségre akar lépni népével. Azzal a néppel, akik a fogság nyomán már-már elvesztették hitüket és reménységüket. Sőt még ennél is többet mond: a többi nép csatlakozását vizionálja, amely végül együtt lesz Isten szeretett népe (*Biblia magyarázó jegyzetekkel*, 1085. o.).

Prófécijája messze túlmutatott a realitáson. Sőt épp az ellenkezőjét feltételezte a jövőről. „*Akkor megtudjátok, hogy a Seregek Ura küldött engem*” – szögezi le mind a perikópát megelőző, 13. vers végén, mind a 15. versben újra. Szavai túl szépek voltak ahhoz, hogy honfitársai rá merjenek hagyatkozni. Megkérdőjelezték profétai voltát, igehirdetésének igazát. Fontos üzenet lehet ennek felismerése! A gazdasági és politikai vezetők a jelenből és a közelmúlt eseményeiből kiindulva tervezték a holnap feladatait, és aszerint végezték munkájukat. Isten profétái azonban nem a jelen gyepőlőjétől irányítva járták útjukat, hanem a jövőre felkészülve, abból visszafelé olvasva hirdették meg, merre kell menni, mit kell tenni az életért, a boldogulásért. Betekintést nyertek néhány sor vagy oldal erejéig Isten forogatókönyvébe. És ők maguk tudták: az úgy is lesz! Benne akartak lenni ebben a történetben. S mivel Isten jövőtervéhez igazodtak, és nem a jelen széljárásához állították vitorláikat: be-kerültek a könyvbe. Az élet könyvébe. Amelyről Jel 20-ban úgy olvashatunk, mint az üdvözülők névsoráról. Zakariás apokaliptikus látomásai számos helyen párhuzamot mutatnak a Jelenések könyvével (lásd: látomás a lovasokról, az iratkercsről, a lámpatartóról, a bűn legyőzéséről stb.). Zakariás így nem is annyira a múltba hív vissza bennünket, sokkal inkább a visszatérő Királyra, Jézus Krisztusra mutat. Segít visszaemlékezni Krisztus első adventjére, és segít előretekinteni második érkezésére.

További javaslatok az istentisztelethez

Az indulás pillanatában érdemes tisztázni és tudatosítani a célt. Hogy ne csak sodródjunk, ne csak teljenek napjaink, hanem tudatosan közeledjünk lépésről lépésre az év folyamán a találkozás öröméhez. A rég nem látott lila oltárterítő színének üzenetére felhívhatjuk a figyelmet.

Lekciók

Mt 21,1–11; Róm 13,11–14

Énekek

EÉ 139, 137

Imádság

Ismételve a legutolsó igét: „Így szól az, aki ezekről bizonyosságot tesz: Bizony, hamar eljövök. Ámen. Jöjj, Uram Jézus!”

IllusztrációAdy Endre: *Az Úr érkezése*

Mikor elhagytak,
Mikor a lelkem roskadozva vittem,
Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten.

Nem harsonával,
Hanem jött néma, igaz öleléssel,
Nem jött szép, tüzes nappalón,
De háborus éjjel.

És megvakultak
Hiú szemeim. Meghalt ifjuságom,
De őt, a fényest, nagyszerűt,
Mindörökre látom.

Felhasznált irodalom

Bible Hub. <https://biblehub.com/text/zechariah/2-10.htm>. (Megtekintés: 2022. szeptember 27.)

Biblia magyarázó jegyzetekkel. Magyar Bibliatársulat – Kálvin Kiadó, Budapest, 2018.

JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Győr.

PECSUK Ottó (szerk.) 2016. *Bibliaismereti kézikönyv*. Kálvin Kiadó, Budapest.

RÓZSA Huba 2016. *Bevezetés az Ószövetség könyveibe*. Szent István Társulat, Budapest.

STUHLMACHER, Peter 2017. *Az Újszövetség bibliai teológiája*. 1. köt. Kálvin Kiadó, Budapest.

■ SZIGETHY SZILÁRD

Advent 2. vasárnapja

▶▶ Mal 3,1–7a

Igehirdetési előkészítő

Malakiás, egy „Léleksebész” üzenete

A vasárnap jellege

A Pröhle-féle *Agenda* főcíme így olvasható ezen a vasárnapon: „Két advent között”, amely mind a négy adventi vasárnap vezérfonala. A második adventi gyertya meggyújtásával az adventi várakozás feléhez érkezünk el, egy olyan időszakhoz,

amikor az ünnepre való felkészülés már javában tart. Így a mai vasárnap újabb lépés a mélyebb, lelki felkészülés felé. A lila liturgikus szín dominanciája templomainkban az elcsendesedést, az elmélyülést segíti, a böjti időszakot jelképezi. Ilyenkor csendesebb, finomabb, lágyabb az orgonazene is – J. S. Bach idejében tilos volt adventben trombitát, hangos hangszereket megszólaltatni a templomokban. „Egyenesedjétek fel, és emeljétek fel a fejetekeket, mert közeledik a megváltásotok” – szól a heti ige (Lk 21,28). Az oltár előtt is Lukács szólal meg a 21. fejezet 25–36. verseiben: a szakasz az Emberfia eljövételéről szól, aki nagy hatalommal és dicsőséggel jön el. A heti ige itt újra felhangzik. Isten országának az eljövetele fontos, kiemelt gondolat ebben a szakaszban, valamint a híres 33. vers: „Ég és föld elmúlnak, de az én igém el nem múlnak.” A 34. vers intés a böjti idő betartására: „Vigyázzatok hát magatokra, hogy el ne nehezdedjen szívetek a tobzódásban és részegségben, s az élet gondjai között...” Végül szól egy életcélnak is mondható befejezés: „Virrasszatok tehát, és minden időben imádkozzatok, hogy megmeneküljétek mindattól, ami be fog következni, és megállhatatok az Emberfia előtt.” (36. vers)

A textusról

Malakiás – kinek a sorait vesszük a kezünkbe? „A próféta személyére nézve nincs semmiféle adatunk. Sem a könyvből, sem a Szentírásból, sem a kánonon kívüli irodalomból nem kapunk még csak utalást sem a könyv szerzőjére nézve.” (MÓDIS 1995) Talán Ezsdrás lehet a könyv szerzője, vagy egy ismeretlen író, de lehet maga Malakiás is, egy történeti személy. Malakiás könyvét három fejezetre osztja a héber kánon.

A könyv keletkezési helye Jeruzsálem; ekkor a jeruzsálemi templom már felépült: a papság az áldozatok körül forgolódik, sőt kifogásolható visszaéléseket követ el. Júdában ekkor helytartó uralkodik, az ország a Perzsa Birodalomhoz tartozik.

A könyv keletkezési ideje vitatott, kb. a Kr. e. 5. századra teszik, Ezsdrás és Nehémiás működésének korára, hiszen Malakiás is ugyanolyan társadalmi problémák, visszásságok ellen küzd, mind a nevezett két személy. A társadalmi viszonyok egyeznek mindegyikük esetében.

A rövid könyv tartalma: fenyegetéseket, próféciaikat tartalmaz, elsőként Edóm népe ellen, amely el fog pusztulni, a továbbiakban pedig saját népe ellen szól. Egyrészt a papság ellen fordul, akik szabálytalanul, sőt hűtlenül végzik a szolgálatukat, másfelől a népe bűneit ostorozza, akiket felhív a szövetséghez való visszatérésre. A könyv legfontosabb szakaszai Jahve megjelenését írják le, közeli megérkezését és szövetségének érvényesítését hirdetik (3,1–5.13–24). Ez a prófécia méltó befejezése nemcsak a könyvnek, hanem az Ószövetségnek is.

A történelmi háttér: a perzsa korszakba tekinthetünk bele, körülbelül a Kr. e. 470 és 440 közötti időszakba. A Perzsa Birodalom vallási türelmet gyakorolt a zsidóság felé is, mint minden meghódított néppel szemben. A birodalom

keretében szabad mozgásuk volt, teljes megbecsülésben volt részük. Malakiás éles fényt vet a papság visszaéléseire. Másik nagy témája az idegen nőkkel való házasság, valamint az Istennel való szövetség megszegése.

Malakiás mint próféta a judaizmus útegyengetője, aki segíti a gyülekezetet, hogy megmaradjon Isten szövetségében. Fő elvárása a tiszta szív, a tiszta kéz és a tiszta száj mind a papság, mind a gyülekezet részéről. Nem engedi, hogy Isten előtt hazuggá váljon akár a papság, akár a nép. Új formában: dramatizált párbeszédekben ír, próféciai elevenek, művészi szintre emelkednek.

A 3. fejezet az alábbiak szerint tagolható: 1–5. versek: „Elküldöm majd követemet, és utat egyenget előttem”; 6–12. versek: „Én, Jahve, sohasem változtam meg”.

A perikópa megértése

3,1–5: Isten feltétlenül érvényesíteni fogja a szövetséget követe által, aki a *malak habberit* – a követ nem azonosítható Malakiással, bár ezt sokan megkísérelték. A szövetség követe az Úr, aki váratlanul érkezik (csatolás az oltár előtti ígéhez): a Messiás, Jahve, a jó Pásztor... Az Úr érkezése a központi üzenet, amelynek idejét meghatározni és kiszámítani nem lehet – egyúttal ítélettartást is jelent. Mélyre ható és teljes lesz ez a megtisztulás, elsőként Lévi fiai életében, hogy Istennek tetsző áldozatot mutassanak be. Két szép képet használ ennek a bemutatására: az első kép az ötvösre fókuszál, aki tűzben tisztítja meg az ezüstöt, vagy amint a ruhatisztítók lúgja kiveszi a szennyeződést a ruhából. (Eszünkbe juthat megannyi folttisztítószert reklámja...) Eltűnik mindaz, ami ellentétes a szövetséggel: a varázslás, a házasságtörés, a hamis eskü, a kizsákmányolás, a jogtalanság. Eljön az a korszak, amikor az istenfélelem lesz a szövetség népének jellemzője.

3,6–12: a nép messzire van ezektől a kívánalmaktól, tehát vissza kell térniük Istenhez, így lesz részük Isten kegyelmes szeretetében. Isten örök, változatlan, hűséges szeretettel fordul az ő népéhez. Ezzel szemben a nép Jákób, a csalló leszármazottja, azaz kemény szívű nép.

Igénket tovább olvasva kiderül, hogy a nép nincs tisztában megromlott helyzetével, nem ismerik fel a hibájukat, Istentől való elhajlásukat. De a próféta kimondja nekik az igazat: a tized és az ajándékok terén vannak a hibák. Az Istenhez való visszatérés útjára hívja a népet, és így Isten áldásában, boldog életben lesz részük. Mindez aztán továbbvezet oda, hogy a későbbiekben az útegyengető Keresztelő János és az üdvösségszerző Jézus hozza el számunkra az igazi, boldog életet.

Igehirdetési vázlat

Engedd be a fényt!

Az adventi napok egyik fő kelléke a gyertya, és talán a kerti fenyvek, különféle lámpások. Számos lakást, házat, házfalat,

sőt kertet – utcákat is – feldíszítenek, előtte persze próbál-
gatjuk az égőket – mi az, ami tavaly is jó szolgálatot tett, és
még idén is égni fog, és még hova lehet fényeket tenni... De
mi is kerül megvilágításra? Az igében a fény a népre vetül,
arra, hogyan élnek, mi van a színfalak mögött. Kiderül az
Istentől elfordult élet minden hétköznapisága, visszássága,
amely útról vissza szeretné fordítani Malakiás a népet. Mert
van visszaút! Néha a fény oda fordul, ahová a leginkább nem
szeretnénk. De annak is üzenete van. Ne bánd, ha a fény
az életedbe világít! Megtisztulást fog hozni. Előbbre jutást.

Lehet megint minden jó!

Karácsony előtt sok mottó kavargó a levegőben, és próbál
megszólítani minket, például: „Jónak lenni jó!” Izzanak az
adományvonalak, igyekszik mindenki segíteni ott, ahol
csak tud. Igyekszik mindenki jobb lenni, kimutatni a sze-
retetet, mély, emberi érzéseket. Jó ismeretlenül is segíteni
ismeretleneknek. Ezzel párhuzamosan mégis igen távol
állunk egymástól, mindazoktól, akik a közvetlen környe-
zetünkben vannak. Úgy összességében a boldognak mon-
dott élettől. Igaz utakat keresnénk, de már nem is tudjuk,
hogy hogyan kell azokat keresni. Megragadunk a kötelező
minimum alatti szinteken, színvonalon. Az útjelzőink
összevissza állnak, az élet viharai jól elforgatták azokat...
Azt tesszük, amit mindenki tesz, a többséghez igazodunk.
A próféta népe is eltávolodott az ideális úttól, és nem az Úr
szövetségének megfelelően éltek. De a próféta hirdeti, hogy
lehet a változtatás erejével élni, mert a változást maga az
érkező követ fogja véghez vinni a népen, az, akit az Úr el-
küld. Lehet megint minden jó, de nem a magunk ereje ál-
tal, hanem az értünk küldött Követ által, aki Isten népéért
munkálkodik, aki szeretettel megtisztít, hogy boldog élet
legyen a nép része.

Van út ott, ahol azt el sem képzeled!

A bőséges áldás állapota (3,10), amikor a nép Istenre ta-
lál, és Isten is elfogadja, visszafogadja az ő népét. Tökéletes
egység, a szeretet, a megbocsátás és az újrakezdés egysége.
A fekete bárányok hazatalálása, amikor a törvények igazsá-
ga mellett ott az irgalmas szeretet igazsága. A nép büntetést
érdemelne, de megmentő szeretet és áldás lesz a része. Az
ember úgyis mindig többet kap, mint amennyit érdemelne
– ez a kegyelem útja, ez a karácsony felé vezető út, amelyre
Malakiás rávezet. Ma ez a legkivilágítottabb út, az Érkező
útja. „Jön már!” – mondja a Seregek Ura...

Felhasznált irodalom

MÓDIS László 1995. *Malakiás könyvének magyarázata*. In: CZEG-
LÉDY István (szerk.): *A Szentírás magyarázata*. Jubileumi kom-
mentár. 2. köt. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Buda-
pest. 928–931. o.

■ BALOG ESZTER

Advent 3. vasárnapja

▶ 5Móz 5,5b–10

Igehirdetési előkészítő

Őrség és hűség

A vasárnap jellege

Míg a karácsonyra való gyakorlati készülődés egyre jobban
kiélelődik, addig advent harmadik vasárnapja helyre kíván-
ja állítani az egyensúlyt a gyakorlati és a hitbéli készülődés
aránya között. Jánossy Lajos így fogalmaz: „Ez a vasárnap is
azt hirdeti: az Úr jön, de különös hangsúllyal mutat rá maga
az Úr a jövőtelét szolgáló útegyengetőnek [...] (Mt 11,2–10),
illetve az *Isten titkai sáfárainak*: az Úr szolgálóinak *felelőssé-
gére és sorsára* [...] (1Kor 4,1–5).” (JÁNOSSY 2008, 9–10. o.)

A Jánossy Lajos által felsorolt két ige éppen a kötelező
és a fakultatív lekciónk az idei évben. Igehirdetési igénk is
ezekhez kapcsolódik, mivel nem a karácsonyra való gya-
korlati készülődésre hívja fel a figyelmünket, hanem arra
– ahogyan a Pröhle-agenda megfogalmazza a témát –: „Két
advent között” vagyunk; „Senki meg ne tévesszen titeket!”.
A *Liturgikus könyv* pedig az útkészítőre helyezi a hangsúlyt,
miszerint „Keresztelő János: Krisztus hírnöke”.

Amit a textusról tudni kell

Alapigénk 2Móz 20 párhuzamos igehelye. A teljes Deuto-
nómium Isten és a nép közti szövetség megújítását tárja
elénk, mielőtt megérkeznek az ígért földjére.

A korábbi években igénk csak a 6. versről volt kijelöl-
ve textusként. Lényeges változásnak tartom, hogy az előt-
te lévő bevezető is – legalább részben – hozzászólásra
került, ugyanis az igeszakasz így kontextust kapott. Az 5b
vers azonban csak a revideált új fordításban (RÜF) értel-
mezhető, mivel a héber szöveg egyetlen szóval fejezi ki ezt
(„mondván”), ahogyan a Károli-fordításban is szerepel:
„(Én pedig az Úr között és ti közöttetek állok vala abban az
időben, hogy megjelentsem néktek az Úr beszédét; mert ti a
tűztől féltetek vala, és nem mentétek fel a hegyre) mondván...”
(5Móz 5,5) Tehát csak a RÜF hozza azt az „Így mondtam el
néktek az Úr ígét” tagmondatot, amelyet 5b-ként kijelöltek
számunkra. Az ige feldolgozása nyomán én a teljes 5. verset
fel fogom olvasni, és előkészítőmben is így hivatkozom rá.

A 6–10. versek a Tízparancsolat elejét jelentik csak. Úgy
szoktuk mondani, hogy a parancsolatok első része az Isten-
hez fűződő kapcsolatunkról szól, a második része pedig az
emberekhez fűződő kapcsolatunkról. Bár perikópánk még
az Istenhez fűződő kapcsolatunk szakaszát sem hozza tel-
jes egészében, mégis elmondhatjuk, hogy igénk a bevezető
kontextust követően (5Móz 5,5 vagy 5b) erről szól.

A kötött terjedelem miatt ebben a részben a továbbiakban csak vázlatos formában írok az exegetikai kérdésekről.

5. vers: בֵּין (בֵּין). A prepozíció jelentése térköz, hely valakik vagy valamik között. Mózes azt mondja: „*Én ott álltam akkor köztetek és az Úr között...*” (5Móz 5,5a) Vagyis egyfelől ő volt a közvetítő, másfelől viszont a távolság és a közép állás terhe is az övé volt.

6. vers: הִוִּיאוּתֵךְ. Az „*aki kihoztalak téged*” kifejezés hiphil alakban áll, vagyis okhatározói cselekvő módban. Okkal hozta ki Isten a népet, amiben ő volt a cselekvő fél.

מִבְּרֵית עֲבָדֶיךָ. Szó szerinti fordításban „a szolgák házából”. Az egyiptomi húsos fazekak utólagos illúziójában finom, de határozott emlékeztető volt ez a népnek a kivonulás okára.

7. vers: עַל-פְּנֵי. „Rajtam kívül”, „énelőttem”, vagy „arcom előtt”. Vagyis ne legyenek más isteneink az Úron kívül.

8. vers: פָּסַל. Magyarul bálványként, képként és bálványképként is fordítjuk. A következő fejezetben segítségünkre lesz ennek az angol *idol* kifejezése is.

9. vers: לֹא-תִשְׁתַּחֲוֶה. „Ne alázkodj meg!” A שָׁחָה, vagy angolul *bow down, prostrate* kifejezések fordíthatók például úgy, hogy meghajol, megalázkodik, lehajol, földre borul. Hitpaél alakban van, aminek visszaható volta megmutatja, hogy a valaki előtt megalázkodás, földre borulás visszahat a cselekvőre.

10. vers: A שָׁמַר jelentése 'néz', 'szemmel tart', 'vigyáz', 'ügyel', 'megtart', 'megvéd'. Vagyis ügyel a parancsolatok megtartására.

A perikópa megértése

Igénk nagyon gazdag témákban. Két advent közti idő, megtevesztés és útkészítés (a vasárnap témáiból fakadóan), Isten egyedüli imádása, a bálványimádás kérdése, a büntető Isten, és akkor még az ige kontextusáról és karácsony közeledtéről nem is beszéltünk. Mint mindig, most is fókuszot kell választanunk, így a többi csak érintőlegesen kerülhet elő. A kevesebb most is több. Az alábbiakban azok a gondolatok következnek, amelyek a felkészülés során előtérbe kerültek a számomra.

Az igeválasztást nagyban meghatározza a már említett kontextus, vagyis hogy az 5b vers bekerült a hivatalos perikópába. Enélkül „csak” a Tízparancsolat első része lenne az ige. A bevezető fél vagy teljes igeverssel azonban egészen más megvilágításba kerül a 6–10. vers. A már említett בֵּין (בֵּין) kifejezés kettős használata kiemeli, hogy Mózes „közöttük” van. „*Én ott álltam akkor köztetek és az Úr között...*” Érthető úgy, hogy ő a közvetítő. Ennél az értelmezésnél az a gondolat is megjelenhet, hogy a nép között áll, mivel egy közülük. De mindeközben mégis az Úr által elhívott útkészítő, ha máshogyan is, mint Keresztelő János. Egy másik értelmezés szerint pedig Mózes középen van, vagyis feszültséget hordoz. A nép is neki mondja ügyes-bajos dolgait, és kéri, hogy legyen közvetítő az Úr felé. Valamint Isten is vele beszél, és kéri, hogy legyen közvetítő, útkészítő a nép felé.

Az 5. vers a visszaemlékezés és az emlékeztetés kontextu-

sát is megteremti. Nem egyszerűen csak elhangzik a Tízparancsolat megismétlése a Deuteronomiumban, hanem egy nagyon fontos eseményfolyam előtt Mózes megállítja a népet, és elgondolkodtatja. Sőt! Olyan vizualitással beszél, hogy kép-, hang és élményszerűen felidéri bennük a szövegen felül a teljes emléket is. Számomra ez az emlékeztetés lett az egyik hangsúly a textusban. A 10. versben szintén említett שָׁמַר kifejezés is a vigyázásról, ügyelésről, megtartásról és megvédésről szól. Vagyis ügyelni kell arra, hogy Isten parancsolatait megtartsuk. Emlékeznünk kell rá, és emlékeztetnünk kell erre a ránk bízottakat.

Itt, 5Móz 5,6-ban egészen máshogyan hat ugyanaz, mint 2Móz 20-ban. A „*kihoztalak téged*” akkor, viszonylag frissen a kivonulás után még ténylegesen arról az élményről szólt. Most, amikor újra elhangzik a honfoglalás előtt, már a „beviszlek téged az ígért földjére” is benne van. Mérföldkőtől mérföldkőig halad az út.

A bálványimádás kapcsán már előkerült, hogy az angol az *idol* szót használja erre a héber–angol szótárakban is. Bár magyarul is használják a „bálványozás” szót pozitívan, az angol *idol* szóval megtévesztően még pozitívabbá akarják formálni mindezt. Már a mi nyelvünkön is egyre többször hangzik a kérdés, hogy „neked ki az idodol?”, vagyis a példaképed. És mintegy elvárásaként megjelenik, hogy a példaképeket bálványozni és imádni kell. Majd aztán, ha az idodolunk nem áll meg a trónusán, akkor letaszítjuk, és újat emelünk helyette. Könnyű lenne csak másokra fogni ezt. Nekünk, gyakorló keresztényeknek is vannak bálványaink és idodoljaink.

A 9. versben viszont sokat segíthet nekünk az angol nyelvű héber szótár *bow down* és *prostrate* kifejezése. Aki meghajol, földre borul és megalázkodik, az átadja az irányítást. Ezért térdeltek le például a lovaggá ütés előtt az arra érdemesnek tartottak. Térdelve nem tudtak védekezni. A kardjuk pedig a király vagy a nemes kezében volt, aki annak lapjával lovaggá ütötte őket. A saját kardja tehát másnál volt, aki a nyakától néhány centiméterre tartotta azt. Mi vajon ki és mi előtt borulunk le? Kinek adunk ekkora hatalmat magunk fölött? Kinek a szavára hallgatunk? Kinek szolgálunk? Szép kép, hogy az úrvacsorához letérdelünk. De vajon tényleg térdelünk-e, magunkat átadva, az Úr előtt?

Bár a 6–10. versekben szó szerint nincsen benne, mégis a hűség szó jelenik meg bennem összefoglalóan ezekre. Isten hűséges hozzám. Úgy szerette a világot, hogy egyszülött Fiát, Jézust adta értem (Jn 3,16). Én vajon hűséges vagyok-e hozzá?

Igehirdetési vázlat

Ezen a vasárnapon csak a kötelező lekciónban jelenik meg az útkészítő Keresztelő János alakja, míg textusunkban egy másik kor másik útkészítője, Mózes beszél. Mint Ezékielt, Mózes, Jánost és minket is órállóvá tett az Úr a ránk bízottak között (Ez 3,17; 33,7). Lassan olyanok vagyunk nemcsak mi, lelkeszek, de a gyakorló gyülekezeti tagok is, mint *Az emlékek őrei* című könyvben és filmben a magányos emlékező (lásd az illusztrációk között).

Órálás

Szavak csengenek a fülemben. „...és őrsége most véget ért” – szól a megosztó, mégis nagyon elgondolkodtató történetű *Trónok harca* című regényciklusban és filmsorozatban. Akkor mondja ki ezt a mondatot az Éjjeli Őrség minden tagja, amikor elbúcsúznak meghalt társaiktól. Ők is olyan örök, mint mi, akiket sokan feleslegesnek tartanak. Egyre kevesebben vannak, és egyre szedett-vedettebb társaság. De mégis ugyanúgy leteszik az esküt, amely így kezdődik: „Sűrűsödik az éj, elkezdődik az őrségem. Nem ér véget halálom napjáig.” A történet folyamatában pedig kiderül, hogy a legfélelmetesebb ellenségtől csak ők védhetik meg a társadalmat, akik dajkamesének hiszik a nagyon is valós fenyegetést. Lelkészek és aktív gyülekezeti tagok is oly sokszor elfelejtjük, hogy mi is ilyen órállók vagyunk – magunkért és másokért is. Ez pedig nekünk is csak halálunkkal ér majd véget. Tudjuk-e nap mint nap mondani: „*Őrhelyemre állok, odaállok a bástyára, figyelek, várva, hogy mit szól hozzám, és mit felel panaszomra?*” (Hab 2,1) Tudunk-e örködni először is magunk fölött úgy, hogy a Tízparancsolat tükrében mérlegre tesszük magunkat?

Hűség

Akihez vagy amihez hűséges vagyok, annak adom az időmet és a figyelmemet. Jól mutatja ezt például az, ha hűek vagyunk egy márkához. Időt és figyelmet áldozunk rá, hogy azt kapjuk meg, és észrevétlenül a pénzünkből is majdhogynem bármennyit adunk érte. Ami a Tízparancsolatban az istenkapcsolatunkról szól, az az iránta való hűségről szól. „*Ha hűtlenek vagyunk, ő hű marad, mert önmagát meg nem tagadhatja.*” (2Tim 2,13) Én vajon hűséges vagyok-e Istenhez? Vagy legalábbis törekszem-e órállóként erre?

Emlékezés

Nincsen karácsonyi füzéres, fahéjas, narancsos vagy mézeskalácsos hangulat az igében. Van azonban figyelmeztetés arra, hogy két advent között élünk. Mi csak technikailag készülődünk az első adventre ezekben a napokban. Történelmileg az már beteljesedett. Mi, órállók visszaemlékezünk annak az első adventnek a beteljesedésére, újra és újra kiigazítva a romantikusan, mégis károsan torzító, az ünnepkörből a lényegét kihagyó közfelfogást. Igazából egész életünkben a második advent idejében élünk. Legyen szó akár csak egy gyerek néhány évéről vagy a felnőttek számos évtizedéről. Nehéz várakozás, amelybe könnyű belefáradni. Ma Isten újra emlékeztet bennünket arra, hogy órállók vagyunk. Vajon hűséges órállói vagyunk-e?

További javaslatok az istentisztelethez

Énekek

EÉ 258, 260, 261, 263, 265, 273, 280, 362, 367, 374, 382, 387, 397

Illusztrációk

KÖNYV ÉS FILM

Lois Lowry *Az emlékek őre* című könyvét 2014-ben filmre is vitték. Egy disztópikus történetet mesél el, ahol a múltban történeteket csak az emlékek őre tudja. Amikor új örnek kell átvennie a feladatot, szembekerül a kérdéssel, hogy emlékek nélkül szabad-e élni, és hogy milyen árat fizet a társadalom a látszólag boldog tudatlanságért. Órállóként el kell döntenie, hogy csak magában őrzi-e meg az emlékeket, vagy pedig másoknak is segítséget nyújt velük.

Felhasznált irodalom

- BROWN, FRANCIS – DRIVER, S. R. – BRIGGS, Charles A. 2004. *The Brown–Driver–Briggs Hebrew and English Lexicon*. Hendrickson Publishers, Peabody.
- CHRISTENSEN, Duana L. 1991. *Deuteronomy 1–11*. Word Publisher Group, Dallas. (Word Biblical Commentary 6A.)
- DEERE, Jack S. 1998. Második Törvénykönyv. In: John F. WALWOOD – Roy B. ZUCK (szerk.): *Mózes öt könyve*. Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest. (A Biblia ismerete kommentársorozat 1.)
- JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.
- SZABÓ Andor 1988. *Lábam előtt mécses a te igéd*. 1. köt. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- TÓTH Kálmán 1970. Mózes ötödik könyve (Deuteronomium). In: *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest. 260–276. o.

■ PETHÓ JUDIT

Advent 4. vasárnapja

▶▶ 1Móz 21,1–7

Igehirdetési előkészítő

Az igazi öröm

A vasárnap jellege

Az adventi időszak elején „az első vasárnapon felcsendült evangélium még erősebben szólal meg: az Úr jön, az Úr közel – örüljetek! [...] Az Úr közelsége keresztyén örömünk alapja és forrása!” – írja JÁNOSSY Lajos erről a vasárnapról (1944, 10. o.). Az öröm indokára utal a vasárnap evangéliuma is (Jn 1,19–28: „*közöttetek áll*”), ami emlékeztet az ideai Szélrózsa mottójára: „*Közöttetek van!*” A vasárnap epistolája szintén az örömről szól a jól ismert páli mondatokkal (Fil 4,4–7). Az evangélium és az epistola által meghatározott mondanivalót más szemszögből, más oldalról látattja

az ószövetségi alapige. Ábrahám öröme az ÚR cselekvése által nyilvánvalóvá lett bizonyosság öröme.

Amit a textusról tudni kell

Igeszakaszunk a Genézis második nagy egységéből, a 12–50. fejezetig tartó szakaszból való, ahol az ősatyák történeteit találjuk Ábrahámától Jákóbig. Az Ábrahámról szóló történetek fő mondanivalója a 15,6-ban található: „Ábrahám a hit példája, Isten hívó szavára elindul, rábízva magát Istenre.” A történetek mutatják, hogy milyen próbákat kell kiállnia. „Éhínség miatt Egyiptomba kell menekülnie, ott majdnem elveszíti a feleségét (12. r.), meg kell találnia a békesség útját a Lóttal való vitában (13. r.), be kell bizonyítania ezt azzal, hogy a veszélybe került Lótót megmenti (14. r.)”. Kísértést jelent számára, hogy hosszú ideig nincs gyermeke, pedig az ÚR megígérte (16–18. r.). Még át kell élnie, hogy könyörgése ellenére elpusztul Sodoma. (Lásd MUNTAG 1976, 60. o.) E próbatétel után születik meg Izsák (ez a szakasz az alapigénk). Isten később még egyszer próbára teszi Ábrahám hűségét, ám fia feláldozásának parancsa sem töri meg azt, s végül Isten kegyelméből ezt nem is kell megtennie. Izsákról kevés tudósítás áll rendelkezésünkre. Ezek általában Ábrahám történetének utolsó szakaszában találhatók.

A perikópa megértése

Izsák az egyik ősatya, akire az ÚR is hivatkozik, amikor Mózes megszólítja a csipkebokornál: „*Én vagyok atyád Istene, Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákób Istene.*” Az az egyszerű kijelentés, hogy megszületett Sára fia, Izsák, egyfelől Isten 18,14-ben tett ígéretének („*egy esztendő múlva visszatérek hozzád, és fia lesz Sárának*”) a beteljesedését jelenti, ami persze zavart okoz Izmael miatt, másfelől arra is utal, hogy ezután, ennek nyomán Isten többi ígérete is teljesülni fog. Mindez örvendezésük alapja.

A „meglátogatás” szó ma már inkább negatív értelemben használatos, az Ószövetségben azonban van örömteli jelentése is. Ebben a textusban azt jelenti, hogy Isten kegyelmesen nézett rá („gondja volt rá”; vö. TÓTH 1974, 159. o.). Isten nemcsak beteljesítette ígéretét, hanem a megígért időpontban tette meg azt. Véget vetett Sára terméketlenségének, kiemelte a lenézett állapotából, ami az addigi gyermektelenségéből fakadt. Teljessé tette az Ábrahámval kötött házasságát. Új perspektívát nyitott számukra (BRÄUMER 1987, 179–180. o.).

Ábrahám is eleget tett Atyja parancsának, és körülmetélte újszülött fiát ennek megfelelően nyolcnapos korában. Az ő hitére emlékeztet a Zsidókhoz írt levél szerzője is, amikor a hit példaképei között utalt az ősatya hitére: „*Hit által kapott erőt [Ábrahám] arra is, hogy Sárával*

nemzetséget alapítson, noha már idős volt, minthogy hűnek tartotta azt, aki az ígéretet tette.” (Zsid 11,11) Erről beszél védőbeszédében István vértanú is, amikor arról szól, hogy Ábrahám a „körülmetelés szövetségét” kapta, és „*így nemzette [...] Izsákot, és körülmetélte őt a nyolcadik napon, Izsák pedig Jákóbot, Jákób viszont a tizenkét ősatyát*” (ApCsel 7,8).

Ábrahám életkorának meghatározása – mint általában az Ószövetségben olvasható számadatok – nem konkrét adat, hanem azt fejezi ki, hogy nagyon idős volt Izsák születésekor, amint Sára is. Isten számára ígéretének megvalósítása szempontjából ez nem akadály. Izsák megszületése ezért is igen nagy öröm, amelyet az Izsák név is kifejez, amelynek jelentése ’nevet’. A nevetés többféle összefüggésben is kapcsolódik ehhez a történethez. Egyfelől az ígéret elhangzásakor Ábrahám és Sára is nevet (17,17; 18,12). Ez a nevetés a hatalmas öröm, de egyzersmind a kételkedés jele is, hogy két ilyen idős embernek még lehet gyermeke.

A 6. versben Sára boldog nevetéséről van szó, s arról, hogy mások is csodálkozva nevetnek vele, hogy ilyen hihetetlen módon, időskorában született gyereke. Nem kinevetés ez, nem nevetség, hanem csodálat tárgya Sára. A boldog nevetés mellett azonban ott van a szív aggodalma, a gúnyos nevetés az Isten cselekedeteiről mit sem tudók köréből. Sára a boldogsága közepette is tudja, hogy ez elkerülhetetlen számára.

A „nevetés” az Izsák névvel kapcsolatban negatív tartalommal a későbbiekben is megtalálható. 21,9-ben Izmael csúfolódó nevetgélése gerjeszti haragra Sárát, és idézi elő Hágár végső elűzetését. A nevetésnek ez az értelmezése kerül elő 26,8-ban Izsák és felesége „enyelgésének” kifejezésére is. Az Izsákban, az ígéret gyermekében adott öröm sokféleképpen jelentkezhet emberi szinten: a tiszta derűtől a kételkedésig és akár a rosszindulatig is.

Igehirdetési vázlat

Advent negyedik vasárnapja az öröm vasárnapja. Van még egy örömről szóló ünnepnap, a húsvét utáni harmadik, Jubilate vasárnap, de ott más összefüggésben kerül elénk.

Isten cselekvésének öröme

Ábrahám megtapasztalja Isten cselekvésének örömét. Isten cselekszik, amit megígér, azt megteszi, még emberi nézőpontból elképzelhetetlen módon is, még vérfertőzés árán is (lásd 1Móz 20,11–12). Izsák megszületése bizonyítja Ábrahámnak, hogy az ÚR megtartja ígéretét. Ugyanakkor Sára számára is intó jel. Nem hittek az ígéretnek, emberi megoldást próbáltak találni. Isten cselekvése minden emberi gondolatot, manipulációt felülír. Várakozásuk örömmre fordul, nemcsak a gyermek miatt, hanem Isten cselekvése

ígéretének bekövetkezése miatt is, amely Isten szeretetének hatalmas bizonyítéka.

A beteljesedés öröme

A várakozás izgalma és a beteljesedés öröme a gyermek születésén túl Isten akaratának megvalósulását is mutatja. Arról is meggyőzi Ábrahámot, hogy az Úrnak terve van vele, nagy néppé fogja tenni. Még akkor is, ha olyasmit kér tőle, hogy áldozza fel a fiát. Az Úr hatalmas terve megvalósításának része Izsák születése. Ábrahám megtapasztalása, hogy Isten az ígéretét megtartó Úr, különösen is nagy öröm számára.

A beteljesedés öröme számunkra

Ahogy Ábrahám átélhette a beteljesedés örömét Izsák születésekor, úgy élhették át Isten későbbi ígéretének beteljesedésekor, amikor egyszülött Fia testté lett, noha először csak a pusztában tanyázó pásztorokhoz jutott el a Megváltó születésének örömhíre. Jó dolog várni, főleg, ha van bizonyosságunk, hogy eljön, akire várunk!

Ezt az örömet élhetjük át nemcsak az adventi várakozásban, de majd a karácsonyi beteljesedésben is. Isten nem hagyja magára az embert. Ez az igazi öröm!

Csodálatos dolog megtapasztalni, hogy neki gondja van ránk, vezet bennünket. Bármilyen élethelyzetben készülünk is az ünnepre, az a számunkra szóló örömteli üzenet, hogy Isten nincs távol egyikünkötől sem.

Érdekesség, hogy ez a textus igehirdetési alapigeként eddig nem szerepelt a *Lelkipásztor* textuáriumának tanúsága szerint (1924-ig visszamenőleg nem találtam nyomát).

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Jn 1,19–28; Fil 4,4–7

Énekek

EÉ 149, 139, 143

Imádság

Uram, egyházad vár rád, mert szeret, és mert biztos benne, hogy te vagy az egyetlen, a végső és teljes megoldás. Tudnom kell: nem elég, ha néped közössége vár téged; nekem egyénileg is fel kell szítanom a vágyat utánad, s tudnom kell, hogy az én életem számára is te vagy a végső megoldás. (Cserháti József római katolikus püspök)

Illusztráció

GONDOLAT

„»Meglátogatott az Isten!« – akkor szokták mondani, ha valami baj, tragédia, betegség szakad az emberre. Borzasztó, szomorú félreértés! Hiszen Isten látogatása örömet, békeséget, üdvösséget hoz. Különösen igaz ez a karácsonyi »látogatásra«! Advent idején éppen erre várunk tárt ajtóval és kitárt szívvel, gyertyafényes csöndességgel: jöjj, Úr Jézus, látogass meg minket, és maradj nálunk!» (Madocsa Miklós)

VERS

Túrmezei Erzsébet: *Eljön* (részlet)

Ádvent. Szelíd zengésű üzenet.

Eljön! Eljön!

Beteg, a gyógyulásod,

rab, a szabadulásod,

halott, az életed.

Szomorú, most jön az öröm!

Erőtlen, most jön az erő!

Éjbe' járó, hajnalra váró,

fölkel a fény neked.

Zendül az ég,

zendül a föld,

Isten izent:

Eljön! Eljön!

Ádvent! Ádvent!

Felhasznált és ajánlott irodalom

BRÄUMER, Hansjörg 1987. *Das erste Buch Mose. Kapitel 12–36*. R. Brockhaus Verlag, Wuppertal. (Wuppertaler Studienbibel.)

JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Sopron.

MADOCSAI Miklós (szerk.) 2002. *Ádventi-karácsonyi mozaik. Ádventi-karácsonyi gondolatok, imádságok, énekek, igehirdetések*. Fébé, Piliscsaba.

MUNTAG Andor 1976. *Ószövetségi alapismeretek*. 2. köt. Kézirat, Budapest. (Az Evangélikus Teológiai Akadémia professzorainak előadásai.)

SCHARBERT, J. 1986. *Genesis 12–50*. Echter Verlag, Würzburg. (Neue Echter Bibel – Altes Testament.)

TÓTH Kálmán 1974. Mózés első könyve. In: *A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

■ HERZOG CSABA

TARTALOM Mécses a te igéd

LABOSSÁNÉ KÖVÁGÓ ANITA: *Mégis* 401

Tanulmányok

PERCZE SÁNDOR: *A csend teológiája* 402

BLÁZY ÁRPÁD: *Újra az Eucharisztia kezdeteiről – különös tekintettel
Jusztinoszra. II. rész* 407

SZABÓ LAJOS: *Az igehirdető műhelye. Az íróasztaltól a szószékig* 412

MENCZINGER TAMÁS – CSÁKY-PALLAVICINI ZSÓFIA: *Diakónia az ifjúsági
munkában – ifjúsági munka a diakóniában. A diakóniai-szociális
tanulás lehetőségei* 417

Figyelő

Kitekintés

CLAUDIA JETTER: *Vallási kötődés nélkül. Az amerikaiaknak már csak
47 százaléka tartozik valamely vallási közösséghez* 424

Könyvrecenzió

BODÓ SÁRA: *Egy könyv szükség idejére* 425

TIKÁSZ ÁBEL: *Krízisben születő homiletika. Hafenscher Károly homiletikájának
értékelése és helye az evangélikus homiletikatörténetben* 427

Az igehirdető műhelye

GYŐRI PÉTER BENJÁMIN: *Az egyházi esztendő utolsó (örök élet) vasárnapja
(Mk 13,24–27)* 430

SZIGETHY SZILÁRD: *Advent 1. vasárnapja (Zak 2,14–15)* 433

BALOG ESZTER: *Advent 2. vasárnapja (Mal 3,1–7a)* 434

PETHŐ JUDIT: *Advent 3. vasárnapja (5Móz 5,5b–10)* 436

HERZOG CSABA: *Advent 4. vasárnapja (1Móz 21,1–7)* 438